

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Салихов С.

**ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ (ТИФ)ДА
СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ**

**Олий таълимнинг 40000 – “Бизнес ва бошқарув” ва Б 340300 – “Маркетинг
(Ташқи иқтисодий фаолият)” таълим йўналиши магистратура талабалари
учун**

Ўқув қўлланма

ТОШКЕНТ - 2009

Мундарижа

Кириш.....	5
1. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида ТИФда товар ва хизматларни сертификациялаш фанининг мақсади ва вазифалари.....	7
2. Ўзбекистон Республикасида товарларни сертификациялаш тўғрисидаги қонун ва унинг аҳамияти.....	11
3. Ўзбекистон Республикасининг товарларни сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонун ва унинг аҳамияти.....	18
4.5. Ўзбекистон Республикаси истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуни ва товарларни сертификациялашни аҳамияти.....	35
6. Товар ва хизматларни халқаро сертификациялаш.....	53
7. Сертификациялашда маҳсулотларни сифатини бошқариш бўйича Европа ташкилоти ва унинг вазифалари.....	64
8.9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш ва сертификациялаш ахборотлар маркази, унинг товарларни акредитациялаш ва сифатини бошқаришдаги роли.....	70
10. Товарлар ва хизматлар тизимини сертификациялаш.....	84
11. Сертификациянинг товарларни сифат кўрсаткишини оширишдаги аҳамияти.....	91
12. Товарларни сифат кўрсаткичларни таъминлаш.....	105
13. Товарлар ва хизматлари сертификациялашда автоматлаштирилган ўлчов тизимлари.....	114
14. Товар ва хизматларни сертификация талаблари бўйича товарларни сифат кўрсаткичларига қўйиладиган талаблар.....	22
15. Товарларни сифат тизимини сертификациялашнинг ўтказиш босқичлари..	128

16.	Товарларни сертификациялашда сифат кўрсаткичларини аниқлаш.....	135
17.	Товарларни сертификациялаш жараёнида уларни рақобатбардошлилигини таъминлаш.....	146
18.19.	Сертификациялаш талаблари бўйича товарларни ишлаб чиқаришда сифат кўрсаткичларига қўйиладиган талаблар.....	153
20.21.	Товарларни ишлаб чиқаришда сертификациялаш тизимини бошқариш.....	162
22.23.	Товарларни ишлаб чиқаришда сифат кўрсаткичларни таъминлаш.....	169
24.	Товарларни ўраш жойлаш сақлаш ва ташишни сертификациялаш.....	181
25.25.	Товарлар ва хизматлар рекламасини сертификациялаш.....	190

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовни “Жаҳон молиявий - иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” асарида 2008 йилда бошланган ва бугунги кунда кўлами тобора кенгайиб ва чуқурлашиб бораётган жаҳон молиявий -иқтисодий инқирозининг янада авж олиши билан боғлиқ прогнозларда, жаҳон ялпи маҳсулотининг 85 фоизини ишлаб чиқарадиган 20 та йирик давлат иштирокида бўлиб ўтган саммит, Ўзбекистон Президентининг асарида айтилган фикрларни тасдиқлади. Дунёнинг нуфузли экспертларини фикрларига кўра, бу инқироз 2009 йилда ва 2010 йилда ҳам давом этиши ва эҳтимоли янада чуқурлашиши кутилмоқда. Булардан келиб чиққан ҳолда, ўз-ўзидан аёнки, Ўзбекистон жаҳон иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича 2009-2012 йилларга мўлжалланиб қабул қилинган. Инқирозга қарши чоралар дастури Ўзбекистоннинг 2009 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг 2009 йилда устивор йўналиш бўлиб қолади. Бу ўринда ишлаб чиқаришни модернизация қилиниши, техник ва техналогик қайта жиҳозлаш халқаро сифат стандартларига ўтиш бўйича қабул қилинган тармоқ дастурларини амалга оширишни тезлаштириш вазифаси кун тартибига қўйилмоқда. Бу эса ўз навбатида, Ўзбекистоннинг ҳам ташқи, ҳам ички бозорида барқарор мавқега эга бўлишини таъминлаш имконини беради. Жаҳон бозорида талабни рағбатлантириш орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш Ўзбекистон иқтисодий ўсишининг юқори суръатларни сақлаб қолишда ғоят муҳим аҳамиятга эга. Ушбу дастур доирасдаги лойиҳаларда кенг истеъмолдаги озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарларни ишлаб чиқариш корхоналари учун кенг кўламли рағбатлантириш тизими яна солиқ ва божхона имтиёзлари берилмоқда. Ташқи иқтисодий фаолият (ТИФ) да товарларни сертификациялашда кенг тарқалган маҳсулотларни сифат кўрсаткичларига мансублигини товар ишлаб чиқарувчи, истеъмолчидан ташқари учинчи холис субъект томондан текширилиб уни истеъмол қийматига яна сифат кўрсаткичларига холис баҳо бериш орқали аниқланади. Халқаро ИСО/МЕК ни талабларига мослиги ва уни сифат кўрсаткичлари сертификат талабларига мослигини учинчи холис ташкилот ёзма равишда тасдиқлашини белгилаган. Ҳозирги вақтда аҳолини товарларнинг сифатига бўлган талаби янада ортмоқда. Улардан бири халқаро маркетинг соҳасида товарларни турли хил хусусиятлари яхши биладиган малакали мутахассислар тайёрлаш қайта тайёрлаш малакасини ошириш уларни замонавий ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий билимлар билан қуроллантиришдан иборатдир. Бу йўналишда зарур мутахассисларни тайёрлашда товаршунослик курсини чуқур ўқиш муҳим аҳамият касб этади. Товаршунослик фанининг асосий мақсади талабаларни озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарларининг туркумланиши, уларнинг ассортименти, ассортиментининг шаклланиши, сифат

кўрсаткичлари, сифатини текшириш усуллари, ўраш жойлаш тамғалаш сақлаш ва ташиш қоидалари билан чуқур ва ҳар томонлама таништиришдан иборатдир.

Фаннинг ўрганиш вазифаларига ноозиқ-овқат товарларини туркумлашни, ноозиқ-овқат товарларини ассортиментларга ажратишни, ноозиқ-овқат товарларини ассортиментининг шаклланиши, сифат кўрсаткичлари ва сифатини текшириш усуллари ҳамда ноозиқ-овқат товарларини ўраш жойлаш тамғалаш ва сақлаш қоидаларини чуқур билиши ва амалиётда қўллай олишидан иборатдир. Товаршунослик фани ўқув режасида кўзда тутилган барча фанлар билан ўзаро алоқадордир. Жумладан, стандартлаштириш ва сертификатлаш асослари, Маркетинг асослари, Реклама фаолиятини ташкил этиш Халқаро маркетинги фанлари билан узвий боғлиқдир. Ушбу фанларнинг кўп мавзулари товаршунослик ўқув курсини тўлдиради ва шу билан бир қаторда талабаларнинг товаршунослик соҳасидаги билимларини янада кенгайтиради.

Юқорида кўрсатилган фанларда товаршунослик муаммоларини янада чуқурроқ ўзлаштиришга ёрдам берувчи бўлимлар мавжуддир. Товаршунослик фанини ўқитишда муаммоли ва очиқ маърузалар ўтказиш компьютер техникасидан машғулотларни ўтказишнинг интерфаол усулларида - давра суҳбати ўтказиш тақдимот, вазиятли масалалар, ишбилармонлик ўйинлари, кейс стадилардан фойдаланишга асосланган ўқитиш усулларида кенг фойдаланилади. Бозор иқтисодиётига ўтилиш ҳаётимизни барча жабҳаларига кириб бормоқда-ки бу эса маркетингни ўзига хос томонларини ўрганишни тақазо этади. Шунинг учун ҳам бозор иқтисодиёти асосларига жумладан маркетингни бошқариш ва тадқиқотларига қизиқиш борган сари ортиб бормоқда.

1-МАНВЗУ: Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида ТИФ да товар ва хизматларни сертификациялаш фанининг мақсади ва вазифалари.

Режа:

1.1. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозини асосий сабаблари.

1.2. Товарлар истеъмол қийматини кўрсатувчи асосий кўрсаткичлар.

1.1. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозини асосий сабаблари.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовни “Жаҳон молиявий - иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” асарида 2008 йилда бошланган ва бугунги кунда тобора кенгайиб ва чуқурлашиб бораётган жаҳон молиявий - иқтисодий инқирозининг янада авж олиши билан боғлиқ прогнозларда, жаҳон ялпи маҳсулотининг 85 фоизини ишлаб чиқарадиган 20 та йирик давлат иштирокида бўлиб ўтган саммит, Ўзбекистон Президентининг асарида айtilган фикрларни тасдиқлади. Дунёнинг нуфузли экспертларини фикрларига кўра, бу инқироз 2009 йилда ва 2010 йилда ҳам давом этиши ва эҳтимоли янада чуқурлашиши кутилмоқда. Булардан келиб чиққан ҳолда, ўз-ўзидан аёнки, Ўзбекистон жаҳон иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича 2009-2012 йилларга мўлжалланиб қабул қилинган инқирозга қарши чоралар дастури Ўзбекистоннинг 2009 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг 2009 йилда устивор йўналиш бўлиб қолади. Бу ўринда ишлаб чиқаришни модернизация қилиши, техник ва технологик қайта жиҳозлаш халқаро сифат стандартларига ўтиш бўйича қабул қилинган тармоқ дастурларини амалга оширишни тезлаштириш вазифаси кун тартибига қўйилмоқда. Бу эса ўз навбатида, Ўзбекистоннинг ҳам ташқи, ҳам ишқи бозорида барқарор мавқега эга бўлишини таъминлаш имконини беради. Жаҳон бозорида талабни рағбатлантириш орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш Ўзбекистон иқтисодий ўсишининг юқори суръатларни сақлаб қолишда ғоят муҳим аҳамиятга эга. Ушбу дастур доирасидаги лойиҳаларда кенг истеъмолдаги озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарларни ишлаб чиқариш корхоналари учун кенг кўламли рағбатлантириш тизими яна солиқ ва божхона имтиёзлари берилмоқда.

Ташқи иқтисодий фаолият (ТИФ) да товарларни сертификациялашда кенг тарқалган маҳсулотларни сифат кўрсаткичларига мансублигини товар ишлаб чиқарувчи,

истеъмолчидан ташқари учинчи холис субъект томондан текширилиб уни истеъмол қийматига яна сифат кўрсаткичларига холис баҳо бериш орқали аниқланади. Халқаро ИСО/МЕК ни талабларига мослиги ва уни сифат

кўрсаткичлари сертификат талабларига мослигини учинчи холис ташкилот ёзма равишда тасдиқлашини белгилаган. Ҳозирги вақтда аҳолини товарларнинг сифатига бўлган талаби янада ортмоқда. Улардан бири халқаро маркетинг соҳасида товарларни турли хил хусусиятлари яхши биладиган малакали мутахассислар тайёрлаш қайта тайёрлаш малакасини ошириш уларни замонавий ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий билимлар билан қуроллантиришдан иборатдир. Бу йўналишда зарур мутахассисларни тайёрлашда Товаршунослик курсини чуқур ўқиш муҳим аҳамият касб этади. Товаршунослик фанининг асосий мақсади талабаларни озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарларининг туркумланиши, уларнинг ассортименти, ассортиментининг шаклланиши, сифат кўрсаткичлари, сифатини текшириш усуллари, ўраш жойлаш тамғалаш сақлаш ва ташиш қоидалари билан чуқур ва ҳар томонлама таништиришдан иборатдир.

Фаннинг ўрганиш вазифаларига ноозиқ-овқат товарларини туркумлашни, ноозиқ-овқат товарларини ассортиментларга ажратишни, ноозиқ-овқат товарларини ассортиментининг шаклланиши, сифат кўрсаткичлари ва сифатини текшириш усуллари ҳамда ноозиқ-овқат товарларини ўраш жойлаш тамғалаш ва сақлаш қоидаларини чуқур билиши ва амалиётда қўллай олишидан иборатдир. Товаршунослик фани ўқув режасида кўзда тутилган барча фанлар билан ўзаро алоқадордир. Жумладан, Стандартлаштириш ва сертификатлаш асослари, Маркетинг асослари, Реклама фаолиятини ташкил этиши, Халқаро маркетинги фанлари билан узвий боғлиқдир. Ушбу фанларнинг кўп мавзулари Товаршунослик ўқув курсини тўлдиради ва шу билан бир қаторда талабаларнинг товаршунослик соҳасидаги билимларини янада кенгайтиради.

Юқорида кўрсатилган фанларда товаршунослик муаммоларини янада чуқурроқ ўзлаштиришга ёрдам берувчи бўлимлар мавжуддир. Товаршунослик фанини ўқитишда муаммоли ва очиқ маърузалар ўтказиш компьютер техникасидан машғулотларни ўтказишнинг интерфаол усулларида - давра суҳбати ўтказиш тақдирот, вазиятли масалалар, ишбилармонлик ўйинлари, кейс стадиалардан фойдаланишга асосланган ўқитиш усулларида кенг фойдаланилади. Бозор иқтисодиётига ўтилиши ҳаётимизни барча жабҳаларига кириб бормоқдаки бу эса маркетингни ўзига хос томонларини ўрганишни тақазо этади. Шунинг учун ҳам бозор иқтисодиёти асосларига жумладан маркетингни бошқариш ва тадқиқотларига қизиқиш борган сари ортиб бормоқда.

1.2. Товарлар истеъмол қийматини кўрсатувчи асосий кўрсаткичлар.

Истеъмол қиймат товарларни сифати муқаррарлигини ифодалайди. Уни табиат ва конкрет меҳнат ҳосил қилади. Товарнинг истеъмол қийматини ўлчаш мумкин. Истеъмол қиймати баҳоланади, яъни сифати ўрганилади (татиб кўрилади, яхши навлиларни...) Товарнинг истеъмол қиймати доимо яхшиланиб ва ривожланиб боради фан ва техниканинг тараққиётига қараб ёки товар

юқори даражали истеъмол қийматга эга бўлган ҳолда ишлаб чиқарилади. Ўзбекистонда юз бераётган прогрессив ўзгаришлар, жуда катта бойликлари ишлаб чиқариш илмий - техникавий интеллект ёки имкониятлари, илмий - назарий мероси халқимиз тарихи ва ҳозирги ҳаёти билан қизиқаётган дунёнинг барча мамлакатлардаги сиёсатчилар, бизнесменлар, оддий одамларни ўлкамизга тобора жалб қилмоқда.

Ўзгариб бораётган жуғрофий сиёсий структурасида Ўзбекистоннинг роли ортиб, ҳамдўстлик мамлакатларидаги шерикларимиз ҳам, шунингдек биз тўла ҳуқуқли аъзоси бўлган обрўли ташкилотлар ҳам Ўзбекистоннинг фикри билан ва унинг нуқтаи назари билан ҳисоблашмоқдалар. Бозор муносабатлари шароитида шундай бир долзарб масалалари мамлакатимиз иқтисодиётини юксалтириш уни юқори ривожланган мамлакатлар қаторига олиб чиқиш масаласи олдимизда турибди, мақсадга еришиш учун иқтисодий билимларни юксалтириш зарурдир. Шу ўринда шуни айтиш жоизки товарлар ва уларни сифат кўрсаткичларини ҳар томонлама чуқур таҳлил этиш устувор вазифаларидан биридир. Талабнинг ўсиш ассортиментни шакллантирувчи факторлар хилма -хиллиги товарлар ассортиментини бошқаришни тақозо қилмоқда. Товарлар ассортиментини бошқариш деб - халқ талабини қондира оладиган товарлар ишлаб чиқариш уларнинг ассортиментни кенгайтириш ва системалаш учун кўриладиган тадбирларга айтилади.

Савдо амалиётига ишаб чиқаришга бозорни ўрганишниш замонавий маркетинг элементлари тадбиқ қилинмоқда. Товар - истеъмолчи, маҳсулотни сотиш - реклама. Истеъмолчининг типологияси қўйидаги кўрсаткичларга кўра чиқарилмоқда:

1. Даромад даражаси ;
2. Ижтимоий ҳолати ;
3. Турар жойи.

Эҳтиёж ва талаби фақатгина ўрганибгина қолмай, балки шакллантириш ва прогноз қилиш керак. Талабни шакллантириш ески анъаналарни йўқотиш янги тарғиб қилиш таклиф билан талаб ўртасида маълум истеъмолчи ва ишлаб чиқаришга таъсир кўрсатиш ассортиментнинг миқдорий характеристикаси қўйидаги кўрсаткичларда ифодаланади :

- a) структураси ;
- b) кенглиги ;
- c) тўлиқлиги ;
- d) турлари ;
- e) хиллиги ;
- f) янгиланиш даражаси.

Таянч сўзлар:

Жаҳон, молия, иқтисод, инқироз, технология, рақобатбардошлиқ товар, ишлаб чиқариш иқтисодий ривожланиш стандарт, сертификат, ИСО-9000: ЕС-14000, сифат, ўрганиш лаборатория, норматив техник хужжатлар.

Такрорлаш учун саволлар :

1. Жаҳон молиявий -иқтисодий инқирозининг асосий сабаблари нимада?
2. Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари қандай амалга ошириш режалаштирилган?
3. Товарлар истъеомол қиймати нима ва у қандай баҳоланади?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон – ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш.Т. Ўзбекистон, 2009. - 24б.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг қарори. 2008 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилда иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисидаги, 2009 йил 13 феврал
5. Ўзбекистон - иқтисодиётни модернизациялаш ҳамда ислохотларни чуқурлаштиришнинг янги ва юксак босқичи йўлида. (Бекмуродов А.Ш., Ғафуров У.В.) Т.: Иқтисодиёт, 2008. - 126 б. (электрон версияси билан).
- 6 .Товароведение И экспертиза потребительских товаров: Учебник - М.: ИНФРА-М, 2006. - 44 с.
7. Салихов. С.А. “Товаршунослик (озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари товаршунослиги)” фани бўйича ўқув-услугий мажмуаси “Иқтисодий таълимдан ўқитиш технологиялар тезисидан.Т.:ТДИУ, 2006, 144б.
8. Салихов. С.А. “Товаршунослик (озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари

товаршунослиги)” фани бўйича ўқув-услубий таълимдан технологияси, “Иқтисодий таълимдан ўқитиш технологиялари сериясидан”. Т.:ТДИУ, 2006,144 б.

9. Саидмуротов С.С., Саматов А.М., Жуманов О.С. Товаршунослик. Ўқув қўлланма-Т.: Ўзбекистон Ёзувчи.

2-МАВЗУ: Ўзбекистон Республикасининг товарларни стандартлаштириш тўғрисидаги қонуни ва унинг аҳамияти.

Режа:

- 2.1. Стандартлаштиришнинг асосий мақсадлари.**
- 2.2. Норматив ҳужжатларнинг тоифалари ва уларга қўйиладиган асосий талаблар.**
- 2.3. Товар ва хизматлар стандартлари устидан давлат назорати.**
- 2.4. Стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишларнинг молиявий таъминоти ва уни рағбатлантириш.**

2.1. Стандартлаштиришнинг асосий мақсадлари.

Маҳсулотлар ва хизматларнинг аҳолининг ҳаёти, соғлиги ва мол-мулкига, атроф муҳит учун хавфсизлиги, ресурс тежаш мақсадларида истеъмолчилар ва давлат манфаатларини ҳимоя қилишдан;

Маҳсулотларнинг алмашинувчанлигини ва бир-бирига мос келишини таъминлашдан;

Фан ва техника тараққиёти даражасига, шунингдек аҳолининг ҳамда халқ хожалигининг эҳтиёжларига мувофиқ ҳолда маҳсулот сифатини ҳамда рақобат қила олиш имконини оширишдан;

Барча турдаги ресурслар тежалишига кўмаклашишдан, ишлаб чиқаришнинг техник-иқтисодий кўрсаткичларини яхшилашдан;

Табийий ва техноген фалокатлар ҳамда бошқа фавқулодда вазиятлар юзага келиш хавф-хатарини ҳисобга олган ҳолда объектларининг хавфсизлигини таъминлашдан;

Истеъмолчиларнинг ишлаб чиқарилаётган маҳсулот номенклатураси ҳамда сифати тўғрисида тўлиқ ва ишончли ахборот билан таъминлашдан;

Мудофаа қобилиятини ва сафарбарлик тайёрлиги таъминлашдан;

Ўлчовларнинг ягона бирликда бўлишини таъминлашдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш ишларини умумий ташкилий-техник қоидаларини тартибга солиб турувчи давлат стандартлаштириш тизими фаолият кўрсатади ҳамда:

Республикада стандартлаштириш ишларини ташкил этиш мувофиқлаштириш ва таъминлашни;

Халқ хўжалиги тармоқларида Ўзбекистон стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш агентлиги;

Қурилиш қурилиш индустрияси соҳасида, шу жумладан лойиҳалаш ва конструкциялашда - Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси;

Табиий ресурслардан фойдаланишни тартибга солиш ҳамда атроф муҳитни ифлосланишдан ва бошқа зарарли таъсирлардан муҳофаза қилиш соҳасида - Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси.

Ушбу қонунга мувофиқ давлат бошқарув органлари ўз ваколатлари доирасида стандартлар ва техник шартларни, шунингдек ушбу Қонунни қўллашга йўриқномалар ва изоҳларни ишлаб чиқадилар ва тасдиқлайдилар, нашр этадилар. Ўзстандарт агентлиги ушбу қонунга мувофиқ стандартлаштириш ишларини ўтказишнинг умумий қоидаларини, манфаатдор томонларнинг давлат бошқарув органлари, жамоат бирлашмалари билан олиб борадиган ҳамкорликдаги ишининг шакл ва усулларини белгилайди.

Ўзстандарт агентлиги, Давлат архитектура ва Қурилиш Қўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси ва республика Соғлиқни Сақлаш Вазирлиги ўз ваколатлари доирасида стандартлаштириш ишларини бажаришни бошқа ташкилотларга топширишга ҳақлидир. Стандартлаштириш тасдиқлаган органлар стандартлаштиришга оид тармоқ ахборот жамғармаларини ҳосил қиладилар ва юритадилар ҳамда манфаатдор истеъмолчиларни халқаро стандартлар, Ўзбекистон Республикаси стандартлари, хорижий мамлакатларнинг миллий стандартларига доир ахборотлар билан, шунингдек стандартлаштириш соҳасидаги халқаро шартномалар, техник-иқтисодий ҳамда ижтимоий

ахборот давлат классик қаторлари, стандартлаштириш қоидалари, нормалари ва тавсияларига оид ахборотлар, билан таъминлайдилар. Стандартларни нашр қилиш ва қайта нашр этишни улар тасдиқлаган органлар амалга оширадилар. Стандартлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонундан ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир.

Қорақалпоғистон Республикасида стандартлаштириш соҳасидаги муносабатлар Қорақалпоғистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади. Башарти халқаро шартнома ёки битимда Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида таърифланганидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, у ҳолда халқаро шартнома ёки битим қоидалари қўлланилади. Ўзбекистон Республикасида стандартлаштиришга доир қуйидаги тоифадаги норматив ҳужжатлар қўлланилади:

- а) Халқаро стандартлар;
- б) Ўзбекистон Республикасининг давлат стандартлари;
- с) Тармоқ стандартлари;

- d) Техник шартлар;
- e) Корхона стандартлари;
- f) Хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари;
- g) Маъмурий-худудий стандартлар.

Давлат ягона ва узлуксиз таълим тизимида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган давлат таълим стандартлари ишлаб чиқилган. Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар жумласига шунингдек стандартлаштириш қоидалари, нормалари, техник-иқтисодий ахборот классик қаторлари ҳам киради. Мазкур ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва қўллаш тартиби Ўзстандарт томонидан белгиланади.

Халқаро стандартлар ва хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари, шунингдек халқаро қоидалар ва нормалар Ўзбекистон Республикаси иштирок етган халқаро шартнома ёки битимларга мувофиқ қўлланилади. Ушбу стандартлар, қоидалар ва нормаларни республика ҳудудида қўллаш тартибини Ўзстандарт ва давлат бошқарувининг бошқа органлари ўз ваколатлари доирасида белгилайдилар. Улар халқаро савдо-сотиқ учун ортиқча тўсқинликларни вужудга келтирмаслиги лозим.

Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар ватанимиз ҳамда чет ел фан техникасининг замонавий ютуқларига асосланган ва Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ бўлиши лозим. Норматив ҳужжатларсиз маҳсулот ишлаб чиқариш ва реализация қилишга йўл қўйилмайди. Ўзбекистон Республикасининг манфаатлари ҳимоя қилиниши ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг рақобат қила олиш имконини таъминлаш учун асосли ҳолларда стандартларда истиқболга мўлжалланган, анъанавий технологияларнинг имкониятларидан илдамлашган дастлабки талаблар белгилаб қўйилади.

2.2. Норматив ҳужжатларнинг тоифалари ва уларга қўйиладиган асосий талаблар.

Истеъмолчиларга сотиладиган маҳсулотга доир стандартлар ва уларга киритилган ўзгартишлар Ўзстандарт органларида ҳақ олинмасдан давлат рўйхатидан ўтказилиши лозим. Ўзстандарти органларида рўйхатдан ўтган стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар давлат ахборот жамғармасини ташкил этади. Маҳсулотнинг атроф-муҳит, аҳолининг ҳаёти, соғлиги ва мол-мулкига хавфсизлигини таъминлаш учун, техникавий ва ахборот жиҳатдан маҳсулотнинг бир-бирига мос келиши ва алмашинувчанлиги, уларни назорат қилиш усуллари бирлиги ва тамғалаш бирлигини таъминлаш учун стандартларда белгиланадиган талаблар шунингдек Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан белгиланадиган бошқа талаблар

давлат бошқарув органлари, хўжалик фаолияти субъектлари риоя этиши учун мажбурийдир.

Стандартларда маҳсулотни яратиш ишлаб чиқариш ва етказиб бериш шартномасига киритилган, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ўзга талаблар ҳам белгилаб қўйилиши мумкин.

Импорт маҳсулотининг башарти у Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган стандартларнинг мажбурий талаблар қисмига мувофиқлиги тасдиқланмаган бўлса етказиб берилиши белгиланган мақсадда ишлатилиши мумкин эмас.

Стандартилаштиришга доир норматив ҳужжатларнинг сертификатлаштиришда қўлланилиши амалдаги қонун ҳужжатларга мувофиқ мажбурий сертификатлаштирилиш лозим бўлган маҳсулотни, Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар сертификатлаштиришни амалга оширишда риоя этиладиган талабларни, шунингдек ушбу талабларга мувофиқлигини назорат қилиш ва синаш усуллари ўз ичига олиши лозим. Кўрсатиб ўтилган ҳужжатлар маҳсулотнинг мазкур турини сертификатлаштириш тизимида белгиланган нормада ва тартибларга мувофиқ қўлланилиши лозим.

2.2. Товар ва хизматлар стандартлари устидан давлат назорати.

Хўжалик фаолият субъектлари стандартларнинг мажбурий талабларига, стандартлаштиришга таалукли бошқа қонун ҳужжатларига риоя этиш устидан давлат назоратини ЎзСтандарт агентлиги, Давлат Архитектура ва Қурилиш Қўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва уларнинг ҳудудий органлари, шунингдек бошқа махсус вакил қилинган давлат бошқарув органлари ўз ваколатлари доирасида амалга оширадilar. Идоравий бўйсинувчи ва мулк шаклидан қатъий назар хўжалик фаолияти субъектларининг, шунингдек тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларнинг маҳсулоти, шу жумладан, сертификатлаштирилган маҳсулот давлат назорати объекти ҳисобланади.

Хўжалик фаолият субъектлари давлат назоратини амалга ошириш учун барча зарур шароитни яратишлари шарт. Стандартларнинг мажбурий талабларига риоя этилиш устидан давлат назоратининг:

- Стандартларни текшириш ва назорат қилиш ҳамда ўлчовларга ягона бирликда бўлишини таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси бош давлат инспектори;
- Стандартларни текшириш ва назорат қилиш ҳамда ўлчовларга ягона бирликда бўлишини таъминлаш бўйича Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар бош давлат инспектори;

Стандартларни текшириш ва назорат қилиш ҳамда ўлчовларга ягона бирликда бўлишини таъминлаш бўйича ишларни давлат инспекторлари амалга оширади. Стандартларнинг мажбурий талабларига риоя

этилиши устидан давлат назоратини амалга оширадиган давлат инспекторлари давлат бошқарув органларининг вакиллари ҳисобланадилар.

Давлат инспектори:

- Хўжалик фаолият субъектининг хизмат ва ишлаб чиқариш биноларига белгиланган тартибда кириш;
- Хўжалик фаолият субъектидан давлат назорати ўтказиш учун керакли ҳужжатлар ва маълумотларни олиш;
- Давлат назоратини ўтказишда хўжалик фаолият субъектининг техник воситалардан фойдаланиш ва мутахассисларни жалб этиш;
- Стандартлаштириш бўйича амалдаги норматив ҳужжатларга мувофиқ стандартларнинг мажбурий талабларига мувофиқлигини текшириш учун маҳсулотларнинг намуналарини ҳамда нушаларини танлаб олишни ўтказиш бунда ишлатиб юборилган нушаларнинг қиймати ва синамаларни ўтказиш ҳужжатлари текширилаётган хўжалик фаолияти субъектларининг ишлаб чиқариш чиқимларидан киритилади;
- Маҳсулотни яратиш ишлаб чиқаришга тайёрлаш реализация қилиш ундан фойдаланиш маҳсулотни сақлаш ташиш ва чиқиндини фойдали суръатда ишлатиш босқичларида, Стандартлар мажбурий талабларининг аниқланган бузилишларини бартараф этиш тўғрисида кўрсатмалар бериш;

Стандартларни текшириш ва назорат қилиш ҳамда ўлчовларини ягона бирликда бўлишини таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси бош давлат инспектори, стандартларни текшириш ва назорат қилиш ҳамда ўлчовларини ягона бирликда бўлишини таъминлаш бўйича Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар бош давлат инспекторлари бундан ташқари:

- ✓ Стандартларнинг мажбурий талаблари бузилганлиги учун хўжалик фаолият субъектларига нисбатан жарималар қўллаш тўғрисида қарорлар қабул қилиш;
- ✓ Стандартлар бузилиши айбдор бўлган хўжалик фаолияти субъектларининг мансабдор шахсларини маъмурий жавобгарликка тортиш;
- ✓ Текширилган маҳсулотни у стандартларнинг мажбурий талабларига номувофиқ бўлган ҳолларда реализация қилишни, ундан фойдаланишни тақиқлаш ёки тўхтатиб қўйиш тўғрисида кўрсатмалар бериш;
- ✓ Текширилган маҳсулот стандартларининг мажбурий талабларига номувофиқ бўлган ҳолларда уни ишлаб чиқаришни тақиқлаш ёки реализация қилишни, ундан фойдаланишни тўхтатиб қўйиш тўғрисида кўрсатмалар бериш;
- ✓ Давлат инспекторларининг маҳсулот реализация қилишни ман этиш ёки тўхтатиб қўйиш тўғрисидаги кўрсатмасини бузганлик учун хўжалик

фаолияти субъектлари Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жарима тўлайдилар.

Жарима солиш суд томонидан, хўжалик фаолияти субъекти содир этилган ҳуқуқбузарликдаги айбига иқдор бўлган ва жаримани ихтиёрий равишда тўлаган тақдирда эса, Ўзбекистон Республикаси бош давлат инспектори, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳар бош давлат инспекторлари томонидан амалга оширилади. Хўжалик фаолияти субъектлари берилган кўрсатмалар ва қарорларни бажармаган тақдирларида давлат инспекторлари зарур материалларни прокуратура органларида ёки судга оширадилар. Давлат инспекторлари зиммаларига юкланган мажбуриятларни бажармаган ёки лозим даражада бажармаган, давлат ёки тижорат сирини ошқор қилган тақдирларида қонун ҳужжатларида белгиланган жавобгарликка тортилади.

Ушбу қонун ҳужжатлари бузилишида айбдор бўлган юридик ва жисмоний шахслар, шунингдек давлат бошқарув органларининг мансабдор шахслари амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка тортиладилар.

2.3. Стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишларнинг молиявий таъминоти.

Стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишлар, хусусан:

- Халқаро стандартларни, стандартлаштириш қоидалари, нормалари ва тавсияларини ишлаб чиқиш ёки ишлаб чиқаришда иштирок этишда;
- Аниқ стандартлаштириш объектлари бўйича қонун ҳужжатларини ишлаб чиқиш шунингдек стандартларнинг таркибий ташкилий-техник ва умум техник мажмуиларини ишлаб чиқиш ва уларнинг амал қилишини таъминлаш;
- Техник-иқтисодий классифик қаторларини ишлаб чиқиш улар тўғрисида расмий ахборот тайёрлаш ва нашр этиш шунингдек уларни барча манфаатдор фойдаланувчиларга юбориш;
- Стандартларнинг мажбурий талабларига риоя этилиши устидан давлат назоратини олиб бориш;
- Стандартлар фондини, техник иқтисодий ахборотлар классифик қаторларини, халқаро стандартларни, стандартлаштириш қоидаларини, нормалари ва тавсияларини, хорижий мамлакатларнинг миллий стандартларини, шунингдек стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғаланган маҳсулот ва хизматлар Давлат реестрини шакллантириш ҳамда юритиш;
- Стандартлаштириш соҳасидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси аниқлайдиган ўзга ишлар давлат йўли билан молиявий таъминланиши шарт.

Нашр қилинган (қайта нашр этилган) стандартларни, техник иқтисодий ахборот классифик қаторларини, маҳсулот ва хизматлар Давлат реестрига киритилган, стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғаланган маҳсулот ва хизматларнинг нашр қилинган каталогини сотишдан белгиланган тартибда олинган маблағлар, шунингдек ушбу қонун қоидаларини бузганлик учун ундириладиган жарима маблағларининг Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгиладиган тартибда давлат назорати органларига йўлланадиган қисми ҳам стандартлаштириш стандартларнинг мажбурий талабларига риоя этилиши устидан давлат назоратига доир ишларни молиявий таъминлаш манбалари бўлиши мумкин. Республика бюджети маблағларидан тўлиқ ёки қисман таъминладиган давлат дастурларини ишлаб чиқишда маҳсулот сифатини норматив жиҳатдан таъминлаш бўлимлари назарда тутилиши лозим. Давлат стандартларга, шу жумладан истиқболга мўлжалланган, анъанавий технологияларнинг имкониятларидан илдамлашган дастлабки талабларни ўз ичига олган стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғаланган маҳсулотни ишлаб чиқарадиган хўжалик фаолияти субъектлари иқтисодий қўллаб-қувватланиши ва рағбатлантиришни кафолатлайди.

Маҳсулот ишлаб чиқаришни амалга ошираётган ва маҳсулотларни стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғалаш ҳуқуқини олган хўжалик фаолияти субъектларини иқтисодий қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш чоратадбирлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Таянч сўзлар:

Қонун, давлат, назорат, инспекция, товар, маҳсулот, сифат, стандарт, сертификат, метрология, ҳудудий, техник шартлар, жараёнлар, ресурс, фан ва техника, рағбат, ишлаб чиқариш сотиш сақлаш.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Давлат стандартлари товарлар ишлаб чиқаришдаги вазифаларини тушинтириб беринг?
2. Стандартларни категорияларини ва уларга қўйиладиган талабларни айтиб беринг?
3. Товарларни стандартлаштиришдан асосий мақсад нима?
4. Стандартларни қайси ташкилот томонидан қандай талабларда расмийлаштирилади?
5. Стандартларни қўлланилиши қандай рағбатлантирилади?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бақишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш сертификатлаш ва метрология тўғрисидаги қонуни 22 декабр 1992 йил.

3-МАВЗУ: Ўзбекистон Республикасининг товарларни сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонуни ва унинг аҳамияти.

Режа:

3.1. Ўзбекистон Республикасининг маҳсулотлар, хизматларни сертификатлаштириш ва сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонуни ва унинг аҳамияти.

3.2. Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонуни ва унинг аҳамияти.

3.1. Ўзбекистон Республикасининг маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисидаги қонуни ва унинг аҳамияти.

Мазкур Қонун Ўзбекистон Республикасида 28.12.1993 йил маҳсулотлар, хизматлар ва бошқа объектларни сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асосларини, шунингдек сертификатлаштириш иштирокчиларининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлигини белгилаб беради ва ҳозирда унга 4 марта тегишли ўзгартиришлар киритилди.

Қонуннинг асосий тушунчалари:

- ▲ Сертификатлаштириш миллий тизими-давлат миқёсида амал қиладиган, сертификатлаштириш ўтказишда ўз тартиб ва бошқарув қоидаларига эга бўлган тизим;
- ▲ Маҳсулотларни сертификатлаштириш - маҳсулотларнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлашга оид фаолият;
- ▲ Мувофиқлик сертификати - сертификатланган маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш учун сертификатлаштириш тизими қоидаларига биноан берилган ҳужжат;
- ▲ Мувофиқлик белгиси - муайян маҳсулот ёхуд хизмат аниқ стандартга ёки бошқа норматив ҳужжатга мос эканлигини кўрсатиш учун маҳсулотга ёхуд кўрсатилган хизматга доир ҳужжатга қўйиладиган, белгиланган тартибда рўйхатга олинган белги;
- ▲ Бир турдаги маҳсулотларни (ишларни, хизматларни) сертификатлаштириш тизими - айти бир хил стандартлар ва қоидалар қўлланиладиган муайян маҳсулотлар, ишлар ёки хизматларга тааллуқли сертификатлаштириш тизими;
- ▲ Синов лабораториясини аккредитация қилиш – синов лабораториясининг (марказининг) муайян маҳсулот синовини ёки муайян синов турини амалга оширишга доир ваколатларининг расмий ётирофи;
- ▲ Сифат бўйича эксперт - аудитори қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда аккредитация қилинган, сертификатлаштириш аккредитация

қилиш ва текшириш соҳасидаги ишларни олиб бориш учун тегишли малакаси бўлган мутахассис;

- ▲ Сертификатлаштириш соҳасидаги текширув органи – белгиланган тартибда аккредитация қилинган, сертификатланган маҳсулот ва сифатни бошқариш тизимини баҳолашни сертификатлаштириш органлари топшириғига назорат йўсинидаги текшируви;
- ▲ Белгиланган талабларга мувофиқлигини сертификатлаштириш ва аккредитация қилиш чоғида тасдиқлаш мақсадида сертификатланган маҳсулот, сифатни бошқариш тизимини ёки ишлаб чиқаришни, сертификатлаштириш органлари, синов лабораториялари (марказлари) фаолиятини такрорий баҳолаш таомили.

Сертификатлаштиришнинг мақсад ва вазифаларига қуйидагилар киради:

Одамларнинг ҳаёти, соғлиги, юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулки ҳамда атроф муҳит учун хавфли бўлган маҳсулотлар реализация қилинишини назорат етиб бориш;

Маҳсулотларнинг жаҳон бозорида рақобат қила олишини таъминлаш;

Мамлакат корхоналари, қўшма корхоналар ва тадбиркорлар халқаро миқёсдаги иқтисодий, илмий-техникавий ҳамкорликда ва халқаро савдо-сотиқда иштирок этишлари учун шароит яратиш;

Истеъмолчини тайёрловчининг (сотувчининг, ижрочининг) виждонсизлигидан ҳимоя қилиш;

Маҳсулот тайёрловчиси (сотувчиси, ижроси таъкидлаган сифат кўрсаткичларини тасдиқлаш мақсадларида амалга оширилади.

Сертификатлаштириш мажбурий ва ихтиёрий тусда бўлади. Сертификатлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари сертификатлаштириш соҳасидаги муносабатлар мазкур қонун ва унга мувофиқ чиқариладиган Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатлари билан, Қорақалпоғистон Республикасида эса Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Халқаро шартномалар ва битимлар, Халқаро шартнома ёки битимда сертификатлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, у ҳолда халқаро шартнома ёки битимнинг қоидалари қўлланилади. Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш органлари, Ўзбекистон стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш агентлиги Ўзбекистон Республикасининг миллий сертификатлаштириш органидир. Ўзстандарт агентлиги мазкур Қонунга мувофиқ сертификатлаштириш соҳасида давлат сиёсатини амалга оширади:

- сертификатлаштириш ўтказиш юзасидан умумий қоидаларни белгилайди, улар тўғрисида расмий ахборотлар эълон қилиб боради;

- сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш дастурларининг лойиҳаларини ишлаб чиқади ҳамда уларни Ҳукумат муҳокамасига тақдим этади;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишган ҳолда сертификатлаштиришнинг халқаро тизимларига қўшилиш тўғрисида қарорлар қабул қилади, шунингдек сертификатлаштириш натижаларини ўзаро еътироф этиш тўғрисида битимлар тузади, сертификатлаштириш масалалари бўйича бошқа давлатлар билан ўзаро муносабатларда ва халқаро ташкилотларда Ўзбекистон Республикаси номидан иш кўради;
- мажбурий равишда сертификатланадиган маҳсулотларнинг рўйхатини белгилайди ва уни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тасдиғига киритади;
- бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш органларини, синов лабораторияларини (марказларини), сертификатлаштириш соҳасидаги текширув органларини, шунингдек сифат бўйича эксперт-аудиторларни аккредитация қилади;
- сертификатланган маҳсулотларнинг, сифатни бошқариш тизимларининг, аккредитация қилинган сертификатлаштириш органларининг, синов лабораторияларининг (марказларининг), сифат бўйича эксперт-аудиторларнинг Давлат реестрини юритади;
- бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштиришга аккредитация қилинган органлар ва синов лабораториялари (марказлари) сертификатлаштириш қоидаларига риоя этиши устидан ва сертификатланган маҳсулотлар устидан давлат текшируви ва назоратини амалга оширади;
- қонун ҳужжатларининг нормалари бузилганлиги учун мувофиқлик сертификатлари ва мувофиқлик белгиларини бекор қилади ҳамда амал қилишини тўхтатиб қўяди, сертификатлаштириш органларининг аккредитация қилинганлик тўғрисидаги гувоҳномаларини бекор қилади, синов лабораторияларининг (марказларининг) фаолиятини тугатади.

Ўзстандарт агентлигининг сертификатлаштириш соҳасидаги фаолиятини молиявий таъминлаш манбаи - давлат бюджети маблағлари, шунингдек Ўзстандарт агентлиги кўрсатаётган хизмат учун олинадиган ҳақдан иборат.

Бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштиришга аккредитация қилинган органлар:

- ✓ бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш тизимларини тузадилар ва уларнинг амал қилишини таъминлайдилар;
- ✓ сертификатлаштиришни ташкил этадилар ва ўтказадилар;

- ✓ миллий мувофиқлик сертификатларини расмийлаштирадилар, берадилар ёки чет ел мувофиқлик сертификатларини еътироф этадилар, сертификатланган маҳсулотлар устидан назоратни амалга оширадилар.

Синов лабора-торияларини (марказларини) ва сертификатлаштириш органларини аккредитация қилиш билан боғлиқ сарф-харажатларни аризачи қоплайди. Тегишли сертификатлаштириш тизими белгилаган тартибда аккредитация қилинган синов лабораториялари (марказлари) муайян маҳсулотларнинг синовини ёки муайян синов турини амалга оширадилар ҳамда сертификатлаштириш мақсадлари учун баённомалар берадилар. Ўзстандарт агентлиги ўз вазифаларининг бир қисмини бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш органларига ва синов лабораторияларига (марказларига) ўтказишга ҳақлидир.

Товарларни сертификатлаштириш объектлари ва субъектлари:

- ✓ Маҳсулотлар хизматлар, шунингдек сифат тизимлари сертификатлаштириш объектлари ҳисобланади;
- ✓ Ўзстандарт агентлигининг ўзи, унинг томонидан аккредитация қилинган ёки еътироф этилган сертификатлаштириш органлари, синов лабораториялари (марказлари), сертификатлаштириш соҳасидаги текширув органлари, сифат бўйича эксперт-аудиторлар, шунингдек маҳсулоти сертификатлаштирилиш лозим бўлган корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жисмоний шахслар сертификатлаштириш субъектларидир.

Сертификатлаштириш субъектлари - юридик шахслар сертификатлаштириш миллий тизими доирасида сертификатлаштириш тизимлари тузишлари мумкин. Юридик шахсларнинг сертификатлаштириш тизимлари Ўзстандарт агентлиги белгилаган тартибда давлат рўйхатидан ўтказилиши шарт. Сертификатлаштириш фаолиятиги доир бўлган умумий талабларга мувофиқлик сертификати ва мувофиқлик белгисига маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлиги тасдиқлангани тақдирда сертификатлаштириш органи мувофиқлик сертификати беради, тайёрловчи ана шу сертификат асосида мувофиқлик белгисини ишлатиш ҳуқуқига эга бўлади. Сертификатлаштириш тизимида фойдаланиладиган мувофиқлик сертификатларининг, аккредитация қилинганлик тўғрисидаги гувоҳномаларнинг намуналари, миллий мувофиқлик белгисининг шакллари ва ҳажмлари Ўзстандарт агентлиги томонидан тасдиқланади. Мувофиқлик сертификатлари, мувофиқлик белгилари, сертификатлаштириш органлари ва синов лабораторияларининг (марказларининг) аккредитация қилинганлик тўғрисидаги гувоҳномалари Ўзстандарт агентлиги томонидан белгиланган тартибда Давлат реестридан ўтказилиши шарт. Давлат реестрида рўйхатдан ўтказилмаган мувофиқлик сертификатлари, мувофиқлик белгилари,

сертификатлаштириш органлари ва синов лабораторияларининг (марказларининг) аккредитация қилинганлик тўғрисидаги гувоҳномалари ҳақиқий эмас.

Мувофиқлик сертификатида, мувофиқлик белгисидан фойдаланиш ҳуқуқини ҳамда сертификатлаштириш органлари ва синов лабораторияларининг (марказларининг) аккредитация қилинганлик тўғрисидаги гувоҳномаларини аризачи бошқа юридик ёки жисмоний шахсга бериши ман этилади.

Сертификатлаштириш фаолиятини амалга оширишда бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштиришга аккредитация қилинган органлар ва синов лабораториялари (марказлари) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда берилган аккредитация тўғрисидаги гувоҳнома асосида сертификатлаштириш фаолиятини ҳамда сертификатлаштириш мақсадида синовлар ўтказиш фаолиятини амалга оширадилар.

Маҳсулотлар сертификатлаштирилаётганда аризачига сертификатни ёки мувофиқлик белгисини қўллаш ҳуқуқи мувофиқлик сертификатини берган аккредитация қилинган тегишли сертификатлаштириш органи билан тузилган битим асосида берилади. Сертификатлаштириш тўғрисида ахборотда Ўзстандарт агентлиги тайёрловчиларни (ижрочиларни), сотувчиларни, истеъмолчиларни ва бошқа манфаатдор шахсларни сертификатлаштиришнинг амалдаги тизимлари, уларнинг органлари, синов лабораториялари (марказлари), экспертлар тўғрисида, шунингдек мувофиқлик сертификатлари, мувофиқлик белгилари ва уларни қўллаш қоидалари тўғрисида хабардор етиб боради.

Сертификатлаштириш органлари аризачига унинг талабига биноан маҳсулотни сертификатлаштириш учун керакли ахборотни беришлари шарт.

Аризачи сертификатлаштириш органининг талабига биноан сертификатлаштириш билан боғлиқ ахборотни тақдим этиши шарт, тижорат сири ҳисобланган маълумотлар бундан мустасно. Маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштиришни жорий этишга мажбурий сертификатлаштиришни ўтказиш ишларини ташкил этиш Ўзстандарт агентлиги зиммасига ёки унинг топшириғига биноан бошқа сертификатлаштириш органларига (уларни албатта аккредитация қилган ҳолда) юклатилади. Сертификатлаштирилиши шарт бўлган маҳсулотларнинг рўйхатини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлайди.

Одамларнинг ҳаёти, соғлири, юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулкига ҳамда атроф муҳитга зарар етказиши мумкин бўлган маҳсулотларни тайёрлаш улардан фойдаланиш уларни ташиш ёки сақлаш хавфсизлигини таъминловчи талаблар бўлмаган тақдирда Ўзстандарт агентлиги давлат бошқарувининг тегишли органлари билан биргаликда бундай талабномаларнинг кечиктирмай ишлаб чиқилиши ва амалга киритилишини таъминлайди.

Мажбурий сертификатлаштиришни ўтказиш шартларига мажбурий сертификатлаштириш ишлаб чиқаришни текширишни, маҳсулот хусусияти

норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини аниқлаш учун уни синашни, назорат йўсинидаги текширувни ва сертификатланган маҳсулот устидан назоратни ўз ичига олади.

Синовлар аккредитация қилинган синов лабораториялари (марказлари) томонидан тегишли норматив ҳужжатларда белгиланган усулларда, бундай ҳужжатлар бўлмаган тақдирда эса тегишли сертификатлаштириш органлари ишлаб чиққан усулларда амалга оширилади.

Мажбурий сертификатлаштириш ишлари учун аризачи қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган тартибда ҳақ тўлайди. Аризачи ўз маҳсулотини мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказишга сарфлаган маблағлар суммаси шу маҳсулот таннарихига қўшилади.

Мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган, аммо мувофиқлик сертификатига эга бўлмаган маҳсулотни тарғиб қилиш ман этилади. Мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотларга қўйиладиган талаблар киради мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотлар қуйидаги ҳолларда:

- ▲ сертификатлаштиришга тақдим етилмаган бўлса;
- ▲ сертификатлаштириш талабларига мувофиқ эмаслигисабабли сертификатлаштиришдан утмаган бўлса;
- ▲ агар сертификатнинг амал қилиш муддати тугаган ёки унинг амал қилиши тўхтатиб қўйилган (бекор қилинган) бўлса, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида реализация қилиниши мумкин эмас.

Қонунга ҳилоф тарзда мувофиқлик белгиси босилган маҳсулотларни реализация қилиш ман этилади. Тайёрловчиларнинг (тадбиркорларнинг) маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш вақтидаги мажбуриятларига мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотларни реализация қилувчи тайёрловчилар (тадбиркорлар):

- мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотни сертификатлаштиришга тақдим этишлари;
- сертификатланган маҳсулотни сертификатлаш органларининг ўзи ёки улар ётироф етган ерганлар берган сертификат мавжуд бўлган тақдирдагина реализация қилишлари ва унинг норматив ҳужжатлар талабларига мос бўлишини таъминлашлари;
- сертификатланган маҳсулотни, башарти, у норматив ҳужжат талабларига мувофиқ келмаса, шунингдек сертификатнинг амал қилиш муддати тугаган ёхуд унинг амал қилиши сертификатлаштириш органининг қарори билан тўхтатиб қўйилган ёки бекор қилинган бўлса, реализация қилишни тўхтатиб қўйишлари ёки тугатишлари;
- мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотни сертификатлаштирувчи ва сертификатланган маҳсулотни назорат

қилувчи органларнинг мансабдор шахслари ўз ваколатларини монетьликсиз бажаришлари учун шароит яратишлари;

- сертификатланган маҳсулот ишлаб чиқаришнинг техникавий ҳужжатларига ёки технологик жараёнига киритилган ўзгартишлар ҳақида сертификатлаштириш органини белгиланган тартибда хабардор этишлари;
- илова қилинган техник ҳужжатда маҳсулот мувофиқ келиши лозим бўлган сертификатлаштириш тўғрисидаги маълумотларни ҳамда норматив ҳужжатларни кўрсатишлари ва бу маълумотлар истёъмолчи (харидор, буюртмаши) еътиборига етказилишини таъминлашлари шарт.

Четдан олиб келинадиган ва четга олиб чиқиб кетиладиган маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштиришга мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотларни Ўзбекистон Республикасига етказиб бериш учун тузиладиган контрактлар (шартномалар) шартида маҳсулотларнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи, Ўзстандарт агентлиги томонидан берилган ёки еътироф этилган мувофиқлик сертификатлари ва мувофиқлик белгилари бўлиши назарда тутилиши керак. Миллий мувофиқлик сертификатлари ва мувофиқлик белгилари ёки бошқа давлатларнинг Ўзстандарт агентлиги томонидан еътироф этилган мувофиқлик сертификатлари ва мувофиқлик белгилари аризачи (маҳсулот етказиб берувчи) томонидан божхона назорати органларига юкка тааллуқли божхона декларацияси билан биргаликда тақдим етилади ва улар маҳсулотни республика ҳудудига олиб киришга рухсатнома олиш учун зарур ҳужжатлар ҳисобланади. Четдан олиб келинаётган маҳсулотнинг хавфсиз еканлигини тасдиқловчи ҳужжати бўлмаган тақдирда божхона назорати органлари бу хусусда Ўзстандарт агентлигини хабардор этадилар ҳамда маҳсулотни сертификатлаштиришдан ўтказиш ёки чет ел сертификатини еътироф этиш тўғрисидаги масала сертификатлаштириш миллий тизими қоидаларига мувофиқ ҳал етилгунга қадар бу маҳсулотни четдан олиб киришни тақиқлаб қўядилар.

Сертификатлаштирилиши шарт бўлган маҳсулотларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан олиб чиқиш тартибини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайди.

Мажбурий сертификатлаштириш ишларининг давлат томонидан молиявий таъминотига қуйидаги ишлар:

- ❖ сертификатлаштиришни ривожлантиришнинг истиқболларини, уни ўтказиш қоидалари ва тавсияларини ишлаб чиқиш;
- ❖ сертификатлаштириш соҳасида расмий ахборотлар билан таъминлаш;
- ❖ халқаро (минтақавий) сертификатлаштириш ташкилотлари ишида қатнашиб ҳамда чет ел миллий сертификатлаштириш органлари билан биргаликда ишлар ўтказиш;

- ❖ сертификатлаштириш юзасидан халқаро (минтакавий) қоидалар ва тавсиялар ишлаб чиқиш ҳамда уларни ишлаб чиқишда қатнашиш;
- ❖ сертификатлаштириш юзасидан умумдават аҳамиятига молик илмий-тадқиқот ишлари ва бошқа ишлар олиб бориш;
- ❖ сертификатлаштириш қоидаларига риоя этилиши устидан ҳамда сертификатланган маҳсулот устидан давлат текшируви ва назорати олиб бориш ишлари давлат томонидан молиявий таъминланади.

Мажбурий сертификатлаштириш қоидаларига риоя этилишини давлат томонидан текшириш ва назорат қилишга тайёрловчиларнинг (тадбиркорларнинг, сотувчиларнинг, ижрочиларнинг) мажбурий сертификатлаштириш қоидаларига риоя этишлари устидан давлат текшируви ва назоратини Ўзстандарт агентлигининг давлат инспекторлари қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган тартибда амалга оширади. Назорат йўсинидаги текширувларга: сертификатланган маҳсулот, сифатни бошқариш тизимлари, ишлаб чиқариш аккредитация қилинган синов лабораториялари (марказлари), сертификатлаштириш органларн устидан назорат йўсинидаги текширувни сифат бўйича эксперт-аудиторлар Ўзстандарт агентлига томонидан белгиланган тартибда амалга оширади.. Маҳсулотларни ихтиёрий сертификатлаштиришга ҳар қандай маҳсулот норматив ҳужжатларнинг талабларига мувофиқ эканлигини тасдиқлаш учун у юридик ва жисмоний шахснинг ташаббуси билан ихтиёрий сертификатлаштиришдан ўтказилиши мумкин. Ихтиёрий сертификатлаштиришни амалга оширувчи субъектларга ихтиёрий сертификатлаштиришни Ўзстандарт агентлиги белгилаб қўйган тартибда аккредитация қилинган юридик ва жисмоний шахслар амалга оширишга ҳақлидир.

Ихтиёрий сертификатлаштириш тизимлари.

Сертификатлаштириш қоидалари ва тартибини белгиловчи ихтиёрий сертификатлаштириш тизимларини аккредитация қилинган органлар Ўзстандарт агентлиги билан келишган ҳолда белгилайдилар.

- ❖ Низоларни қараб чиқиш;
- ❖ Сертификатлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.

Қонунни қўллаш билан боғлиқ низоларни қараб чиқиш мазкур Қонунни қўллаш билан боғлиқ низолар суд томонидан Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган тартибда қараб чиқилади. Шикоятларни қараб чиқиш сертификатлаштириш натижаларидан норози бўлган тақдирда манфаатдор томон Ўзстандарт агентлигининг шикоятларни қараб чиқиш кенгашига мурожаат этишга ҳақлидир. Шикоятларни қараб чиқиш кенгаши тўғрисидаги низомни Ўзстандарт агентлиги ишлаб чиқади ва тасдиқлайди. Ўзстандарт агентлигининг шикоятларни қараб чиқиш кенгаши

сертификатлаштириш органлари ва синов лабораторияларининг (марказларининг) қарорлари устидан берилган шикоят аризаларини қараб чиқади. Шикоят аризалари икки ҳафта ишида қараб чиқилади. Ўзстандарт агентлигининг, шикоятларни қараб чиқиш кенгашининг қарорлари устидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда судга шикоят қилиш мумкин. Сертификатлаштириш органларининг ва синов лабораторияларининг (марказларининг) жавобгарлигига қуйидагилар белгиланган:

Сертификатлаштириш органи:

- ✓ мувофиқлик сертификатини асоссиз ва қонунга хилоф тарзда берганлик учун;
- ✓ аризачига нисбатан қонунга хилоф ҳатти-ҳаракатлар қилганлик учун;
- ✓ аризачининг тижорат сири ҳисобланган маълумотларни ошкор етганлик учун жавобгар бўлади.

Аккредитация қилинган синов лабораторияси (маркази) сертификатлаштириш органига синовларнинг натижалари ҳақида нотўғри маълумот берганлик учун жавобгар бўлади. Сертификатлаштириш органлари ва синов лабораториялари (марказлари) мазкур моддада айтиб ўтилган ҳатти-ҳаракатлар натижасида аризачига етказилган зарарнинг ўрнини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тўла ҳажмда қоплашлари шарт.

Тайёрловчиларнинг (тадбиркорларнинг) мажбурий сертификатлаштириш қоидаларини бузганлик учун жавобгарлигига қонун ҳужжатларида қуйидагилар белгиланган: Тайёрловчилар (тадбиркорлар) мажбурий сертификатлаштириш қоидаларини бузганлик учун қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгар бўладилар. Мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган, аммо сертификатланмаган маҳсулотни реализация қилганлик учун тайёрловчига (тадбиркорга) реализация қилинган маҳсулот қиймати миқдорида жарима солинади. Жарима суд қарорига асосан, тайёрловчи (тадбиркор) содир этилган ҳуқуқбузарликдаги айбига иқдор бўлган ва жаримани ихтиёрий равишда тўлаган тақдирда эса, мажбурий сертификатлаштириш қоидаларига риоя этилиши устидан назорат қилиш қонун ҳужжатлари билан зиммасига юкланган давлат бошқаруви органлари мансабдор шахсларининг қарорига биноан ундирилади. Тайёрловчининг (тадбиркорнинг) охириги ҳисобот санасидаги жорий активлари суммасининг жами йигирма фоизидан ортиқ миқдорда жарима ундириш унга ундириладиган суммани ундириш тўғрисида қарор қабул қилинган кундан еътиборан олти ой мобайнида ойма-ой бўлиб тўлаш имкони берилган ҳолда амалга оширилади. Жариманинг тўланиши тайёрловчини (тадбиркорни) мажбурий сертификатлаштириш ўтказишдан озод қилмайди.

3.2. Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонуни ва унинг аҳамияти.

Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонуни ва мазкур қонунга ўзгартиришлар киритилган Қонун 30.08.1997 йил №483-1 қабул қилиниб, 18 моддадан иборат бўлиб унинг асосий мақсади Ўзбекистон Республикаси аҳолисини сифатли ва хавфсиз озиқ-овқат маҳсулоти билан таъминлашнинг ҳуқуқий асосларини белгилаб беради.

Ушбу Қонуннинг талабларига атир-упа, пардоз-андоз моллари ва тамаки маҳсулотларига ҳам тааллуқлидир.

Қонунда қуйидаги асосий тушунчалар қўлланилади:

- ▲ болаларбоп озиқ-овқат маҳсулотлари - болалар организмнинг (уч ёшгаша) физиологик хусусиятларига жавоб берадиган махсус озиқ-овқат маҳсулотлари;
- ▲ гигиена сертификати - озиқ-овқат маҳсулоти, технология, ускуна ва бошқа жараёнлар амалдаги санитария нормалари ва қоидаларига мос эканлигини тасдиқлайдиган ҳужжат;
- ▲ овқатга қўшиладиган биологик фаол қўшимчалар озиқ-овқат хом ашёсини қайта ишлаш йўли билан ёки сунъий усулда ҳосил қилинган ҳамда бевосита овқат билан бирга истеъмол қилишга ёки озиқ-овқат маҳсулотлари таркибига қўшишга мўлжалланган табиий ёхуд табиийга айнан ўхшайдиган биологик фаол моддаларнинг концентратлари;
- ▲ озиқ-овқатлар - озиқ-овқат хом ашёсидан тайёрланган ҳамда натурал ёки қайта ишланган ҳолида истеъмол қилинадиган маҳсулотлар;
- ▲ озиқ-овқат маҳсулоти - озиқ-овқат хом ашёси (шу жумладан этил спирти), озиқ-овқатлар (шу жумладан алкоғолли ичимликлар) ва уларнинг таркибий қисмлари, озиқ-овқат хом ашёси ва озиқ-овқатларга тегиб турадиган моддалар, материаллар ёрдамчи ва қадоклаш материаллари ҳамда улардан тайёрланган буюмлар билан бирга;
- ▲ озиқ-овқат маҳсулоти муомаласи - озиқ-овқат маҳсулотини ишлаб чиқариш тайёрлаш харид қилиш қайта ишлаш етказиб бериш сақлаш ташиш ва реализация қилиш билан боғлиқ фаолият;
- ▲ озиқ-овқат маҳсулотини реализация қилиш озиқ-овқат маҳсулотини маълум шартлар билан сотиш етказиб бериш ва топширишнинг бошқа шакллари;
- ▲ озиқ-овқат маҳсулотининг сифати - озиқ-овқат маҳсулотининг истеъмол хоссаларини белгилаб берадиган ва унинг одамлар ҳаёти ва соғлиги учун хавфсизлигини таъминлайдиган мезонлар мажмуи;
- ▲ озиқ-овқат маҳсулотининг хавфсизлиги - озиқ-овқат маҳсулотининг санитария, ветеринария, фитосанитария нормалари ва қоидаларига мослиги;

- ▲ озиқ-овқат хом ашёси - озиқ-овқатлар ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган ўсимлиқ ҳайвонот, микробиология, шунингдек минераллар объектлари, сув;
- ▲ озиқ-овқатларни ҳамда озиқ-овқат хом ашёсини таққослаш озиқ-овқатлар ҳамда озиқ-овқат хом ашёси аниқ турдаги ва номдаги маҳсулотга доир норматив ва (ёки) техникавий ҳужжатда белгилаб қўйилган муҳим мезонларга мос келишини аниқлаш;
- ▲ озиқ-овқат маҳсулотининг яроқлилиқ муддати (фойдаланиш муддати) - бу муддат давомида озиқ-овқат маҳсулотини сақлаш ташиш реализация қилиш чоғида хавфсизлик нормалари ва қоидалари талабларига риоя этилган тақдирда у фойдаланишга яроқли бўлиб туради, бу муддат тамом бўлганидан кейин эса маҳсулот одамлар ҳаёти ва саломатлиги учун хавфли бўлиб қолиши мумкин;
- ▲ озиқ-овқат маҳсулотини қалбакилаштириш - озиқ-овқат хом ашёсининг ҳамда озиқ-овқатларнинг хоссалари ва мезонларини атайлаб ўзгартириш ёки уларни алмаштириб қўйиш;
- ▲ озиқ-овқат қўшимчалари - озиқ-овқатларга белгиланган хоссаларни фож этиш ва (ёки) уларни сақлаб қолиш мақсадида атайлаб қўшиладиган табиий ҳолдаги ёки синтез қилинган моддалар, бирикмалар;
- ▲ токсикология-гигиена экспертизаси - озиқ-овқат маҳсулоти устида амалга ошириладиган бир туркум лаборатория тадқиқотлари бўлиб, улар мавжуд нормалар ва қоидалар билан қиёслашга мўлжалланган бўлади;
- ▲ қадоқлаш материаллари, ёрдамчи материаллар ва улардан тайёрланган буюмлар - озиқ-овқат маҳсулотини муомала жараёнида ташқи таъсирлардан ҳимоялаш мақсадида ишлатиладиган воситалар.

Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонун ҳужжатлари Ушбу Қонундан ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир.

Қорақалпоғистон Республикасида озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан ҳам ҳукукий жиҳатдан тартибга солинади. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида ушбу Қонунда назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгилаб қўйилган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади. Ушбу қонунда озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги давлат бошқаруви Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлигининг Давлат санитария-эпидемиология хизмати, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Бош давлат ветеринария бошқармаси, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги ўсимлиқлар карантини бош давлат инспекцияси, Ўзбекистон стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш агентлиги

ҳамда қонун ҳужжатлари билан белгиланадиган бошқа органлар томонидан амалга оширилади. Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги давлат бошқаруви қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Давлат томонидан нормалаш;
- Озиқ-овқат маҳсулотини ҳамда уни тайёрлашга мўлжалланган ва фойдаланганда озиқ-овқатга тегиб турадиган ускуналарни давлат рўйхатидан ўтказиш;
- Озиқ-овқат маҳсулотини сертификатлаш;
- Давлат назорати ва текшируви;
- Озиқ-овқат маҳсулотининг сифатини ва хавфсизлигини таъминлаш тадбирларини режалаштириш.

Ушбу қонунда озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш соҳасида давлат томонидан нормалаш озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигига, уни ишлаб чиқариш тайёрлаш харид қилиш қайта ишлаш етказиб бериш сақлаш ташиш ва реализация қилиш шарт-шароитларига қўйиладиган талабларни ўз ичига оладиган санитария, ветеринария, фитосанитария нормаларини, қоидаларини ва гигиена нормативларини, давлат стандартларини, техникавий шартларни (нормалар ва қоидалар) белгилаш йўли билан амалга оширилади. Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигига доир нормалар ва қоидалар давлат органлари томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тасдиқланади ва улар озиқ-овқат маҳсулоти муомаласи соҳасида иш олиб бораётган юридик ҳамда жисмоний шахслар учун мажбурийдир. Ушбу қонунда озиқ-овқат маҳсулоти ҳамда уни тайёрлашга мўлжалланган ва фойдаланганда озиқ-овқатга тегиб турадиган ускуналар озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигига доир нормалар ва қоидалар талабларига мослиги баҳоланганидан ҳамда давлат рўйхатидан ўтказилганидан кейин ишлаб чиқарилиши, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилиши, реализация қилиниши ва ишлатилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилаётган ва унинг ҳудудига олиб кирилаётган, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муомалага руҳсат берилган озиқ-овқат маҳсулотини ва ускуналарни давлат рўйхатидан ўтказиш гигиена сертификати берилаётганда давлат санитария назорати органлари томонидан амалга оширилади. Қуйидагиларга йўл қўйилмайди:

- озиқ-овқат маҳсулотининг ҳар хил турларини бир хил номда давлат рўйхатидан ўтказиш;
- айна бир турдаги озиқ-овқат маҳсулотини бир хил ёки ҳар хил номлар билан қайта-қайта рўйхатдан ўтказиш;

- таркибида гиёҳвандлик моддалари бўлган озиқ-овқатларни, овқатга қўшиладиган озиқ-овқат қўшимчалари, ембоп қўшимчалар ва биологик фаол қўшимчаларни рўйхатдан ўтказиш.

Ушбу қонунда озиқ-овқат маҳсулоти, уни ишлаб чиқариш сақлаш ташиш ва у билан савдо қилишга мўлжалланган технологиялар, ускуналар, буюмлар ва воситалар уларнинг нормалар ва қоидаларга мослигини тасдиқлаш мақсадида сертификатланиши лозим.

Мажбурий сертификатланадиган маҳсулотлар рўйхати ҳамда сертификатлашдан ўтказиш тартиби қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади. Ушбу қонунда озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги Ушбу Қонуннинг 4-моддасида кўрсатилган давлат назорати органлари томонидан уларнинг ваколатлари доирасида назорат қилинади ва текширилади. Озиқ-овқат маҳсулотини ишлаб чиқариш тайёрлаш ҳарид қилиш қайта ишлаш етказиб бериш сақлаш ташиш ва реализация қилиш билан шуғулланувчи юридик ва жисмоний шахслар белгиланган нормалар ва қоидаларга риоя этилиши устидан ишлаб чиқариш назоратини таъминлайдилар. Ишлаб чиқариш назоратини амалга ошириш тартиби озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигига доир нормалар ва қоидаларга, норматив ҳамда технология ҳужжатлари талабларига мувофиқ юридик ва жисмоний шахслар бажарадиган ишлар ва хизматларнинг хусусиятларини ва шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда белгиланади ҳамда тегишли давлат назорати органлари билан келишилади. Ишлаб чиқариш назоратини амалга оширувчи юридик ва жисмоний шахслар нормалар ва қоидаларнинг талаблари бузилганлиги аниқланган тақдирда ишларни амалга оширишни ва хизматлар кўрсатишни аниқланган камчиликлар бартараф этилгунга қадар тўхтатиб қўйишлари шарт. Жамоат бирлашмалари қонун ҳужжатларига мувофиқ озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигини таъминлашга доир нормалар ва қоидалар бажарилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишга ҳақли. Озиқ-овқат маҳсулотинининг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш тадбирларини режалаштириш мақсадида озиқ-овқат маҳсулоти ишлаб чиқаришни, озиқ-овқат моллари билан савдо қилишни, умумий овқатланиш тизимини ривожлантиришнинг республика ва минтақавий мақсадли дастурларини ишлаб чиқиш чоғида озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш тадбирлари назарда тутилмоғи керак.

Ушбу қонунда юридик ва жисмоний шахслар янги озиқ-овқат маҳсулотини яратиш ва ишлаб чиқариш ёки уни такомиллаштириш чоғида, шунингдек ишлаб чиқариш технологиясини ишлаб чиқиш чоғида озиқ-овқат маҳсулотининг хавфсизлигини, яроқлилиқ муддатини, сифат кўрсаткичларини ва назорат қилиш усуллари асослаб беришлари шарт. Озиқ-овқат маҳсулотининг сифат кўрсаткичлари, унинг хавфсизлигига қўйиладиган

талаблар мажбурий бўлиб, ушбу маҳсулотнинг норматив ҳужжатларига киритилади. Сифати ва хавфсизлиги муайян вақт ўтганидан кейин ўзгариши ҳамда одамларнинг ҳаёти ва саломатлигига хавф туғдириши мумкин бўладиган озиқ-овқат маҳсулотига яроқлилиқ муддати белгиланади. Янги озиқ-овқат маҳсулотини ишлаб чиқаришга, янги технология жараёнларини органлари билан келишган ҳолда рўйхатдан ўтказилганидан кейин йўл қўйилади.

Ўсимликлардан олинадиган озиқ-овқат хом ашёсини етиштириш чоғида захарли кимёвий моддалар ва минерал ўғитларни қўлланишга улар токсикология-гигиена экспертизасидан ўтказилганидан кейин йўл қўйилади. Қонунинг озиқ-овқатларни қадоқлаш ўраш ва тамғалашда озиқ-овқатлар ишлаб чиқарувчи юридик ва жисмоний шахслар уларни қадоқланган, ўралган (барча муомала босқичларида сифати ва озиқлик қиммати сақланиб қолишини таъминлайдиган) ва қонун ҳужжатларига мувофиқ тамғаланган ҳолда чиқаришлари шарт. Қадоқланган ва ўралган озиқ-овқатлар, овқатга қўшилаётган биологик фаол қўшимчалар, озиқ-овқат қўшимчалари ёрликларга (сўкма варақаларга) эга бўлиши, уларда куйидагилар кўрсатилиши керак:

- озиқ-овқатнинг номи;
- озиқ-овқатни нимага мўлжалланганлиги (болаларга махсус мўлжалланган маҳсулотлар ва парҳез таомлар учун);
- тайёрловчининг номи;
- товар белгиси (белгига эга ташкилотлар учун);
- озиқ-овқат таркибига кирган нарсалар, шу жумладан озиқ-овқат қўшимчаларининг номи;
- озиқлик қиммати, нави;
- сақлаш шарт-шароитлари;
- тайёрланган санаси, яроқлилиқ муддати;
- тайёрлаш усули масаллиқлар ҳамда махсус болаларбоп ва парҳез озиқ-овқат маҳсулотлари учун оғирлиги;
- фойдаланиш усули (биологик фаол қўшимчалар, озиқ-овқат қўшимчалари, махсус болаларбоп ва парҳез озиқ-овқат маҳсулотлари учун);
- мувофиқлик белгиси (маҳсулотини мувофиқлик белгиси билан тамғалаш ҳуқуқини берадиган лицензияси бор корхоналар учун);
- норматив ёки техникавий ҳужжатларнинг номерлари.

Ушбу қонунда озиқ-овқатларни сақлайдиган ва ташийдиган юридик ва жисмоний шахслар нормалар ва қоидаларга риоя этишлари, озиқ-овқат сифати сақланишини ва хавфсизлигини таъминлашлари шарт. Озиқ-овқат маҳсулотини реализация қилиш мажбурий сертификатладиган озиқ-овқат маҳсулоти юридик ва жисмоний шахслар томонидан озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлигини тасдиқлайдиган мослик сертификати ёки мувофиқлик белгиси бўлган тақдирда реализация қилинади. Озиқ-овқат маҳсулотини чакана сотиш

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган қоидаларга мувофиқ амалга оширилади. Озиқ-овқат маҳсулоти билан савдо қилишга маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан шу мақсадлар учун ажратилган жойларда йўл қўйилади.

Қуйидаги ҳолларда озиқ-овқат маҳсулотини реализация қилишга йўл қўйилмайди:

- маҳсулот сифати белгиланган нормалар ва қоидалар талабларига мувофиқ бўлмаса, мажбурий сертификатланадиган маҳсулотлар учун эса мослик сертификати бўлмаса;
- сақлаш ва реализация қилиш учун тегишли шароит бўлмаса;
- яроқлилик муддати тугаган бўлса;
- маҳсулот қалбакилаштирилган бўлса;
- маҳсулотларни таққослаш мумкин бўлмаса.

Қонун ҳужжатларида Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириладиган озиқ-овқат маҳсулоти Ушбу Қонунда кўрсатилган нормалар ва қоидаларнинг талабларига мувофиқ бўлиши шарт. Четдан олиб кириладиган озиқ-овқат маҳсулотини етказиб берувчи уни давлат рўйхатидан ўтказиш учун ишлаб чиқарувчининг ва экспорт қилувчи мамлакат махсус вакил қилган органнинг Ушбу маҳсулот хавфсиз еканлигини тасдиқловчи ҳужжатларини, тегишли экспертиза ўтказиш зарур бўлганида эса - озиқ-овқат маҳсулотининг намуналарини тақдим этади. Четдан олиб кириладиган озиқ-овқат маҳсулоти, технологиялар ва ускуналар қонун ҳужжатларига мувофиқ мажбурий сертификатланиши лозим. Ўзбекистон Республикасига олиб кириладиган озиқ-овқат маҳсулоти сифати ва хавфсизлигининг нормалар ва қоидаларга мослиги давлат назорати органлари томонидан божхона органлари билан биргаликда белгиланган тартибда аниқланади. Озиқ-овқат маҳсулотини олиб қўйиш одамлар ҳаёти ва соғлиги учун хавфли бўлган озиқ-овқат маҳсулоти тегишли давлат назорати органларининг қарорига мувофиқ қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда олиб қўйилиши керак.

Нормалар ва қоидаларга мос келмайдиган озиқ-овқат маҳсулотидан фойдаланиш ва уни йўқ қилиб ташлаш деб номланган моддасида яроқлилик муддати ўтган, сифатсизлиги белги бериб турган, таққослаш ва ишлаб чиқарувчисини аниқлаш мумкин бўлмаган, шунингдек давлат санитария ва (ёки) ветеринария назорати органлари томонидан гигиена ва (ёки) ветеринария экспертизаси ва сертификатлаш синовлари натижалари бўйича овқатга ишлатиш учун яроқсиз деб топилган озиқ-овқат маҳсулоти ишлаб чиқариш ва реализация қилишдан олиб ташланади, у белгиланган мақсадда ишлатилмаслиги ҳамда қайта ишланиши ёки йўқ қилиб ташланиши керак. Озиқ-овқат маҳсулотини қайта ишлаш ёки йўқ қилиб ташлаш усуллари ва шартлари унинг эгаси томонидан тегишли давлат назорати органлари билан келишиб

олинади. Озиқ-овқат маҳсулотидан фойдаланиш (уни қайта ишлаш) ёки йўқ қилиб ташлаш унинг эгаси томонидан ёки маҳсулот эгаси шу ишларни бажаришни шартнома бўйича топширадиган ташкилотлар томонидан комиссия иштирокида амалга оширилади. Комиссия таркибига давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг, давлат назорати органларининг, солиқ органларининг ва жамоатчиликнинг вакиллари киради.

Озиқ-овқат маҳсулоти ҳайвонларга йем сифатида ишлатилгунича ёки йўқ қилиб ташлангунича алоҳида жойда (резервуарда), алоҳида ҳисобда, микдорини, ишлатиш (қайта ишлаш) ёки йўқ қилиб ташлаш усуллари ва шартлари аниқ кўрсатилган ҳолда сақланиши керак. Бундай маҳсулотнинг бут сақланиши учун унинг эгаси жавобгар бўлади.

Озиқ-овқат маҳсулотини экспертиза қилиш йўқ қилиб ташлаш усуллари ва шартларини белгилаш қайта ишлаш сақлаш ташиш ва йўқ қилиб ташлаш билан боғлиқ ҳаражатларни унинг эгаси тўлайди. Озиқ-овқат маҳсулотининг эгаси давлат санитария ва (ёки) ветеринария назорати органларига маҳсулотдан фойдаланилганлиги ёки у йўқ қилиб ташланганлиги ҳақида далолатнома тақдим этади. Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги моддада озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузишда айбдор бўлган шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

Таянч сўзлар:

Маҳсулотларни сертификатлаштириш мувофиқлик сертификати, мувофиқлик белгиси, товарларни аккредитация лаш синов лабораторияси, сифат бўйича эксперт- аудитор, назорат, текширув, истеъмолчи, ишлаб чиқарувчи, норматив ҳужжатлар, шартнома, сотувчи, товар, хизмат, олди-сотди.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг маҳсулотлар, хизматларни сертификатлаштириш қонунининг моҳияти ва унинг аҳамияти.
2. Ўзбекистон Республикасининг истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунининг аҳамияти.

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бақишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. Ўзбекистон Республикасининг маҳсулотлар,хизматларни сертификатлаштириш тўғрисидаги 28.12.1993йил №1008-ҚН қонуни.
5. Ўзбекистон Республикасининг озик овқат маҳсулотининг сифати ва ҳавфсизлиги тўғрисидаги қонуни 30.08.1997 йил №483-1.

4.5-МАНЗУ: Ўзбекистон Республикаси истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуни ва товарларни сертификациялашни аҳамияти.

Режа:

4.5.1. Ўзбекистон Республикасини истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуни (Ушбу қонун ҳужжати 26 апрел 1996 йилда қабул қилинган бўлиб, шу кунгача 4 маротаба ўзгартиришлар киритилган).

4.5.1. Ўзбекистон Республикасини истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуни.

Қонунда қуйидаги тучинчалар қўлланилади:

- ❖ истеъмолчи фойда чиқариб олиш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда шахсий истеъмол ёки бошқа мақсадларда товар сотиб олуви, иш хизматга буюртма берувчи ёхуд шу ниятда бўлган фуқаро;
- ❖ ишлаб чиқарувчи-истеъмолчига реализация қилиш учун товар ишлаб чиқарадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки яқка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;
- ❖ ижрочи маиший хизмат, уй-жой-коммунал, таъмирлаш-қурилиш транспорт хизмати ва хизмат кўрсатишнинг бошқа соҳаларида шартнома бўйича истеъмолчи учун ишлар бажарадиган ёки хизматчилар кўрсатадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки яқка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;
- ❖ сотувчи олди сотди шартномаси бўйича истеъмолчига товар реализация қиладиган корхона, ташкилот, муассаса ёки яқка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;
- ❖ шартнома товарни олиш-сотишни амалга оширишда, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишда сифат, миқдор, муддат, нарх ва бошқа шартлар тўғрисида истеъмолчи билан сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) ўртасидаги оғзаки ёки ёзма келишув;
- ❖ товар ишлаб чиқарувчи фаолиятининг истеъмолчига шартнома бўйича сотиш учун мўлжалланган маҳсули, шу жумладан импорт маҳсулоти;
- ❖ норматив ҳужжатлар, стандартлар, уларга тэнглаштирилган бошқа ҳужжатлар (қурилиш нормалари ва қоидалари, дори-дармонлар ҳусусидаги давлат фармокопеяси ҳамда муваққат фармокопея қоидалари ва бошқалар,) техник тавсифлар, рецептура ва товар (иш хизмат) сифатига ва хавфсизлигига нисбатан белгиланган талабларни ўз ичига олувчи бошқа ҳужжатлар;

- ❖ товар (иш хизмат)нинг хавфсизлиги товарни истеъмол қилиш ундан фойдаланиш уни сақлаш ташиш ёки утилизация қилишнинг, шунингдек иш ёки хизмат натижаларидан фойдаланишнинг одатдаги шароитларида истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига ва атроф муҳитга зарар етказилиши эҳтимоли билан боғлиқ хавф-хатарнинг йўқлиги;
- ❖ мувофиқлик сертификати сертификатланган маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжат;
- ❖ товар (иш хизмат)нинг нуқсони товар (иш хизмат)нинг норматив ҳужжатларнинг мажбурий талабларига, шартнома ёхуд товар (иш хизмат)нинг сифатига одатда қўйиладиган талабларга номувофиқлиги;
- ❖ товар (иш хизмат)нинг жиддий нуқсони товар (иш хизмат)дан белгиланган мақсадда фойдаланиб бўлмайдиган қилиб қўядиган ёхуд бартараф этиш учун кўп меҳнат ва вақт сарфлаш талаб қиладиган камчилик;
- ❖ кафолат муддати товардан (хизматдан) фойдаланишнинг (ойлар ҳисобидаги) норматив муддати ёки товар (хизмат)нинг муайян вазифани (неча соатда, неча иш жараёнида, қанча километр масофани босиб ўтиб ва ҳ.к.) бажариш вақти тарзида белгиланган муддати бўлиб, бу муддат ичида ишлаб чиқарувчи (ижрочи), башарти товарни ишлатиш (хизматдан фойдаланиш)қоидаларига риоя этилган бўлса, товарнинг (хизматнинг) сифатига нисбатан норматив ҳужжатларда назарда тутилган талаблар бажарилишини кафолатлайди ва тامينлайди;
- ❖ хизмат муддати- товарда фойдаланишнинг белгиланган муддати бўлиб, тамом бўлгаш товарнинг техник ҳолатидан қатиъй назар, ундан фойдаланиш тўхтатилиши лозим;
- ❖ яроқлилик (сақлаш) муддати- муаян давр бўлиб, бу даврда товар фойдаланишга яроқли бўлади ва тамом бўлгаш товар одамлар ҳаёти ҳамда соғлиқи учун хавф туғдириши мумкин;
- ❖ касса чеки-товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг ҳақи тўланганлигини тасдиқлайдиган, товар (иш хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланган сана ва касса аппаратининг номери кўрсатилган ҳужжат;
- ❖ товар чеки-товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг ҳақи тўланганлигини тасдиқловчи, товар (иш хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланган сана ҳамда сотувчининг номи ва жойлашган манзили ҳақидаги маълумот кўрсатилган ҳужжат;
- ❖ товарни (ишни, хизматни) истеъмолчидан қайтариб олиш-агар товар (иш хизмат) истеъмолчи мулкига айланган ёки унга таклиф этилган бўлса, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) томонидан амалга ошириладиган, товарнинг (ишнинг, хизматнинг) хавфсизлиги талабларига мос бўлмаган товарни (ишни, хизматни) қайтариб олишга қаратилган ҳар қандай чора;
- ❖ товарни (ишни, хизматни) муомаладан чиқариш - ишлаб чиқарувчи

- ❖ (ижрочи, сотувчи) томонидан амалгам ошириладиган, товарнинг (ишнинг, хизматнинг) хавфсизлиги талабларига мос бўлмаган товарга (ишга, хизматга) офертани тугатиш ва бунга йўл қўймасликка қаратилган ҳар қандай чора.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари Ушбу Қонундан ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир. Қорақалпоғистон Республикасида истеъмолчи-ларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш Қорақалпоғис-тон Республикаси қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади. Ушбу қонунда белгиланган истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини чеклаб қўйиши, уларни ҳимоя қилишнинг кафолатларини камайтириши мумкин эмас. Халқаро шартномалар ва битимлар бўйича агар Ўзбекистон Республикаси иштирок етган халқаро шартнома ёки битимда истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома ёки битим қоидалари қўлланилади.

Истеъмолчилар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- товар (иш хизмат) ҳақида, шунингдек ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) ҳақида тўғри ва тўлиқ маълумот олиш;
- товар (иш хизмат)ни еркин танлаш ва унинг тегишли даражада сифатли бўлиши;
- товар (иш хизмат)нинг хавфсиз бўлиши;
- ҳаёти, соғлиғи ва мол-мулки учун хавфли нуқсони бўлган товар (иш хизмат), шунингдек ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)нинг ғайриқонуний ҳаракати (ҳаракацизлиги) туфайли етказилган моддий зиён, маънавий зарарнинг тўлиқ ҳажмда қопланиши;
- бузилган ҳуқуқлари ёки қонун билан муҳофаза етиладиган манфаатлари ҳимоя қилинишини сўраб судга, бошқа ваколатли давлат органларига мурожат этиш;
- истеъмолчиларнинг жамоат бирлашмаларини тузиш.

Истеъмолчиларнинг ижтимоий ҳимояга муҳтожлар тоифасига киритилган айрим гуруҳлари учун қонун ҳужжатлари билан савдо, маиший хизмат ва хизмат кўрсатишнинг бошқа турлари бўйича имтиёзлар ва афзалликлар белгиланиши мумкин. Товарларни ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи), савдо ва хизмат кўрсатиш қоидалари тўғрисидаги маълумот ишлаб чиқарувчи ўз корхонасининг номи ва жойлашган (юримдик) манзили ҳақида истеъмолчини хабардор қилиши шарт. Бундай маълумот ишлаб чиқариш маркаси ёки товар белгисида кўрсатилган бўлиши ёхуд бошқа усулда тақдим этиши лозим.

Сотувчи (ижрочи) ўз ташкилотнинг фирма номи, унинг жойлашган (юримдик) манзили ва иш тартибини истеъмолчига маълум қилиши шарт. Бундай маълумот лавҳада акс эттирилиши лозим. Ушбу модданинг иккинчи қисмида

назарда тутилган маълумот савдо ва хизмат кўрсатиш муваққат бинолар, ярмаркалар, қўшма дўкончалар орқали амалга оширилган ёки савдо ва хизмат кўрсатиш сотувчи (ижрочи)нинг доимий жойлашган манзилдан ташқарида амалга оширилган бошқа ҳолларда ҳам истеъмолчилар етиборига етказилиши керак. Сотувчи (ижрочи) истеъмолчига товарлар савдоси, маиший ва бошқа турдаги хизмат кўрсатишнинг қоидалари тўғрисида тўлиқ маълумот бериши шарт.

Товар (иш хизмат)лар тўғрисидаги маълумот Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) истеъмолчига ўзи реализация қилаётган товар (ишхизмат)лар ҳақида ўз вақтида зарур, тўғри ва тушунарли маълумот бериши шарт.

Товар (ишхизмат) ҳақидаги маълумотда қуйидагилар кўрсатилиши шарт:

- товар (ишхизмат) мажбурий талабларига мувофиқ келиши шарт бўлган норматив ҳужжатларнинг номи;
- товар (иш хизмат)нинг асосий истеъмол хусусиятлари, шу жумладан ўзига хос хусусиятлари рўйхати;
- баҳоси (тарифи) ва сотиб олиш шартлари;
- айрим турдаги товарларнинг ишлаб чиқарилган санаси;
- ишлаб чиқарувчи (ижрочи)нинг кафиллик мажбуриятлари;
- товардан самарали ва хавфсиз фойдаланиш қоидалари ҳамда шартлари;
- товарнинг хизмат (яроқлик) муддати ва Ушбу муддат туганидан кейин истеъмолчи нима ишлар қилиши зарурлиги, шунингдек бундай ишларни бажармаслик натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлар тўғрисидаги маълумотлар;
- ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)нинг номи ва мулкчилик шакли, рўйхатга олиш ва лицензия гувоҳномасининг номери;
- ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)нинг ҳамда улар истеъмолчидан даъво қабул қилишга ваколат берган, шунингдек таъмирлаш ишларини бажарадиган ва техникавий хизмат кўрсатадиган корхонанинг манзиллари;
- товарларни сақлаш хавфсиз утилизация қилиш усуллари ҳамда қоидалари;
- театр-концерт тадбирлари ўтказилаётганда фонограммадан фойдаланилиши тўғрисидаги ахборот.

Сертификатланиши шарт бўлган товар ҳақида истеъмолчига унинг сертификатланганлиги тўғрисида маълумот тақдим этилиши лозим.

Товар (иш хизмат) ҳақидаги зарур ахборотнинг йўқлиги бундай товар (иш хизмат)ни реализация қилиш маълумот берилгунга қадар тегишли давлат бошқаруви органининг кўрсатмаси бўйича тўхтатиб турилишига сабаб бўлади.

Товар (иш хизмат) ҳақида нотўғри маълумот берилган тақдирда истеъмолчининг ҳуқуқлари:

- ▲ агар товар (иш хизмат) ҳақида нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот берилганлиги;
- ▲ зарур истеъмол хоссаларига эга бўлмаган товар (иш хизмат) сотиб олиничига сабаб бўлса, истеъмолчи шартномани бекор қилишга ва ўзига етказилган зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир;
- ▲ сотиб олинган товар (иш хизмат)дан кўзланган мақсадда фойдалана олмасликка сабаб бўлса, истеъмолчи тегишли маълумот оқилона қиска (кўпи билан уч кунлик) муддатда берилишини талаб қилишга ҳақлидир. Агар маълумот айтилган муддатда берилмаса, истеъмолчи шартномани бекор қилиб, зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир;
- ▲ истеъмолчининг ҳаётига, соғлиғига ёхуд мол-мулкига зарар етказиличига сабаб бўлса, у ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) олдига қонун ҳужжатларида назарда тутилган талабларни қўйишга ҳақлидир.

Истеъмолчининг товар (иш хизмат) ҳақидаги нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот туфайли етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги талаблари сотиб олинган товар (иш хизмат)нинг хоссалари ва жиҳатлари ҳақида истеъмолчи махсус билимига эга эмас деган тахминга асосланиб қараб чиқилади.

Нотўғри реклама оқибатида сотиб олинган товар (иш хизмат) туфайли истеъмолчига етказилган зарар ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) томонидан тўлиқ ҳажмда қопланиши лозим.

Истеъмолчининг савдо ва бошқа хизмат кўрсатиш турлари соҳасида шартнома тузиш

ҳамда сотиб олинаётган товар (иш хизмат) сифатини текшириш ҳуқуқи истеъмолчи шартнома тузиш йўли билан товарни (иш хизматни) еркин сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлиб, бу шартномага кўра сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) истеъмолчига муайян миқдордаги ва мақбул сифатли товарни мулк қилиб топшириш (иш бажариш хизмат кўрсатиш) мажбуриятини, истеъмолчи эса, шартлашилган пулни тўлаш мажбуриятни ўз зиммаларига оладилар. Нархнома билан қўйилган товарлар ҳамда товар (иш хизмат)лар ҳақида келувчилар ётиборига ҳавола етиладиган маълумот тегишли шартномани тузиш учун таклиф деб ҳисобланади. Тузилган заҳоти бажариладиган шартнома, қоида тариқасида, оғзаки шаклда тузилади, қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган ҳоллар бундан мустасно. Тузилган вақтдан бошқа пайтда (олдиндан бериладиган буюртмалар бўйича, жўнатма савдода ва бошқа ҳолларда) бажариладиган шартнома ёзма шаклда тузилади.

Истеъмолчи сотиб олинган товар (иш хизмат) сифатини, бутлигини, вазни ва нархини текшириш ҳуқуқига эга, сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) эса, назорат-ўлчов асбобларини, нархга доир ҳужжатларни тақдим этиши, товарни ишлаб кўрсатиши, ундан хавфсиз ва тўғри фойдаланишни ўргатиш зарурат бўлса, товарни экспертизага юбориши шарт. Олди сотди шартномаларининг

айрим турлари тўғрисидаги қоидаларга шунингдек айрим турдаги товарни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш қоидалари Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан тасдиқланади.

Товар (иш хизматлар учун) ҳақ тўлаш шакли ҳамда тартиби истеъмолчи билан сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) ўртасидаги келишувга биноан белгиланади. Товарларни кредитга сотиш Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан тасдиқланадиган товарларни кредитга сотиш қоидалари билан белгиланадиган тартибда амалга оширилади.

Олди-сотди амалга оширилганда истеъмолчига касса ёки товар чеки берилади. Товарни касса ёки товар чекини бермасдан сотиш таъқиқланади. Ишлаб чиқарувчи (ижрочи)нинг кафиллик мажбуриятларига. Узоқ муддат фойдаланиладиган барча турдаги товарлар ва хизматларга ишлаб чиқарувчи (ижрочи) кафолат муддати белгилаши лозим кафолат муддати товар истеъмолчига сотилган ёки хизмат кўрсатилган кундан бошлаб ҳисобланади. Агар товар сотилган кунни аниқлашнинг имкони бўлса, бу муддат товар ишлаб чиқарилган кундан бошлаб ҳисобланади. Ишлаб чиқарувчи (ижрочи) кафолат муддати мобайнида товар (хизмат)нинг, шу жумладан бутловчи буюмларнинг нормал ишлашини (қўлланилишини, улардан фойдаланишини) таъминланиши шарт. Бутловчи буюмларнинг кафолат муддати, агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида белгилан-маган бўлса, асосий буюмнинг кафолат муд-датидан кам бўлмаслиги лозим. Кафолат муддати товар (хизмат)нинг паспортида ёки товарни сотиш ёхуд хизмат кўрсатиш пайтида товар билан биргаликда истеъмолчига бериладиган бошқа ҳужжатда кўрсатилади. Ишлаб чиқарувчи товардан кафолат муддати ва хизмат муддати мобайнида фойдаланиш имкониятини таъминланиши, товарнинг таъмирланишини ва унга техник хизмат кўрсатилишини ташкил этиши, товарни ишлаб чиқариш муддати мобайнида ҳамда у ишлаб чиқаришдан олиб ташлангандан кейин товарнинг хизмат муддати мобайнида, бундай муддат бўлмаган тақдирда эса, товар ишлаб чиқаришдан олиб ташланган пайтдан еътиборан ўн йил мобайнида етарли ҳажмда ва турда эҳтиёт қисмлари ишлаб чиқариш ҳамда савдо ва таъмирлаш ташкилотларига етказиб бериши шарт. Дори- дармон, озиқ- овқат ва маиший кимё товарларида улар ишлаб чиқарилган сана ва яроқлилик муддати ҳамда сақлаш шартлари кўрсатилган бўлиши лозим. Сотувчиларнинг яроқлилик муддати кўрсатилмаган ёки бу муддати ўтиб кетган товарларни қабул қилиши ва реализация қилиши ман етилади. Истеъмолчининг товар (иш хизмат) хавфсиз бўлишига талаб қўйиш ҳуқуқи. Истеъмолчи ўзи сотиб олган товар (иш хизмат) санитария- гигиена, шу жумладан радиология, эпидемияга қарши талабларга ва амалдаги бошқа нормалар ҳамда қоидаларга риоя етган ҳолда ишлаб чиқарилган ёки бажарилган бўлишига ва унинг ҳаёти, соғлиғи, атроф муҳит учун хавфсиз бўлишига, шунингдек унинг мол- мулкига зарар етказмаслигига кафолат берилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Товар (иш хизмат) нинг истеъмолчилар ҳаёти, соғлиғи, мол- мулки ва атроф муҳит учун хавфсиз бўлишига доир талаблар қонун ҳужжатлари билан белгиланади. Ишлаб чиқарувчи (ижрочи) товар (иш хизмат)нинг хизмат муддати ёки яроқлилиқ муддати мобайнида, агар бундай муддат белгиланмаган бўлса, товар истеъмолчига сотилган (бажарилган) кундан еътиборан ўн йил мобайнида унинг хавфсиз бўлишини таъминлаши шарт. Истеъмолчиларнинг ҳаёти, соғлиғи, мол-мулки ҳамда атроф муҳит учун хавф туғдирувчи товар ишлаб чиқарганлик (иш бажарганлик хизмат кўрсатганлик) учун қонун ҳужжатларига мувофиқ:

- ⊕ Ишлаб чиқарувчи (ижрочи);
- ⊕ Норматив ҳужжатларни тасдиқлаган орган;
- ⊕ Мувофиқлик сертификатини берган орган;
- ⊕ Соғлиқни сақлаш табиатни муҳофаза қилиш ветеринария хизмати органлари ёки хавфли товар (иш хизмат) ни ишлаб чиқариш ёхуд реализация қилишга руҳсат берган бошқа органлар жавобгар бўлади.

Товар (иш хизмат)нинг хавфсиз бўлиши таъминланмаганлиги оқибатида истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол- мулкига етказилган зарар Ушбу Қонуннинг 20- моддасига мувофиқ қопланиши лозим.

Агар товар (иш хизмат)дан хавфсиз фойдаланиш ёки уни шу тарзда ташиш ва сақлаш учун махсус қоидаларга риоя этиш зарур бўлса, ишлаб чиқарувчи (ижрочи) бундай қоидаларни ишлаб чиқиши, сотувчи (ижрочи) эса, уларни истеъмолчилар еътиборига етказиши шарт.

Агар товардан фойдаланиш уни сақлаш ташиш ёки утилизация қилиш иш (хизмат) натижалари истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи, мол- мулкига ёки атроф муҳитга зарар етказаётганлиги ёхуд зара етказиши мумкинлиги аниқланса, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) зарар келтирувчи сабаблар бартараф етилгунга қадар уларни ишлаб чиқаришни (бажаришни, уни реализация қилишни) дарҳол тўхтатиши, муомаладан чиқариш ва истеъмолчилардан қайтариб олиш чораларини кўриши шарт.

Зарар етказилишининг сабабларини бартараф этиш мумкин бўлмаган тақдирда, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) бундай товарни ишлаб чиқаришдан олиб ташлаши, ишни бажариш ва хизмат кўрсатишни тугатиши шарт, бунда даволашга, озиқ- овқатга мўлжалланган товарлар ва маиший кимё товарлари сотувчи ёки ишлаб чиқарувчи томонидан утилизация қилиниши шарт. Бу мажбуриятлар сотувчи ёки ишлаб чиқарувчи (ижрочи) томонидан бажарилмаган тақдирда, товарни ишлаб чиқаришдан олиб ташлаш ишни бажариш ва хизмат кўрсатишни тўхтатиш уларни муомаладан чиқариш ва истеъмолчилардан қайтариб олиш товарнинг (ишнинг, хизматнинг) хавфсиз бўлиши ва сифати устидан назоратни амалга оширувчи давлат бошқаруви органлари кўрсатмасига биноан амалга оширилади. (Олдинги таҳрирга қаранг). Истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ва

мол - мулкига ҳамда атроф муҳит учун хавфли бўлган товарларнинг партияларини муомаладан чиқариш ишларни бажарашни ва хизмат кўрсатишни тақиқлаб қўйиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан белгиланади.

Товарни қайтариб олиш ишни бажаришни ва хизмат кўрсатишни тақиқлаб қўйиш муносабати билан истеъмолчига етказилган зарар ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) томонидан тўлиқ ҳажмда қопланиши лозим.

Агар ишлаб чиқарувчи (сотувчи) хавфли хоссаларга эга бўлган товарни қайтариб олиш юзасидан барча зарур чораларни кўрган бўлса, у истеъмолчи мазкур товардан фойдаланишни давом эттиравериши туфайли етказилган зарар учун жавобгарликдан озод қилинади. Истеъмолчига нуқсонли товар сотилганда унинг ҳуқуқлари. Нуқсонли товар сотилган истеъмолчи, агар бу ҳол шартнома тузиш пайтида айтиб ўтилмаган бўлса, ўз хоҳичига қараб қуйидигилардан бирини талаб қилишга ҳақли:

- ⊕ товарни айна шундай маркали (моделли, артикулли) мақбул сифатли товарга алмаштириб бериш;
- ⊕ товарни бошқа маркали (моделли, артикулли) шундай товарга алмаштириб, унинг харид нархини тегишлича қайта ҳисоб-китоб қилиш;
- ⊕ товарнинг нуқсонларини бепул бартараф этиш ёки истеъмолчининг ёхуд учинчи шахснинг нуқсонларини бартараф этишга қилган харажатларини қоплаш;
- ⊕ харид нархини нуқсонга мутаносиб равишда камайтириш;
- ⊕ шартномани бекор қилиб, кўрилган зарарни қоплаш.

Агар нуқсонлар:

- ⊕ товарнинг кафолат муддати ёхуд яроқлик муддати мобайнида;
- ⊕ кафолат муддати ва яроқлик муддати белгиланмаган товарлар бўйича олти ой мобайнида;
- ⊕ кўчмас мулк истеъмолчига ўтказилган кундан еътиборан икки йил мобайнида, агар шартномада бундан узоқроқ муддат назарда тутилмаган бўлса;
- ⊕ мавсумий товарлар учун Ўзбекистон Ҳукумати томонидан белгиланган муддат мобайнида аниқланган бўлса, истеъмолчи мазкур ҳуқуқларини рўёбга чиқариши мумкин.

Истеъмолчи ўзига сотилган, тўпламлар, гарнитурлар, комплектлар ва комплексларининг мустақил таркибий қисми бўлган ва мустақил нархга эга бўлган буюмларда нуқсонлар борлигини аниқлаган тақдирда, бутун тўплам, гарнитур, комплект ва комплексга нисбатан ҳам, уларнинг нуқсонлари бор

мустақил таркибий қисмларига нисбатан ҳам Ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган талабларни қўйишга ҳақлидир. Ушбу модданинг биринчи қисмида баён этилган талабларни истеъмолчи сотувчига қўяди. Истеъмолчининг талаблари у касса ёки товар чекини, кафолат муддати белгиланган товарлар бўйича эса, тегишлича расмийлаштирилган техник паспорт ёки унинг ўрнини босувчи бошқа ҳужжатни тақдим етган тақдирда қўриб чиқилади.

Истеъмолчи техник паспортни йўқотиб қўйган тақдирда, уни қайта тиклаш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Товарда аниқланган нуқсонлар ишлаб чиқарувчи томонидан бартараф этилади. Ишлаб чиқарувчи билан сотувчининг ўзаро муносабатлари шартнома билан тартибга солинади. Нуқсонли товарни алмаштириб бериш тартиби тўғрисида. Истеъмолчи товарнинг ишлаб чиқарилишига, тузилишига, таркибига доир камчиликларни ёки бошқа нуқсонларни аниқлаган тақдирда сотувчи (ишлаб чиқарувчи) уни айти шундай маркали (моделли, артикулли) товарга йетти кунлик муддатга, товар сифатини сотувчи (ишлаб чиқарувчи) томонидан қўшимча равишда текшириш зарур бўлганида эса, истеъмолчи талаб қўйган пайтдан етиборан йигирма кун ичида алмаштириб бериши шарт. Айти шундай маркали (моделли, артикулли) товар бўлмаган тақдирда, истеъмолчининг алмаштириб бериш хусусидаги талаби даъво қилинган пайтдан етиборан бир ой ичида қондирилиши керак. Чўл ва оилс жойларда, товарлар вақти-вақти билан олиб бориладиган жойларда истеъмолчининг бундай талаби Ушбу жойларга навбатдаги товар етказиб бериш учун кетадиган муддат ичида, лекин икки ойдан кечиктирмай қондирилиши лозим. Ана шу муддатларнинг ўтказиб юборилган ҳар бир куни учун сотувчи (ишлаб чиқарувчи) истеъмолчига алмаштирилган товарни бериш билан бир вақтда товар баҳосининг бир фоизи миқдорида неустойка (пеня) тўлайди. Истеъмолчининг розилиги билан сотувчи нуқсонли товарни бошқа маркали (моделли, артикулли) шундай товарга алмаштириб бериб, харид нархини тегишлича қайта ҳисоб-китоб қилиши шарт.

Товарни нуқсонларини бепул бартараф этиш тартибига:

Товарда кафолат муддатида топилган нуқсонларни сотувчи истеъмолчи тегишли талаб қўйган пайтдан етиборан йигирма кун ичида, ишлаб чиқарувчи эса, ўн кун ичида бепул бартараф этиши лозим.

Истеъмолчи кафолат муддати тугаганидан кейин товарнинг нуқсонларини бепул бартараф этиш тўғрисида ишлаб чиқарувчига талаб қўйишга ҳақли. Бундай талаб, башарти товарда ишлаб чиқарувчининг айби билан йўл қўйилган жиддий нуқсонлар аниқланган бўлса, белгиланган хизмат муддати мобайнида, агар хизмат муддати белгиланмаган бўлса, ўн йил мобайнида қўйилиши мумкин. Узоқ муддат давомида фойдаланиладиган товарни таъмирлашга кетадиган вақтда фойдаланиб туриш учун истеъмолчининг талабига биноан

нуқсонли товар қайтариб берилганидан кейин уч кун ишида унга айна шундай маркали (моделли, артикулли) товар бериб турилади (сотувчининг ҳисобидан унинг ўзи ёки вакили елтиб беради). Бунинг учун ишлаб чиқарувчи сотувчи билан биргаликда шартнома асосида товарларнинг алмашув фондини назарда тутишлари шарт. Мазкур талаблар татбиқ етилмайдиган узоқ муддат давомида фойдаланиладиган товарлар рўйхатини Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати белгилайди.

Товардаги нуқсонларни бартараф этиш хусусида талаб қўйилган тақдирда, ундан фойдаланишнинг кафолат муддати истеъмолчининг товардан фойдалана олмаган даврга тенг муддатга ўзайтирилади. Мазкур муддат истеъмолчи нуқсонларни бартараф этиш талаби билан мурожаат етган кундан эътиборан ҳисоблана бошлайди.

Сотувчи (ишлаб чиқарувчи) истеъмолчининг таъмирлашга кетадиган вақтда фойдаланиш учун шундай товарни бериб туриш ҳақидаги талабини бажариш кечиктирилган ҳар бир кун учун, шунингдек нуқсонларни бартараф этишнинг шартномадан келиб чиқадиган муддатларидан ортиқ кечиктирилган ҳар бир кун учун товар нархнинг бир фоизи миқдорида истеъмолчига неустойка (пеня) тўлайди. Истеъмолчининг нуқсонли товарнинг харид нархи нуқсонга мутаносиб равишда камайтиришни ёки шартномани бекор қилишни талаб қилиш ҳуқуқида белгиланадики:

Агар сотувчи (ишлаб чиқарувчи) истеъмолчининг товарни алмаштириб бериш ёки ундаги нуқсонларни бартараф этиш ҳақидаги талабларини бажармаган бўлса, истеъмолчи товарнинг харид нархини нуқсонга мутаносиб равишда камайтиришни ёки шартномани бекор қилиб, етказилган зиён ва маънавий зарарни Ушбу Қонуннинг 20 ва 22-моддаларига мувофиқ қоплашни талаб қилишга ҳақли. Истеъмолчига нуқсонли товар сотилган тақдирда у билан ҳисоб-китоб қилишда нуқсонли товар айна шундай маркали (моделли, артикулли) товарга алмаштириб берилган вақтда товарнинг нархи ўзгарган бўлса, қайта ҳисоб-китоб қилинмайди.

Нуқсонли товар бошқа маркали (моделли, артикулли) товарга алмаштириб берилаётганда, агар алмаштирилиши керак бўлган товар нархи унинг ўрнига берилаётган товар нархидан паст бўлса, истеъмолчи нархлардаги фарқни қўшимча равишда тўлаши лозим, алмаштирилиши керак бўлган товар нархи унинг ўрнига берилаётган товар нархидан юқори бўлса, истеъмолчига нархлардаги фарқ қайтарилади. Бундай ҳисоб-китоб чоғида алмаштирилиши керак бўлган товар нархи ошган тақдирда, унинг талаб қўйилган пайтдаги нархи, нархи пасайган тақдирда эса, харид қилинган пайтдаги нархи қўлланилади.

Шартнома бекор қилинаётганда товар нархи ошган бўлса, истеъмолчи билан ҳисоб-китоб товарнинг тегишли талаб қўйилган пайтдаги қийматига қараб, нархи пасайган тақдирда эса, харид қилинган пайтдаги қийматига қараб

амалга оширилади. Товар истеъмолчиларга кредитга сотилган бўлса, шартнома бекор қилинган тақдирда, пул суммаси товар қайтарилаётган пайтга қадар ўзига кредит миқдорида қайтариб берилади, шунингдек кредит берганлик ҳақи тўланади, ҳажми катта ёки вази беш килограммдан зиёд товарни таъмирлаш нархини тушириш алмаштириш учун елтиш ва истеъмолчига қайтариб келтириб бериш сотувчининг (ишлаб чиқарувчининг) қучи билан ва унинг ҳисобидан амалга оширилади. Ушбу мажбурият бажарилмаган тақдирда товарни елтиш ва қайтариб олиб келиш истеъмолчи томонидан амалга оширилиши мумкин. Бунда истеъмолчининг товарни елтиш ва қайтариб олиб кетиш билан боғлиқ харажатларини сотувчи (ишлаб чиқарувчи) қоплаши шарт.

Истеъмолчининг мақбул сифатли товарни алмаштириб олиш ҳуқуқида. Истеъмолчи мақбул сифатли ноозиқ-овқат товарини харид қилган кундан еътиборан ўн кун ичида Ушбу товар сотиб олинган жойдаги сотувчидан уни айти шундай товарга алмаштириб олишга, бундай товар сотувда бўлмаса, пулини қайтариб олишга ҳақи. Алмаштириб олиш тартиби ва алмаштириб берилмайдиган товарлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати тасдиқлайдиган қоидалар билан белгиланади. Ижрочи айрим турдаги ишларни бажариш (хизматлар кўрсатиш) қоидаларида ёки шартномада белгиланган муддатда, ҳажмда ва сифатда ишни бажариши (хизмат кўрсатиши) шарт. Ишни бажариш (хизмат кўрсатиш) муддати иш бажарилиши (хизмат кўрсатилиши) лозим бўлган санага (даврга), шунингдек ижрочи ишни бажаришга (хизмат кўрсатишга) киришиши лозим бўлган санага (даврга) қараб белгиланиши мумкин. Агар иш бажариш хизмат кўрсатиш шартноманинг амал қилиш муддати давомида қисмларга бўлиб-бўлиб адо этиладиган бўлса (вақтли матбуотни етказиб бериш техник хизмат кўрсатиш ва бошқалар), ишлар бажариш (хизматлар кўрсатиш)нинг босқичма-босқич муддатлари (даврлари) назарда тутилиши керак. Агар ижрочи шартномани ижро этишга ўз вақтида киришмаса ёки шартнома-нинг белгиланган муддатда бажарилмаслиги аён бўлиб қолса, истеъмолчи ишни бажариш хизмат кўрсатиш тўғрисидаги шартномадан воз кетишга ва етказилган зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақи. Агар ижрочи шартнома шартлари иш (хизмат)ни ёмонлаштирган даражада жиддий бузган бўлса, ёхуд ишда (хизматда) бошқа жиддий нуқсонларга йўл қўйган бўлса, истеъмолчи ўз хоҳичига кўра нуқсонлар бепул бартараф этилишини, бажарилган иш (кўрсатилган хизмат) баҳоси нуқсонларга мутаносиб равишда камайтирилишини, худди шундай сифатли шу хилдаги материалдан бошқа буюм бепул тайёрлаб берилишини ёхуд ишнинг такроран бажарилишини ёинки шартнома бекор қилиниб, кўрилган зарар тўлиқ қопланишини талаб қилишга ҳақи.

Истеъмолчи Ушбу модданинг тўртинчи қисмида кўрсатилган ҳуқуқларини:

- ⊕ ишни (хизматни) қабул қилиб олиш вақтида ёки унинг бажарилиши жараёнида нуқсонлар аниқланган тақдирда;

- ⊕ кафолат муддати давомида, кафолат муддати бўлмаган тақдирда эса, иш (хизмат) қабул қилиб олинган кундан еътиборан олти ой давомида;
- ⊕ иморат ёки бошқа кўчмас мулкда нуқсонлар аниқланган кундан еътиборан икки йил давомида рўёбга чиқариши мумкин.

Иш бажариш (хизмат кўрсатиш) жараёнида аниқланган нуқсонларни бартараф этиш муддатлари шартномада белгилаб қўйилади. Бажарилган иш (кўрсатилган хизмат)даги нуқсонлар, агар шартномада бир мунча қисқарок муддат белгиланмаган бўлса, истеъмолчи талаб қилган кундан еътиборан йигирма кун ичида ижрочи томонидан бартараф этилиши керак. Нуқсонлар белгиланган муддатда бартараф етилмаган, шунингдек иш бажаришни (хизмат кўрсатишни) бошлаш ва тугаллаш кечиктирилган тақдирда, ижрочи истеъмолчига ҳар бир кечиктирилган кун, соат (агар муддат соатларда белгиланган бўлса) учун иш (хизмат) қийматининг ёки буюртма қийматининг (агар унинг қиймати алоҳида белгиланмаган бўлса) бир фоизи миқдорида неустойка (пеня) тўлайди.

Истеъмолчи ундириб олган неустойка (пеня) суммаси иш бажариш (хизмат кўрсатиш)нинг алоҳида тури баҳосидан ёки буюртманинг умумий баҳосидан ортиқ бўлиши мумкин эмас. Бажарилган ишдаги нуқсонларни бартараф этиш кечиктирилганлиги учун ижрочи тўлаган неустойка (пеня) қопланиши лозим бўлган зарар ҳисобига кирмайди. Ижрочининг мажбуриятини умуман ёки лозим даражада бажармаганлик учун неустойка (пеня) тўлаши ва зарарни қоплаши уни мажбуриятини асл ҳолида бажаришдан озод етмайди. Истеъмолчидан қабул қилиб олинган ашё (материал) йўқолган, ишдан чиққан, унга путур йетган тақдирда ёки истеъмолчининг материалдан фойдаланиб бажарилган ишда жиддий нуқсонлар бўлса ёки у бузиб бажарилган тақдирда ижрочи истеъмолчига айнан ўхшаш сифатли ашёни қайтариши (ўзининг айнан ўхшаш сифатли материалдан иш бажариши ёки хизмат кўрсатиши), бунинг имконияти бўлмаган тақдирда эса, ашёнинг (материалнинг) талаб қўйилган пайтдаги қийматини икки барабар қилиб тўлаши шарт.

Ижрочи томонидан ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш учун қабул қилиб олинаётган ашё (материал) қиймати шартнома тузиш пайтида томонларнинг келишувига мувофиқ белгиланади.

Ишда (хизматда) жиддий нуқсонлар мавжуд бўлганида ёки шартнома талаблари жиддий бузилганда, шунингдек ашё (материал) йўқолган, ишдан чиққан, унга путур етган тақдирда истеъмолчи билан ҳисоб-китоб ишнинг (хизматнинг) ёки материалнинг шартномани бекор қилиш пайтидаги ошган нархини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади.

Сифатсиз бажарилган иш (кўрсатилган хизмат)туфайли истеъмолчига етказилган зарар учун ижрочи Ушбу қонун моддаларида кўрсатилгандек жавобгар бўлади. Ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш тўғрисида тузилган шартномалар бўйича истеъмолчилар билан ижрочи ўртасидаги

муносабатларнинг ўз моҳиятига кўра Ушбу моддага мос келмайдиган хусусиятлари, шунингдек шартномаларнинг умуман ёки лозим даражада ижро этилмаганлиги туфайли келиб чиқадиган оқибатлар бундай шартномаларнинг алоҳида турлари тўғрисида қонун ҳужжатларида белгилаб қўйиладиган қоидалар билан аниқланади.

Товар (иш хизмат)нинг нуқсонлари туфайли етказилган зарар учун мулкӣ жавобгарликда эса товар (иш хизмат)нинг тузилишига, ишлаб чиқарилишига, таркибига боғлиқ бўлган ва бошқа нуқсонлари, шунингдек истеъмолчиларнинг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкнинг хавфсизлигини таъмин эта олмайдиган материаллар, ускуналар, асбоб-анжомлар, мосламалар ёки бошқа воситалар қўлланилиши оқибатида истеъмолчининг ҳаётига, соғлиғи ёки мол-мулкига етказилган зарар сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) томонидан қопланиши лозим. Сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) билан шартнома муносабатларига киришган-киришмаганидан қатъий назар, ҳар қандай истеъмолчи товар (иш хизмат)нинг нуқсони туфайли етказилган зарар қопланишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига етказилган зарар, у норматив ҳужжатларда назарда тутилган товарнинг хизмат (яроқлик) муддати мобайнида, бундай муддат белгиланмаган тақдирда эса, товар ишлаб чиқарилган (ишхизмат қабул қилинган) пайтдан еътиборан ўн йил мобайнида юзага келган бўлса, қопланиши лозим. Сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) зарар бартараф қилиб бўлмайдиган куч ёки фойдаланиш сақлаш ёҳуд ташишнинг белгиланган қоидалари истеъмолчи томонидан бузилиши туфайли етказилганлиги исботласа, у жавобгарликдан озод қилинади. Шартноманинг истеъмолчи ҳуқуқларини чеклаб қўядиган шартлари ҳақиқӣ эмаслигида.

Шартноманинг истеъмолчи ҳуқуқларини чеклаб қўядиган ва қонун ҳужжатларига зид бўлган талаблари ҳақиқӣ эмас деб ҳисобланади. Агар уларнинг қўлланиш натижасида истеъмолчига зарар етказилган бўлса, бу зарар ишлаб чиқарувчи (сотувчи, ижрочи) томонидан қопланиши лозим. Сотувчи (ижрочи) истеъмолчини ҳақ евазига қўшимша товарлар сотиб олишга ёки қўшимша хизматлардан фойдаланишга кисташга ҳақли эмас.

Маънавий зарар учун ҳақ тўлашда истеъмолчининг ҳуқуқлари бузилиши туфайли унга етказилган маънавий зарар учун уни етказган шахс, башарти у айбдор бўлса, ҳақ тўлаши лозим. Маънавий зарар учун тўланадиган ҳақ миқдорини суд белгилайди. Маънавий зарар учун ҳақ тўлаш мулкӣ зиён ва истеъмолчи кўрган зарарнинг ўрни қопланишидан қатъий назар, амалга оширилади. Истеъмолчилар ҳуқуқларининг давлат томиндан ҳимоя қилинишини таъминлашда такидланадики. Давлат истеъмолчиларининг товар (иш хизмат) сотиб олиш ва ундан фойдаланиш чоғидаги ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатлари ҳимоя қилинишини кафолатлайди.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари давлат томонидан ҳимоя қилинишини давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, шунингдек судлар таъминлайдилар.

Қуйидагилар истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун махсус ваколат берилган давлат органларидир:

- ⊕ Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси;
- ⊕ Ўзбекистон стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш агентлиги (бундан буён матнда “Ўзстандарт” агентлиги деб юритилади);
- ⊕ Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги; Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси;
- ⊕ Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси;
- ⊕ Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини ўз ваколатлари доирасида назорат қилувчи бошқа давлат бошқаруви органлари ҳисобланади.

Маҳаллий ҳокимият органлари томонидан истеъмолчилар ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниши.

Истеъмолчилар ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши учун маҳаллий ҳокимият органлари:

- ⊕ истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги қонун ҳужжатлари бажарилишини ташкил этадилар;
- ⊕ истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ваколати берилган давлат органлари ва истеъмолчиларнинг жамоат бирлашмалари билан ҳамкорлик қиладилар;
- ⊕ истеъмолчиларнинг шикоятлари, аризалари ва таклифларни кўриб чиқадиладар;
- ⊕ истеъмолчиларнинг (истеъмолчилар номуайян доирасининг) ҳуқуқларини ҳимоя қилиб судларга мурожаат этадилар;
- ⊕ ўз ҳуқуқлари доирасида бошқа ваколатларни ҳам амалга оширадилар.

Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси ҳамда унинг ҳудудий органлари ваколатлари.

Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси ҳамда унинг ҳудудий органлари истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида:

- ⊕ истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан давлат назоратини амалга оширадилар истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг қўлланилиши масалалари юзасидан расмий тушунтиришлар берадилар;

- ⊕ истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш аломатлари аниқланган тақдирда, ишлаб чиқарувчидан (ижрочидан, сотувчидан) зарур ҳужжатлар, тушунтиришларни ва бошқа ахборотни сўраб оладилар;
- ⊕ истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини бузаётган камчиликларни бартараф этиш тўғрисида ишлаб чиқарувчига (ижрочига, сотувчига) кўрсатма юборадилар;
- ⊕ истеъмолчиларнинг (истеъмолчилар номуайян доирасининг) ҳуқуқларини ҳимоя қилиб, судга мурожаат этишга ҳақлидирлар.

Товарлар (ишлар, хизматлар) хавфсиз бўлишини ва уларнинг сифатини назорат қилувчи давлат бошқаруви органларининг ваколатлари.

Товар (иш хизмат)лар хавфсиз бўлишини ва уларнинг сифатини таъминлаш мақсадида “Ўзстандарт” агентлиги, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳамда товар (иш хизмат)лар хавфсиз бўлиши ва сифати устидан назоратни амалга оширувчи бошқа давлат бошқарув органлари ўз ваколатлари доирасида:

- ⊕ товар (иш хизмат)лар хавфсиз бўлишига ва уларнинг сифатига доир мажбурий талабларни белгилайдилар ҳамда бу талабларга риоя этилиши устидан назоратни амалга оширадилар;
- ⊕ товар (иш хизмат)лар хавфсиз бўлишига ва уларнинг сифатига доир талаблар бузилишини бартараф этиш паст сифатли товарларни ишлаб чиқаришдан олиб ташлаш чиқариш ва реализация қилишни тўхтатиш (ишлар бажарилишини, хизматлар кўрсатилишини тўхтатиш), уларни истеъмолчилардан қайтариб олиш тўғрисида ишлаб чиқарувчиларга (ижрочиларга, сотувчиларга) кўрсатмалар йўллайдилар, шунингдек бу ҳақда истеъмолчиларни хабардор қиладилар;
- ⊕ ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)лар товарлар (ишлар, хизматлар) хавфсиз бўлиши ва уларнинг сифатига доир талабларни бузганлари тақдирда уларнинг устидан судларга даъво қўзғатадилар.

Товар (иш хизмат)лар хавфсиз бўлиши ва уларнинг сифати устидан назоратни амалга оширувчи давлат бошқаруви органлари фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати мувофиқлаштириб боради.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгар бўлади. Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш рақобат ва тадбиркорликни

қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси ҳамда унинг ҳудудий органлари ишлаб чиқарувчига (ижрочига, сотувчига):

- ⊕ қонун ҳужжатларида яроқлик муддати кўрсатилиши шарт эканлиги белгиланганлигига қарамай яроқлик муддати кўрсатилмаган товарларни реализация қилиш учун қабул қилганлик ва сотганлик учун товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) хавфсиз бўлиши ва сифати устидан назоратни амалга оширувчи тегишли давлат бошқаруви органларининг Ушбу товарларнинг истеъмол (фойдаланиш) учун яроқлиги тўғрисидаги хулосаси олинган тақдирда, реализация қилиш учун қабул қилингантоварлар ҳажмнинг юз фоизи миқдорида, бироқ энг кам иш ҳақининг икки юз бараваридан кўп бўлмаган миқдорда;
- ⊕ яроқлик муддати ўтган товарларни реализация қилиш учун қилганлик ва сотганлик учун реализация қилиш учун қабул қилинган товарлар ҳажмнинг юз фоизи миқдорида, бироқ энг кам иш ҳақининг уч юз бараваридан кўп бўлмаган миқдорда;
- ⊕ истеъмолчилар ҳуқуқларининг бузилишини бартараф этиш тўғрисидаги ўз кўрсатмаларини бажаришдан бўйин товланганлик ёки ўз вақтида бажармаганлик учун юридик шахсларга энг кам иш ҳақининг ўн бараваридан йигирма бараваригаша миқдорда;
- ⊕ жисмоний шахсларга энг кам иш ҳақининг уч бараваридан беш бараваригаша миқдорда жарима солиш ҳуқуқига эга.

Товарларни (ишларни, хизматларни) мажбурий сертификатлаш қоидалари ишлаб чиқарувчи (ижрочи) томонидан бузилса:

- ⊕ ўзларининг кўрсатмаларини ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) бажаришдан бўйин товласа, ўз вақтида ёки лозим даражада бажармаса;
- ⊕ норматив ҳужжат талабларига жавоб бермайдиган товар (ишхизмат) туфайли истеъмолчиларга зарар етказилса, жарималар солишга ҳақлидир.

Жарима солиш суд томонидан, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) содир этилган ҳуқуқбузарликдаги айбига иқдор бўлган ва жаримани ихтиёрий равишда тўлаган тақдирда эса, махсус ваколатли давлат органи томонидан амалга оширилади. Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун ишлаб чиқарувчининг (ижрочининг, сотувчининг) охириги ҳисобот санасидаги жорий активлари суммасининг жами йигирма фоизидан ортиқ миқдорда жарима ундириш унга ундириладиган суммани ундириш тўғрисида қарор қабул қилинган кундан еътиборан олти ой мобайнида ойма-ой бўлиб тўлаш имкони берилган ҳолда амалга оширилади. Жарима солиш ишлаб чиқарувчини (ижрочини, сотувчини) йўл қўйилган қонунбузарликларни бартараф қилиш мажбуриятдан озод

етмайди. Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) давлат бошқаруви органининг кўрсатмасини тўлик ёки қисман ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақлидир. Ариза бериш агар суд кўрсатмаларининг ижро этилишини тўхтатиб туриш тўғрисида ажрим чиқармаган бўлса, уни судда кўриб чиқиш даврида бу ҳужжатларнинг бажарилишини тўхтатиб қўймайди. Товар (иш хизмат)лар хавфсиз бўлиши ҳақидаги талабларга жавоб бермайдиган товар (ишхизмат)лар туфайли истеъмолчиларга зарар етказилса, товарлар (ишлар, хизматлар) хавфсиз бўлиши ва уларнинг сифати устидан назоратни амалга оширувчи давлат бошқаруви органларининг мансабдор шахслари қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгар бўладилар.

Молиявий хизматлар соҳасида истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш молиявий хизматлар кўрсатадиган ижрочи ўзининг тугатилиши ёки банкрот бўлиши эҳтимолини назарда тутган ҳолда истеъмолчиларнинг талабларини қондириш мақсадида ўз жавобгарлигини суғурта қилдириши шарт. Молиявий хизматлар ижрочиси истеъмолчига етказилган зарар учун ўзининг жавобгарлиги тўғрисида суғурта шартномаси борлиги ҳақида истеъмолчига ахборот бериши шарт. Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш. Истеъмолчининг ҳуқуқлари бузилган тақдирда, у судга мурожаат қилишга ҳақлидир. Даъволар, агар қонунларда бошқача қоида белгиланмаган бўлса, жавобгар, истеъмолчи жойлашган ердаги ёки зарар етказилган жойдаги судга тақдим етилади. Истеъмолчилар ўз ҳуқуқларининг бузилиши билан боғлиқ даъволар бўйича, шунингдек товар (иш хизматлар)лар хавфсиз бўлиши ва уларнинг сифати устидан назоратни амалга оширувчи давлат органлари, истеъмолчиларнинг жамоат бирлашмалари истеъмолчининг (истеъмолчилар номуайян доирасининг) манфаатларини кўзлаб қўзғатиладиган даъволар бўйича давлат божи тўлашдан озод қилинадилар. Истеъмолчиларнинг жамоат бирлашмалари. Истеъмолчилар ўз ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида ихтиёрий равишда истеъмолчилар бирлашмаларини тузишлари мумкин. Истеъмолчиларнинг бирлашмалари ўз фаолиятини қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширувчи жамоат бирлашмаларидир.

Таянч сўзлар:

Ишлаб чиқарувчи, товар, хизмат, фойда, шартнома, сотувчи, олди-сотди, норматив ҳужжатлар, хавфсизлиқатроф-муҳит, нуқсонли товарлар, сақлаш ташиш муддат, нарх, фаолият, дори-дармонлар, зарар етказиш маҳсулот, келишув, корхона, ташкилот, импорт, эксперт, рецептура.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунни аҳамияти.
2. Истеъмолчиларга товар ҳақида нотўғри маълумот берилганда истеъмолчиларни ҳуқуқлари.
3. Истеъмолчига нуқсонли товар сотилган тақдирда у билан қандай ҳисоб-китоб қилинади.

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. 24б.
4. “Ўзбекистон Республикасининг истеъмолчиларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” 28.04.1998й №221-1 қонуни.

6-МАВЗУ: Товар ва хизматларни халқаро сертификациялаш.

Режа:

- 6.1. Товарларни сертификациялаш сифат кўрсаткичларини аниқлаш усуллари.**
- 6.2. Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда норматив-техник ҳужжатларни роли.**

6.1. Товарларни сертификациялаш сифат кўрсаткичларини аниқлаш усуллари.

Товарларнинг сифат кўрсаткичини аниқлаш товарларнинг сифати турли йўллар билан текширилади. Миллий маҳсулотларга таълуқли стандартлар ва уларни кўрсатмаларига кўра улар органалептик кимёвий, физик биологик ва микробиологик текширишлар натижасида белгиланади. Маҳсулотларга органалептик жиҳатдан баҳо бериш агар шуб (бурги) ва баъзи майда асбобларни еътиборга олмаганда махсус бир асбоб-ускуна талаб қилади. Бошқа текширишларини эса лабораторияларда махсус асбоб ускуналар ёрдамида, текширилаётган методик усулларга хос бўлган ишлар, тадбирлар ва химикатлар ёрдамида мутахассислар томонидан текшириб борилади.

Маҳсулотларни сифатини органалептик жиҳатдан текшириш устудан товарга сезги органлари ёрдамида баҳо беришдан иборатдир. Маҳсулотни кўриш ҳидлаш ушлаб кўриш мазасини татиб кўриш ва бошқалар. Органалептик усуллар маълум даражада субъектив усулдир, органалептик усулда текширувчилардаги сезги органлари айрим шахсларда бир даражада бўлмайди, шундай қилиб, бир маҳсулот сифатига турли кишилар ҳар хил баҳо беришлари мумкин. Бироқ маҳсулотлар органалеп-тик жиҳатлар баҳо берувчи экспертлар ўзларининг тажрибалари ва маҳоратлари туфайли маҳсулот сифатига баҳо бериш йўлларига иложи борица тўғри йўл билан ёндашадилар. Аммо экспертизанинг бу камчиликларига қарамасдан, шуни назарда тўтиш керакки инсонни сезги органлари маҳсулотни бошқа текшириш усуллари билан аниқлаб бўлмаган ҳолда ҳам, ўзига хос хушбўй ва таъм хусусиятларини сеза олади. Одатда органалептик жиҳатдан баҳо беришда баъзи формула физик-кимёвий текширишлар ҳам ўтказилади. Маҳсулотлар органалептик жиҳатдан баҳо беришга бир неча усуллари бўлиб, улар таққослаб баҳо берса, балл билан баҳолаш усули, изчиллик усули ва бошқа бир майда кичик усуллардан иборат. Маҳсулотларга таққослаб баҳо бериш устидан текширилаётган маҳсулотни шу маҳсулот эталонларига (стандарт намуналарига) таққослашга асосланган, бу усулнинг камчиликларидан бири шуки, бунда маҳсулотларни биологик жиҳатдан стандарт намуналарини кўп сақлаб бўлмайди ва алмаштириб туришга

тўғри келади. Бу эса баҳо беришдаги аниқликни пасайтиради. Маҳсулотга абсолют равишда баҳо берилганда еталон танлаб олиш ҳам таъсир қилади, чунки унга ўртача намуна сифатида турли вақтда олинган маҳсулот бири-биридан фарқ қилиши мумкин. Балл кўрсаткичи билан баҳо бериш бу балл белгилари билан ифодаланди. Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини мунтазам равишда текшириб бориш ва баҳо бериш учун жуда кўп балл кўрсаткичлари бор. Маҳсулотларга балл билан баҳо беришда балларнинг умумий сони кўрсаткичлари бўйича бўлинади. Масалан: сариеғъга бериладиган баҳо бешта кўрсаткич бўйича ўтказилади: таъми ва ҳиди бўйича, консистенцияси бўйича, қайта ишлангани ва ташқи кўриниши бўйича, ранги бўйича, тузилиши ва ураб жойланиши бўйича. Бу кўрсаткичлар ишида энг муҳим аҳамиятга эга бўлганлари- ёғнинг таъми ва ҳидидир. Бу кўрсаткичларга одатда 50 балл ажратилади. Сўнгра ёғ консистенцияси, қайта ишланиши ва ураб-жойланишига 25 балл, рангига 5 балл, тузланиш сифатига 10 балл ва ураб-жойланишига 10 балл берилади. Маҳсулотда йўл қўйилиши мумкин бўлган ҳар бир иллат ва камчилик тегишли балл билан баҳоланади ва шу кўрсаткич учун белгиланган умумий балл сонидан олиб ташланади. Шундай қилиб маҳсулотга баҳо бераётган эксперт аслида фақат шу товарда қандайдир нуқсон ва камчилик борлигини аниқлайди. Сўнгра у стандартдаги маҳсус жадвалдан қанча баллни олиб ташлаши кераклигини топади. Бу усул экспертлар ишини осонлаштиради ва маълум даражада баҳо беришдаги субъективликка йўл қўймайди.

Изчиллик билан баҳо бериш усули.

Сифати баҳоланаётган маҳсулотлар бир қаторга қўйиладида уларни бири-бирига такқослаб баҳо берилади. Ҳар бир маҳсулот намуналари сифатига қараб ё тобора яхшиланиб бориладиган ёки борган сари сифати пасайиб борадиган тартибда бир қаторга қўйилади. Бу усул ёрдамида маҳсулотларни сақлаш шароити уларнинг сифатига қандай таъсир этишини ҳам аниқлаш мумкин.

Суюқлаштириш усули.

Суюқлаштириш усули билан текшириш мумкин бўлган модданинг минерал миқдори аниқланади. Бу усул бир таркибли маҳсулотларга нисбатан қўлланилади. Маҳсулотга мунтазам равишда нейтрал модда қўшиб текшириладиган маҳсулотларнинг сезилиш чегараси аниқланади ва шу билан ўша маҳсулотнинг дастлабки ҳолатда қанчалик қуюкликка эга эканлиги белгиланади.

Органолептик жиҳатдан текшириладиган маҳсулот маҳсус хоналарда ўтказилади. Хоналар етарли даражада ёруғ ва кенг, тоза ҳаволи алоҳида уй ажратилган бўлиб, барча шароитлар мукамал таъминланган бўлиши шарт.

Текширишнинг физик усуллари.

Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини текширишнинг физик усуллари маҳсулотнинг солиштира оғирлигини, ёпишқоқлигини, ериш қотиш ва

қайнаш температурасини, оптик хусусиятларини аниқлашдан бошланади. Маҳсулот солиштирма оғирлиги шу суюқлик оғирлигининг бир хил температура ва ҳажмдаги сув оғирлигига бўлган нисбатини кўрсатади. Маҳсулотнинг солиштирма оғирлиги одатда ариометр билан ўлчанади. Озиқ-овқат маҳсулотларини зичлиги ва солиштирма оғирлигини гидростатистик тарози ва пикнометрлар билан ҳам аниқласа бўлади. Ёпишқоқлик ёки ёпишқоқлик бирлиги паузалар ёки нисбий ёпишқоқлик сони билан ифодаланилади. Нисбий ёпишқоқлик аниқ бир вақт ичида тагида кичкина тешиги бор махсус асбобдан оқиб тушган сув миқдорининг шу асбобдан оқиб тушган суюқлик миқдorigа бўлган нисбатини кўрсатади. Ёғларнинг ериш ва қотиш температураси ёғнинг қаттиқ ҳолатидан суюқ ҳолатига, ёки суюқ ҳолатдан қаттиқ ҳолатга ўтиш пайтидаги температурасини аниқ бир термометр билан ўлчаш натижасида аниқланади.

Рефрактометр нурининг бир муҳитдан иккинчи бир озми-кўпми зичроқ муҳитга ўтиши пайтида унинг йўналишини ўзгаричига ёки нурнинг синиш коэффициентларини аниқлашга асосланган.

Поляриметрия усули.

Поляриметрия усули баъзи моддаларнинг нур тебратишлари усулини ўзгартириш қобилиятига асосланган. Агар оддий нурни маълум бир тарзда ишлаб чиқилган иссланд шпати кристалидан ўтказилса бир текисликда кутублашган нур ҳосил бўлади. Колориметрия модданинг нурини ўзига танлаб синдириш қобилиятига асосланган текширилаяётган ва стандарт еритма рангининг интенсивлигини бир бирига таққослашга асосланган анализ колориметрик анализ деб аталади.

Люминиссент усули.

Люминиссент усули эса кўпчилик моддалар ультрабинафша нурлари билан ёритилганда ўзларидан қоронғуда кўринадиган ва ҳар хил рангдор тусга эга бўлган нур чиқаричига асосланган. Модда таркибининг ўзгариши унинг нур сочиш хусусиятига таъсир қилади ва шундай қилиб айрим ҳолларда маҳсулот бузилганини аниқлаш мумкин.

Текширишнинг кимёвий усули.

Текширишнинг кимёвий усуллари озиқ-овқат маҳсулотлари сифатида кимёвий усуллури билан текшириш асосан шу маҳсулотларнинг таркибий қисмлари ва хусусиятлари стандартлар ҳамда ВТУ (вақтнинг техник шартлари-временное технишеское условия) талабларига тўғри келиш келмаслигини аниқлаш учун ўтказилади. Одатда кимёвий текшириш усуллари стандартларда кўрсатилган бўлади. Маҳсулот таркибидаги сув (намлик) миқдорини ўша маҳсулотнинг кум билан аралаштирилган ҳолда 105 температурада унинг доимий оғирлигига йетгунча қуришти йўли билан аниқланади. Маҳсулот таркибидаги қуруқ моддаларни 100 билан сувнинг просент миқдорини кўрсатувчи сон ўртасидаги фарқни ҳисоблаш орқали аниқланади. Айрим

ҳолларда куруқ модда эмас, ёғсизланган куруқ модда миқдори аниқланади. Бунда куруқ модда миқдорини кўрсатадиган сондан ёғнинг просент миқдори олинади. Маҳсулот таркибидаги ёғ миқдорини сокслет усули билан текширишда, моддани махсус аппаратда олтингургут ефири билан ишлаш натижасида аниқланади. Ҳосил бўлган ефир ёғ еритмасидан хайдаб чиқарилади ва ёғнинг оғирлиги тарзида тортиш ёки модданинг олтингургут ефири билан ишлашгача бўлган оғирлигидан ишлаб чиқилгандан кейинги оғирлигини айтириш йўли билан аниқланади.

Маҳсулот таркибидаги шакарларни ёдометрик усул билан аниқлаш. Ёддди қанднинг ишқорли муҳитида ундаги алдегид группасини (глюкоза, малтоза, сут қандни) миқдорини оксидлаш хусусиятига асосланган. Еритмадаги қанд миқдорини аниқлашда Бертраннинг сулфит кислотали мисни оксидига тиклаш усули энг аниқ усул ҳисобланади. Сулфит кислотали миснинг ишқорли еритмаси (фелинг суюқлиги) алдегид ёки кетон группасига эга бўлган қанд билан бирга қиздирилганда сулфит кислотаси мисни мис оксидига тиклайди ва у еритма остига чўкади. Куйқум сифати чўккан мис миқдорида аниқланади. Еритмадаги ош тузи миқдорини озик-овқат маҳсулотидан чиқариб олинган сувни азот кислотали кумуш билан титирлаш натижасида аниқланди. Бунда сувда ерийдиган хлорли кумуш еритма остига чўкади. Азот кислотали кумуш еритмаси миқдорида қараб маҳсулот таркибидаги туз миқдори аниқланади. Маҳсулот таркибидаги кул миқдорини аниқлаш учун маҳсулотнинг аниқ бир миқдори муфел пешларида куйдирилади. Маҳсулот таркибидаги кислота миқдорини аниқлаш учун озик-овқат маҳсулотлари еритмаси ёки улардан ажратиб олинган сувни ишқор билан титирлаш усули қўлланилади. Титирлаш учун зарур бўлган 0,1 г хлорнинг миллиметр миқдори 100 г ёки 100 мл маҳсулотга кўпайтирилади ва у Тернер кислота миқдори градуси сифатида ифодаланилади.

Текширишнинг микробиологик усуллари.

Микробиологик текширишлар озик-овқат маҳсулотларида киши организми учун зарарли ҳамда маҳсулотларни сақлаш пайтида уларни бузадиган микроблар борлигини аниқлаш учун ўтказилади. Озуқа моддаларида патогенли микро флора бор-йўқлигини текшириш ишлари санитария муассасаларида олиб борилади. Озик-овқат лабораторияларида микробиологик текширишлардан бошқаларга нисбатан кўпроқ шиша таёқчаси ва желатинни суюқлаштирувчи микробларни умумий сонини, шунингдек ишлаб чиқаришнинг турли босқичларида ва тайёр маҳсулотларни сақлаш пайтида пайдо бўладиган пупанак ва ачитқиларни аниқлаш учун анализлар ўтказилади. Озик-овқат маҳсулотлари учун белгиланган кўпчилик стандартларда йўл қўйилиш мумкин бўлган микроблар миқдори ва титра-коли миқдори кўрсатилган бўлади. Озик-овқат маҳсулотларининг микробиологик ҳолати унинг сифатига баҳо беришда катта аҳамиятга эга ва унинг яхши сотилишини

таъминлайди. Ресурслар сарфи техника технология даражасига боғлиқ бўлади. Бу даража қанчалик юқори бўлса, эҳтиёжларни қондириш шу қадар кам ресурс талаб қилади ёки аксинча. Масалан, ески технология шароитида 10 сўмлик маҳсулот олиш учун бир квт. электр энергия сарф қилинса, илғор технология шароитида 0,5 квт. сарфланади, демак энерго ресурс бирлиги евазига икки баробар кўп маҳсулот олинади. Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларнинг кенгайиши чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун курашнинг навбатдаги, бутунлай янги босқич учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатади. Маҳсулотларни ишлаб чиқариш режалаштириш доимо бозор қонунлари асосида истеъмолчиларни талабини ўрганиб боришни давлат миқёсида амалга ошириш керак. Ишлаб чиқариш товарларга истеъмолчиларнинг талаби бўлмаса, бу товарларни яратиш уларни ишлаб чиқаришга тадбиқ этиш янги товарларин сифат кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисидаги дастур ва ишлаб чиқариш тамойили билан бир вақтда амалга ошириш керак бўлади. Ҳозирда халқаро сифат бозорида ресурслар тақсимот ва ривожланган давлатларда ишлаб чиқариш товарлар типич юқори сифат кўрсаткичларига эга эканлиги бу дунё миқёсида техника технологияни ривожига янги-янги ускуналарни яратишга ишлаб чиқариш товарлари рақобатини оширишга олиб бормоқда, шу борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзларининг ишчи корхоналарининг янгидан ташкил этилиши, шу давлатларда маҳсулотларни ишлаб чиқариш потенциали ошиб боришига олиб келмоқда.

6.2. Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда норматив-техник ҳужжатларни роли.

Ҳозирда қўшма корхоналарни барпо этиш Ўзбекистонда ишлаб чиқариш мумкин бўлган маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини бошқаришга хизмат қилмоқда. Норматив техник ҳужжатларда ГОСТ маҳсулотларни сифат кўрсаткичларни бошқариш деб, ишлаб чиқаришда техника технология билан таъмин этилишидир. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари ишлаб чиқаришга киритишда ишлаб чиқариш даврида иш ускуналарини ишлаш потенциали яхши даражада бўлишини таъмин этади. Истеъмолчилар талабини доимо қондиришда сифат кўрсатмаларини бошқариш маълум томонга йўналтириш учун қилинадиган барча шемалар ва ишлаб чиқариш учун таъсир этадиган барча факторлар маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда асосий омил ҳисобланади. Ишлаб чиқариш потенциалини бошқаришда сифатли маҳсулотларни яратишда 4 та фактор катта рол ўйнайди.

- 1) Ишлаб чиқаришдан олдинги давр -проектлаш яъни лойиҳалаш даври дейилади.
- 2) Маҳсулотларни ишлаб чиқариш давр.

3) Маҳсулоғларни етказиш яъни реализациялаш даври.

4) Маҳсулотлардан фойдаланиш яъни истеъмол даври.

1-даврда, ишлаб чиқаришга керак бўлган маҳсулотларни режалаштириш даврида шунга ўхшаш маҳсулотларни ўрганиш орқали янги маҳсулотларни сарф кўрсаткичларини юқори даражага етказишни таъминловчи омилларни ўйлаб топиш лозим. Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни эса талаб ва таклиф бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчиларни қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор шароитида истеъмолчиларни талаби даврига нисбатан ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклиф берилади. Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлиги ва уларнинг бозор шароитида рақобатдошлиги ошиб боради. Шунинг учун халқ хожалигида янги турдаги сигментлар бунёд етилади. Ишлаб чиқарилаётган товарларнинг сифатлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқариш структураси билан истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқаришдаги корхоналарга маҳсулотни ишлаб чиқариш даврида уларнинг сифатига қўйиладиган талаблар доимо ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотнинг сифатини ҳар томонлама таҳлил қилиб уларнинг иқтисодий барқарорлигини чиқарилаётган маҳсулотни миқдори, уларнинг потенциалига яъни корхона ускуналарига, қувватига, хом-ашё сифатига боғлиқ. Шунинг учун маҳсулотларнинг сифатини бошқариш янги ассортиментдаги маҳсулотларни яратиш ишлаб чиқаришни ривожлантиришга технологияларни яратишга асосий омил бўлади.

Маҳсулот сифати - унинг маълум эҳтиёжларини қондириш учун яроқлилигини белгилаб берадиган хусусиятлар йиғиндисидир.

Маҳсулот сифати - унинг барча хусусиятларини эмас, балки маҳсулотнинг маълум эҳтиёжларни қондира олиш имкониятлари билан боғлиқ хусусиятларини ўз ичига олади. **Маҳсулот сифатини бошқариш** деганда, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва ишлатиш ва истеъмол қилишда унинг сифатини зарур даражасини белгилаш таъминлаш ва сифатини мунтазам контрол қилиш ҳамда унга таъсир қилувчи шарт-шароит ва омилларни собитлик билан таъсир эттириш орқали амалга оширади.

Сифат масаласи - ҳўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини камраб олади.

Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тэнглаш экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир. Биз сифат муаммосини жуда кенг маънода тушунамиз. Бу муаммо ҳўжалик фаолиятини ҳамма соҳаларини ўз ичига олади.

Юқори сифат - деганда меҳнатни ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини кўпайтириш пировард натижада жамият эҳтиёж-ларини янада тўлароқ қондириш маъносини тушунамиз шу боисдан ҳам бошқариш бутун

механизмни, моддий ва моддий рағбат-лантиришнинг бутун системаси инженер ва конструкторларини куч ғайратларини, ишчиларнинг маҳоратини маҳсулот сифатини оширишга қаратиш зарур. Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларни кенгайтириш, чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун курашнинг бутунлай янги босқич учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Маҳсулот сифатини муаммосини ҳал этиш яна шунинг учун мураккаб, у комплекс яъни бир вақтнинг ўзида ҳам илмий ҳам техникавий, ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий муаммодир.

Маълумки, маҳсулот сифати уни яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида, илмий тадқиқот, лойиҳа - конструкторлик технологик иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланиш оммавий жорий қилишда шаклланади. Мамлакатимизда ҳамда чет елларда маҳсулот сифатини бошқаришнинг баъзи шакл ва услублари тўғрисида гапиришдан олдин «Маҳсулот сифати» ва «Меҳнат сифати» тушунчаларини кўриб чиқайлик.

Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти жамият эҳтиёжларини қондириш учун зарур бўлган моддий бойликларни яратишнинг узлуксиз жараёнидан иборатдир, маълум эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган халқ хўжалиги фаолиятининг буюмлашган натижаси сифатида қараладиган барча моддий бойликлар маҳсулот деб аталади. «Маҳсулот» тушунчаси умумлаштируви бўлиб, ҳам маҳсулотни ўз ичига олади.

Сифат масаласи - хўжалик фаолиятини ҳамма жиҳатларини қамраб олади. Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир. Мамлакат олдида турган хилма-хил иқтисодий ва ижтимоий вазифаларни муваффақият билан ҳал этиш учун меҳнат унумдорлигини жадал устиришдан, бутун ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини кескин оширишдан бошқа йўл йўқ.

Сифат ва самарадорликни ошириш фақат техникавий ва иқтисодий вазифа бўлиб қолмай, балки ижтимоий идеалогик вазифа ҳамдир. Бу жамиятни янада ривожлантириш жараёнида ҳал қилиниб боради. Ҳар бир ишчи ишлаб чиқаришга қанчалик кўп куч сарф қилса, меҳнат шунча самарадор, ватанимиз шунча қудратли бўлади. Ҳар бир ходимнинг, ҳар бир оиланинг турмушини янада яхшилаш учун, бутун халқ фаровон-лигини ошириш учун шунчалик кўп имкониятлар юзага келади. Вазифа ишлаб чиқаришнинг негизида фирмалар маҳсулдорлигини ошириш барча сифат кўрсаткичларини яхшилашга еришишдан иборат. Ўзбекистон бозорларига халқ истеъмол товарлари ишлаб чиқариш сабабли Ўзбекистонда қўшма корхоналар чет ел инвесторининг кириб келиши таъмин этилмоқда. Сифат кўрсаткичларига мос равишда ишлаб чиқариш ва Ўзбекистон товарларини дунё бозорига олиб чиқиш Ўзбекистонга кўпроқ валюта тушириш ва шу билан Ўзбекистон ривожини таъмин этиш.

Юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш билан ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни тежамини таъминлайдиган янги техника, энг илғор технология жараёнларини ишлаб чиқаришга жорий этиш. Раҳбар ходимларга, инженерларга, конструкторларга, лойихачиларга, технология ва мутахассисларга боғлиқ. Мамлакатимизда меҳнат, хом ашё, ёқилғи, энергетик ресурслар етарли. Асосий фондларимиз ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажми катта. Шу сабабли ҳамма жойда ва ҳар ишда тежамкор бўлиш жамоат мулкига омилкорлик билан ёндашиш ихтиёримизда бўлган, инсоннинг кўли ва ақл заковати билан бунёд этилган нарсаларнинг ҳаммасидан моҳирона тўла тўқис ва оқилона фойдаланиш иқтисодий сиёсатнинг ўзаги бўлмоқда. Бутун ишимизнинг сифати ва самарадорлигини оширишни таъминлаш учун ҳам хўжаликнинг ҳамма тармоқларида фан-техниканинг илғор даражасидан фойдаланиш зарур.

Иш сифати ва ишлаб чиқариш самарадорлигидан ва иш сифатини ошириш меҳнат интизомини мустаҳкамлаш уларни меҳнатга инсонпарварлик муносабатда бўлиш руҳида тарбиялаш техник жиҳатдан асослаб берилган. Меҳнат нормаларини, жамоа хўжалик ҳисобини, тежамкорлик ва сифат режаларини жорий этиш белгиланган иш ҳажминини кам сонли ишчилар билан бажариш соҳасидаги тартибларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Сифатсиз маҳсулот тайёрланганлик ва реализация учун, шунингдек маҳсулотни лозим даражада сақланганлик стандартлари ҳақидаги талаблар ва техника шарт-шароитига риоя қилганмаганлиги учун иқтисодий жазо чораларини қўллашни жорий этишни кенгайтириш зарур. Маълумки қар қандай саноат маҳсулоти маълум муддат фойдалангандан кейин сифат кўрсаткичларини турлича юқотади.

Ўзбекистон маҳсулотларни ишлаб чиқаришда ва бу маҳсулотларни дунё бозорига олиб чиқишда ёрдам берувчи жуда кўп халқаро ташкилотлар мавжуд:

- ⊕ ИСО - халқаро стандартлаш ташкилоти;
- ⊕ МЕК- халқаро техник корхонаси;
- ⊕ МИК - халқаро марказий банки;
- ⊕ АСМО - стандартлаштириш ва метрология бўйича араб мамлакатларининг ташкилотлари;
- ⊕ КОПАНТ - Жанубий Америка стандартлаштириш қўмитаси.

Халқаро стандартларни бунёд этишда маълум бир товарни ишлаб чиқаришни кўзда тутиб, давлатлар келишиб, шу маҳсулот ва товарни ишлаб чиқариш учун, шу товарни бунёд этадиган мутахассислар халқаро стандартларни яратади. Маълумки, маҳсулот сифати уни яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида илмий-тадқиқот, лойика-конструкторлик технологик иш олиб бориш жараёнида, ундан фойдаланишни оммавий жорий қилишда шаклланади. Республикаимизда маҳсулот сифатини ошириш учун кўпгина ишлар олиб борилмоқда. Чет ел инвестициялари жорий қилинмоқда. Жумладан, АҚШ

Япония, Германия, Жанубий Корея, Чехия, Франция, Голландия, Туркия ва бошқа мамлакатлар билан қўшма корхоналар қурилган. Ихтисослашув товарларни сифатли чиқариш ва арзонга тушириш шартидир. Шу сабабли универсал, яъни ҳамма иш билан машғул фирмалар бўлмайди, улар бир ёки бир неча товарлар ишлаб чиқариш соҳасида ихтисослашади.

Ихтисослашувнинг икки афзал тамони бор:

Биринчидан, меҳнат унумдорлигини оширади, харажатларни пасайтириб, фойдани ошириш имконини беради.

Иккинчидан, сифатли товар чиқаришни, бинобарин, товарнинг бозорда сотилишини таъминлайди.

Хом ашёларни ва ярим хом ашёларни сифат кўрсаткичлари норматив техник ҳужжатларни жаҳон талабларига жавоб беришлиги технологияларини замонавийлиги ишлаб чиқариш корхоналарини технология қурилмалар билан таъминланишлиги шу ишлаб чиқариш корхонани менерологик асбоб ускуналар билан таъминланиш ишлаб чиқариш корхоналарига бўлган лаборатория ва сифат кўрсаткичини синайдиган асбоб ускуна билан таъмин этиши ва энг кераклиги шу корхонада ишлайдиган инженер техник ходимлари юқори ишлаб чиқариш савиясига ва замон талабларига жавоб берадиган тарғиботларни билишлари шу корхонала ишлаб чиқариш тамоёилларини ташкил этилиши ва уни назорати ҳар - бири ишлаб чиқариш бўлимлари технологик жараёнларни юқори савияларда бажарилиши ишлаб чиқарадиган маҳсулотларни сифат кўрсаткичини таъминлашнинг асосий воситалари ҳисобланади.

Маҳсулотларни сертификатларини сифат кўрсаткичини аниқлашда тайёрланган маҳсулотларни норматив техник талабига жавоб беришини юқорида таъкидланган жуда кўп талабларга боғлиқ экан/ Шунинг учун маҳсулотларня халқ хўжалиги ишлаб чиқаришда бўладиган ҳар-бир талабларга шунинг учун кар-бир бўладига» жараунлар юқори савияла бўлишилозим, Норматив ҳеҳннк ҳужжатларга бўлган талаблар халқ хужапигида ҳар-бйр ишлаб чиқиладиган товар асортимсигига шу товар учун мулжаллаиған норматив теҳннк ҳужжатлар мавжуд. Агарда ишлаб чиқаришда тайёрланган маҳсулотлар ишлаб чиқарилган товар шу корхонадаги техник талабларга жавоб берса шу маҳсулот юқори теҳник талабга уни рақобатбардош бўлишини таъмин этади ва истеъмолчилар томонидан янги талабларни қўйилишга олиб келади. Шунинг учун бозор иқтисодиёт, шароитида норматив теҳник талабларга жуда катта талаблар қўйилади.

⊕ Хом ашёга ва ярим хом ашёларга бўлган талаб;

⊕ Хом ашёга еки ярим хом ашёга курсатгичига қўйиладигал талаблари.

Маълумки, ҳар бир маҳсулот ишлаб чиқаришда ишлатилади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва бошқа маҳсулотлар ҳам истеъмол қийматини оширишда ишлатилади.

Қишлоқ хожалиги маҳсулотлари ҳам маълум бир норматив техник талабларга эга бўлиши керак акс ҳолда улар тайёр маҳсулотларни сифат кўрсаткичларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Уларни бир хиллаш уларни навига, турига қўйиладиган талаблар акс эттириш даврида агротехник усулларни тўғри, ўз вақтида олиб бориличига қўйиладиган талаблар маҳсулотларни, ёғлаш жойлаш сақлаш бир жойдан иккинчи жойга олиб бориш каби талаблар қўйилади. Қишлоқ хожалиги маҳсулотлари, озиқ-овқат маҳсулотларини тайёрлашда асосий хом ашё сифатида ишлатилади ва уларга хос талаблар қўйилади.

Асосий хом ашёлар қишлоқ хўжалигида тайёрланади. Шунинг учун озиқ-овқат маҳсулотлари тайёрлаш юқори даражада бўлиши керак. Акс ҳолда юқори даражадаги маҳсулот чиқмайди. Маҳсулотнинг сифатини ва унинг даражасини кўтаришни иқтисодий моҳияти шундан иборатки, Халқаро стандартларда ИСО 9000 да ёзилишича, “Маҳсулот сифати маҳсулотларни барча хусусият ва характерларини мажмуи сифатида тушуниб, улар истеъмолчиларни эҳтиёжларини қондириш хусусиятларини кўрсатади. Сифат деганда, уни яъни маҳсулотни кўрсатадиган хизматидан келиб чиқиб фойдали хусусиятларнинг мажмуига айтилади”.

Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифат кўрсаткичларини ўрганиш маҳсулотнинг сифати деганда унинг сифат кўрсаткичларини қийматидан келиб чиқиб айтамыз. Маҳсулот сифатини сифат ҳислатларини маза, ҳид, консистенция, ранги ва ташқи кўриниши беради. Миқдор деганда эса, бу хусусиятларининг ҳар бирининг миқдорий қиймати тушунилади. Маҳсулотларининг сифат кўрсаткичларини бирламчи, комплекс ва умумий кўрсаткичлар гуруҳига ажратилади. Озиқ-овқат маҳсулотларини комплекс кўрсаткичига органалитик қиймат, энергетик қиймат, биологик қиймат истеъмолга тайёргарлик киради. Энергетик қийматини белгилаб берувчи моддаларга углевод, ёғлар ва океилдар киради. Биологик қийматга эса маҳсулот таркибидаги оксид топилмайдиган аминокислоталарни сифати ва миқдори, уларнинг ҳазм бўлиш хусусиятлари ҳисобланади.

Умумий кўрсатиш деб, маҳсулотларнинг овқатлик қийматига айтилади. Масалан, консерва маҳсулотларини комплекс кўрсаткичлари бўлиб, кимёвий таркибининг кўрсаткичи, естетик кўрсаткичи, безарарлик кўрсаткичилари ҳисобланади.

Бозор иқтисодиёти иш бошлай бориши билан кун тартибидаги муҳим фактор бўлиб, Озиқ-овқат маҳсулотларини рақобатбардошлиги ҳисобланади. Бу ҳол ички ва ташқи бозорларда ҳукм сурадики, инсон фаолиятида технологик ўсимшуносликнинг асосий мақсади, назоратга йўналтирилган. Уларнинг объектлари бўлиб, хом-ашё, материаллар, ёрдамчи материаллар тайёр маҳсулотлар ва технологик факторлар ҳисобланади. Бу факторларни таъсир вақтлари ҳисобланадики, улар озиқ-овқат маҳсулотларини пассив сифат

кўрсаткичларини шакллантиришга ёрдам беради. Назорат қилиш жараёнида олинган ахборотларни меъёрий ҳужжатлар билан таққосланади. Уларни ҳар бири аниқ технологик операциялар учун маҳсулот хусусиятлари учун белгилаб қўйилган бўлади.

Таянч сўзлар:

Товар, сифат, талаб, таклиф, корхона, ишлаб чиқариш ахборот, инфраструктура, ассортимент, техника, технология, истеъмолчи, самарадорлик унификасия, автоматизасия.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари нима сабабдан бошқарилади?
2. Сифат кўрсаткичларини бошқаришда норматив техник ҳужжатларни аҳамияти?
3. Сифат кўрсаткичларига таъсир етувчи асосий кўрсаткичлари?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. Радкевич Я.М., Ширтладзе А.Г., Лактионов Б.И. Метрология, стандартизация и сертификация. М, 2006 .
3. Каримов И. А. “Хизматларни сертификатлаштириш муаммолари” Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси Т, 1998.
6. "Стандарти ISO 9000, система менежмента качества".

7-МАВЗУ: Сертификациялашда маҳсулотларни сифатини бошқариш бўйича Европа ташкилоти ва унинг вазифалари.

Режа :

7.1. Европа ташкилотининг мақсади ва вазифалари.

7.1. Европа ташкилотининг мақсади ва вазифалари.

Товарларни сифатини назорат қилиш Европа ташкилоти (ЕДКК) ўзининг биринчи конференцияда (1957 й.) ўз низомини тасдиқлади. ЕДКК нинг ҳар йили конференция ўтказишдан асосий мақсади маҳсулот сифатини бошқариш бўйича тажриба алмашилиш сифатнинг назарий ва амалий масалаларини ҳал қилиш бу соҳадаги сўнги ютуқларни тарғибот қилиш сифатнинг актуал муаммолари бўйича фикр алмашиш янги муаммоларни излаб топиш ва кўпгина бошқа сифатга таалукли масалаларни кўриб чиқишдир. 1992 йили Европа иқтисодий уюшмаси доирасида умум Европа бозори ташкил қилиниши билан ЕДККнинг раҳбарий ҳужжатлари қайтадан кўриб чиқилди.

Сифат бўйича Европа ташкилотининг ҳозирги вақтдаги асос бўлувчи ҳужжатлари ЕДККнинг низоми иш тартиби қоидалари, қўмита ва сексиялари учун қоидалар ҳамда беш йилга мўлжалланган асосий масалалар бўйича йўналиш режалари мавжуддир. ЕДК таркибида 26-та тўлиқ ҳуқуқли аъзолари ҳамда 37-та алоҳида муҳбир аъзолари ва 10-та фахрий аъзоларга эга. Қардош ташкилотларнинг 11-таси билан ўз битимларга эгадир.

ЕДК махсус битимлари асосида сифат бўйича Аргентина, Бразилия, Израил, Колумбия, ЖАР, Янги Зеландия, АКШ Чили, Жанубий Корея ва Японияларнинг минтақавий, миллий ва қасаба уюшмалари билан ҳамдўстлик алоқалари ўрнатилган. ЕДКнинг Олий лавозими, унинг президенти бўлиб, у ҳар икки йил муддати сайланади. Асосий маъмурий идоралари - Кенгаш Ижроия қўмитаси ва Секретариатдир.

ЕДКнинг иш юритиш расмий тиллари-инглиз ва франсуз тилларидир. Бу ташкилот ўзининг илмий-техникавий журнали Квалитига эга бўлиб, у йилига 4 марта шоп етилади. Ҳозирги вақтда ЕДКнинг 12-та техникавий қўмиталари мавжуд бўлиб, улар ишонччилик статистик усуллар, атамалар, истеъмол масалалари бўйича стандартлаштириш сифатни бошқариш кадрлар тайёрлаш функционал-баҳолашни таҳлил қилиш сифат соҳасида сиёсат олиб бориш сертификатлаштириш ва сифат тизимларининг назороти, ЕХМнинг метрологик математик таъминлашда сифат тугараклари, маҳсулот сифатини метрологик таъминоти билан шугулланади. Ундан ташқари 7-та турли сексиялари мавжуддир: автомобил, энергетика, қурилиш озиқ-овқат фармасевтикаси борасида сифат масалалари бўйича маслаҳатлар кўрсатилади.

Сифат муаммоси ва уни назорати жуда кенг маънода бўлиб, у хўжалик фаолиятининг ҳамма соҳаларини ўз ичига олади. Юқори сифат деганда меҳнатни ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини кўпайтириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш маъносини тушунамиз. Шу боисдан ҳам бошқариш бутун механизми, моддий рағбатлантиришнинг бутун системаси инженер ва конструкторларнинг куч ғайратлари ишчиларнинг маҳорати маҳсулот сифатини оширишга қаратиш зарур.

Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларнинг кенгайиши чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун курашнинг навбатдаги, бутунлай янги босқич учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Маҳсулот сифатини муаммосини ҳал этиш яна шунинг учун мураккабки, у комплекс, яъни бир вақтнинг ўзида ҳам илмий ҳам техникавий, ҳам иқтисодий ҳам социал муаммодир.

Маълумки, маҳсулот сифати уни яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида, илмий тадқиқот, лойиҳа-конструкторлик технологик иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланиш оммавий жорий қилишда шаклланади. Мамлакатимизда ҳамда чет-елда маҳсулот сифатини бошқаришнинг баъзи форма ва методлари тўғрисида гапиришдан олдин маҳсулот сифати ва меҳнат сифати тушунчаларини кўриб чиқайлик. Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти жамият эҳтиёжларини қондириш учун зарур бўлган моддий бойликларини яратишнинг узлуксиз жараёнидан иборатдир. Маълум эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган халқ хожалиги фаолиятининг буюмлашган натижаси сифатида қараладиган барча моддий бойликлар ва маҳсулоти деб аталади.

Маҳсулот тушунчаси умумлаштирувчи бўлиб, ҳам буюм ҳам маҳсулотни ўз ичига олади. Сифат масаласи хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олган. Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир. Мамлакат олдида турган хилма хил иқтисодий ва социал вазифаларини муваффақият билан ҳал этиш учун меҳнат унумдорлигини жадал ўстиришдан, бутун ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлигининг кескин оширишдан бошқа йўл йўқ. Самарадорлик ва сифатни ошириш фақат техникавий ва социал вазифа бўлиб қолмасдан, балки идеологик вазифа ҳамдир. Шунинг учун ҳар бир ходимнинг, ҳар бир оиланинг турмушини янада яхшилаш учун, бутун халқ фаровонлигини ошириш учун, шунчалик кўп имкониятлар юзага келади.

Бозор иқтисодиёти шароитида ҳар қандай товарни бозордаги талаби ва таклифига биноан унга баҳо берилади. Бозор талабига жавоб бермаса, бу товарларни халқ хўжалигида ишлаб чиқарилмайди. Шунинг учун ҳамма товарлар стандарт талабига жавоб бериши керак. Шундан кейин улар

маълум истеъмол қийматига эга бўладилар. Товар истеъмол қийматига эга булмаса, ностандарт, яроқсиз маҳсулот бўлади. ГОСТ 15 467-79 (маҳсулотни сифат кўрсаткичини бошқариш) асосий терминлар ва уларни моҳияти шу стандарт кўрсаткичида. Ҳар қандай маҳсулот маълум истеъмол қийматига эга бўлади. Стандарт талабларига кўра нави, тури ва бошқа биологик хусусиятига қараб фақат истеъмолига мўлжалланган қисмига стандарт талаблар қўйилиб асосий турларга гуруҳланиб, бу асосий талабларни чегараланиши бу товарларни ўстириладиган регион, иқлим шароитига боғлиқлиги кўзда тутилган бўлади. Бу кўрсаткичларни дифференсация учун Стандарт кўрсаткичларига лоиқ бўлган ҳар қандай маҳсулот уни ишлаб чиқаришга уларни сифатига истеъмол кўрсаткичларини маҳсулот қийматига қараб қуйидаги гуруҳларга булинади:

- ⊕ ишлаб чиқариш товарлар стандарт талабга тўлиқ жавоб беради. Бу маҳсулотларни истеъмол кўрсатмалари юқори баҳоланади;
- ⊕ ишлаб чиқарилган товарлар баъзи бир кўрсаткичлар билан стандарт талабларга жавоб бермайди. Уларни ишлаб чиқарувчилар камчиликларини тўғрилаш имкониятига эга бўлса, сифат кўрсаткичлар текширилиб, бу товарларни истеъмол қилса бўладиган бўлса, сотишга руҳсат берилади;
- ⊕ мутлақо стандарт талабларига жавоб бермайди ва бу товарлар истеъмолга ярамайди.

Техникавий қўмиталари ва тармоқ секциялари ЕДК тўлиқ ҳуқуқли вакилларидан ташкил топади. Улар ўз навбатида ЕДКнинг аъзо мамлакатларининг миллий тажрибаларга суянади ва халқаро миқёсда маҳсулотнинг сифатини таъминлайдиган ташкилотларнинг ҳужжатларидан фойдаланади.

ИСО ва МЕК ишлаб чиққан халқаро қоидаларга асосан лабораторияларни аккредитлашдан мақсад синов лабораторияларни аниқ синовлар ёки аниқ тур синовлари ўтказишга ҳуқуқ беришдан иборат. Аккредитланган синовлар тушунчаси маҳсулотни сертификатлаштириш фаолияти билан боғлангандир. ИЛАК биринчи марта 1977 йили Копэнгагенда чиқарилган. ИЛАКнинг яратилишидан кўзда тутилган мақсад-синов лабораторияларининг аккредитлаш миллий тизимларини ўзаро тан олиш билан амалдаги халқаро битимлардаги маълумотларни, маҳсулотни синиш натижаларини ва бошқа маҳсулот сифат ҳақидаги маълумотларни умумлаштиришга ҳаракат қилиш. 1980йилда чақирилган ИЛАКнинг

конференцияси миллий тизимларининг ўзаро тан олиш бўйича амалдаги иккита ва кўп томонлама битимлар ҳақида маъруза тайёрлашга қарор қабул қилинди.

Иш жараёнида икки хил халқаро битимлар борлиги намоён бўлди:

1. Лабораторияларни аккредитламасдан синов натижаларини ва сертификат баённомаларини ўзаро тан олиш битими;
2. Синов лабораторияларининг аккредитлаш миллий тизимларини ўзаро тан олиш битими.

Шу масалалар бўйича тафсиялар ишлаб чиқилди ва уларнинг натижаларига кўра шундай битимлар зарурлиги қайд қилинди. Лабораторияларнинг аккредитлаш масалалари ҳозирги кунда актуал бўлиб, улар билан боғлиқ бўлган материаллар системаси равишда чоп этилиши зарурияти туғилди.

Товарларга бир неча рақамдан иборат бўлган ҳамма товарларга 10 рақамли кодлар берилган. Товарларнинг туркумлаш тартибига асосан кодлаш бир неча босқичдан иборат:

1-босқич. 2-га рақамдан, қолганлари биттадан рақамдан ифодаланади. Кодлашнинг дастлабки 5-та босқичи туркумлаш қисми, қолган қисми ассартименти дейилади. Товарнинг барча сифат шартлари қисмини ўз ичига қамраб олган кодлар-елементлар мамлакатлар ёрдамида қандай хусусиятни эга еканлиги, истеъмолга етказиб бериш тезлиги, сотувда қай пайтда имконият яратилган ердан беради. Бу маълумотлар саноатга шартномалар илмий равишда тузишга шароит яратиб беради. Бунинг ёрдамида товарларни сотиш тезлигини ўрганиш учун уларнинг йирикларига қуйидаги рақамлар коддаги рақамлар қуйидаги келтирилган ҳолларда сертификат бекор қилиниши мумкин:

- ✓ агар маҳсулот (буюм, мол)нинг таркибига ёки уни ишлаб чиқариш технологиясига ўзгартиришлар киритилса, бу эса ўз навбатида, сертификатлаштириш бўйича қилинаётган текширувда унинг тавсифларига ўзгаришлар олиб келса ҳамда шу маҳсулот намуналарининг синовлари қўшимча баённомадаги стандарт талабларига мослиги тасдиқланмаса ишлаб чиқариш технологиясининг бузилиши ва корхона тайёрловчи маҳсулотнинг сифати пасайса ёки материал билан таъминловчи томонидан комплектлаш деталлари, йиғим қисмига тегишли стандартлар талабларини бузилганига олиб келса;
- ✓ Сертификатлаштириш натижалари, тизим идораси томонидан сертификатлаштириш ишлари тўғрисидаги маълумотларни ҳар доим шоп этилиши лозим.

Бу маълумотлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ⊕ сертификатлаштирилган маҳсулот рўйхати;
- ⊕ аккредитланган синов ташкилотларининг рўйхати аттестатланган корхоналардаги сертификатлаштирилган маҳсулот рўйхати;

⊕ сертификатлаштириш ҳужжатларининг рўйхати.

Бу рўйхатларни сертификатлаштириш миллий идораси бўйича қилинадиган ишларда қатнашувчи вазирликларга юборилади. Сертификатлаштиришда қатнашувчи ҳамда идоралар, ташкилотлар томонидан бажариладиган ишларни кўз олдимизга келтириш учун тарафидан сертификатлаштириш тизимини умумлашган ташкилий тузилиш келтирилган. Ҳар бир сертификатлаштириш тизими ўзининг сертификатлаштириш идорасига эга бўлиб, у ҳамма ташкилий ва раҳбарий вазифаларини амалга оширади.

Таянч сўзлар:

ЕДҚ ЕХМ, маҳсулот, сифат, истеъмол, яратиш лойиҳа, конструкторлик технологик жараён, бошқариш маҳсулот сифати, меҳнат сифати, стандарт талабларга мутлақо ярамайди, ИСО, ИЛАҚ МЕК.

Такрорлаш учун саволлар:

Маҳсулотларни сифатини бошқариш бўйича Европа ташкилотини асосий мақсади ва васифаси нимадан иборат ?
Халқаро сифатни бошқариш ташкилотлари қандай вазифани бажаради ?
Қандай ҳолларда сертификат бекор қилинади?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инҳирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация хилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига баҳишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

4.Разработка документов по системом качества на базе МС ИСО серии 9000.

5.Международные региональные организации по стандартизации и качество продукции. Справочник. М, 1990.

8.9-МАЗУ: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш ва сертификациялаш ахборотлар маркази, унинг товарларни акредитациялаш ва сифатини бошқаришдаги роли.

РЕЖА:

8.9.1. Ўзбекистон Республикаси стандартлаш ахборотлар марказини ташкилий тузилиши ва вазифалари.

8.9.2. Давлат стандартлаштириш тизими.

8.9.3. Стандартлаштириш ишларини ўтказиш.

8.9.4. Давлат инспекторлари, уларнинг ҳуқуқлари ва жавобгарлиги.

8.9.1. Ўзбекистон Республикаси стандартлаш ахборотлар марказини ташкилий тузилиши ва вазифалари.

Ўзстандарт стандартлаштириш бўйича Ўзбекистон Республикасининг миллий ташкилоти ҳдаобланади. Ўзстандартнинг стандартлаштириш соҳасидаги фаолиятининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- ❖ Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш давлат тизимининг амал қилиши ва такомиллашувини таъминлаш республика стандартлари ва техникавий шартларини маҳсулотнинг рақобатбардорлигини таъминлаш мақсадида давлатлараро стандартлар (ГОСТ), халқаро, регионал стандартлар ва етакши хорижий мамлакатлар (фирмалар)нинг миллий стандартлари билан уйғунлашувини таъминлаш;
- ❖ Стандартлар ва техникавий шартларда маҳсулотлар (жараёнлар, хизматлар)нинг сифатига оид аҳолининг ҳаётига, соғлиги ва мол-мулкига хавфсизликни таъминлашга, атроф-муҳитни муҳофаза қилишга, ресурсларни тежашга, қўшқилиб ва бир-бирини алмаштириб ишлашга мажбурий талабларни белгилаш;
- ❖ Корхоналар ва ташкилотларда уларнинг идоравий бўйсунитидан ва мулкчиликнинг шаклидан мустасно ҳолда маҳсулот (жараёнлар, хизматлар)нинг сифатини истеъмолчилар ва давлат манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида давлат йўли билан баҳолаш назорат қилиш ва кўзатиш олиб борилади.

Стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш Ўзбекистон Республикаси давлат ахборотлар марказининг тарихи 1923 йил 18 апрелдан бошлангандир. Шу куни Туркистон Республикаси ХҚК қарорига биноан Ўлчовлар ва торозилар тўғрисида низоми тасдиқланди ва Ички савдо-сотиқни

йўлга қўйиш бўйича қўмита ҳузурида ўлчовлар ва торозилар Туркистон бюророси ташкил қилинди.

Тошкент шаҳрида савдо-сотикда қўлланиладиган Ўлчов асбоблари ва торозиларни текшириш палатаси ташкил етилди. Унинг таъсир доирасига бутун Туркистон Республикаси кирган еди. 1924 йилда стандартлар ва ўлчов воситалари устидан дастлабки давлат назорати лабораториялари (ДНЛ) ташкил қилинди.

1924 йилда Текшириш палатаеи Ўрта Осиё Ўлчов асбоблари ва торозилар палатасига айлантирилди. У Қирғизистон, Тожикистон ва Туркменистон Республикаларида метрология хизматининг тўнғичи бўлган еди.

1930 йил мартда Ўзбекитон Халқ Комиссарлари Кенгаши ҳузурида Стандартлаштириш бўйича қўмита ташкил етилди. 1931 йилда у Ўлчов асбоблари ва торозилар палатаси билан бирлаштирилди. Урушдан кейинги йилларда ҳар бир вилоят марказида давлат назорати лабораториялари (ДНЛ) ташкил етилди. Уларнинг ичига Ўзбекистон Вазирлар Кенгаши ҳузуридаги Ўлчов асбоблари иши қўмитаси вакили раҳбарлик қилган. 1966 йилда ДНЛ стандартлар ва ўлчаш техникаси ишини давлат назоратидан ўтказиш Ўзбекистон Республикаси лабороторияси (ЎзСММ)га айлантирилди. 1922 йилда ЎзСММ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш Ўзбекистон давлат маркази (Ўзстандарт) қилиб қайта ташкил етилди.

МДХ қатнашчилари бўлган давлатлар ҳукуматлари бошлиқларининг Кенгашида 1992 йил 13 мартдаги мажлисда стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш соҳасида келишилган сиёсатни амалга ошириш тўғрисида қабул қилинган битимга биноан (Москва) стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш соҳасида давлатлараро Кенгаш тузилди. Бу Кенгаш зикр қилинган соҳаларда келишилган сиёсат юргизиши тўғрисида ўзаро келишилган қарорлар ишлаб чиқади. Ўзстандарт тўла ҳуқуқли вакил - давлатлараро Кенгаш аъзоси бўлиб ҳисобланади.

Кенгаш қуйидаги асосий вазифаларни бажаради:

- ❖ стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш соҳасида давлатлараро ҳамкорлик қўшма фаолиятининг турли нуфузли йўналишлари ва шакллари ишлаб чиқиш ва келишиб олиш;
- ❖ асосий юналишларни, илмий тадқиқотларни, илмий - техникавий дастурлар, режалар ва лойиҳаларни кўриб чиқиш ва қабул қилиш.

1993 йил январида Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ва Россия Федерасияси Ҳукумати ўртасида стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш соҳасида ҳамкорлик тўғрисида МДХ даги бошқа мамлакатлар билан ҳам ана шундай битимлар тузилган. 1993 йилда Стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилот (ИСО) нинг қарорига биноан

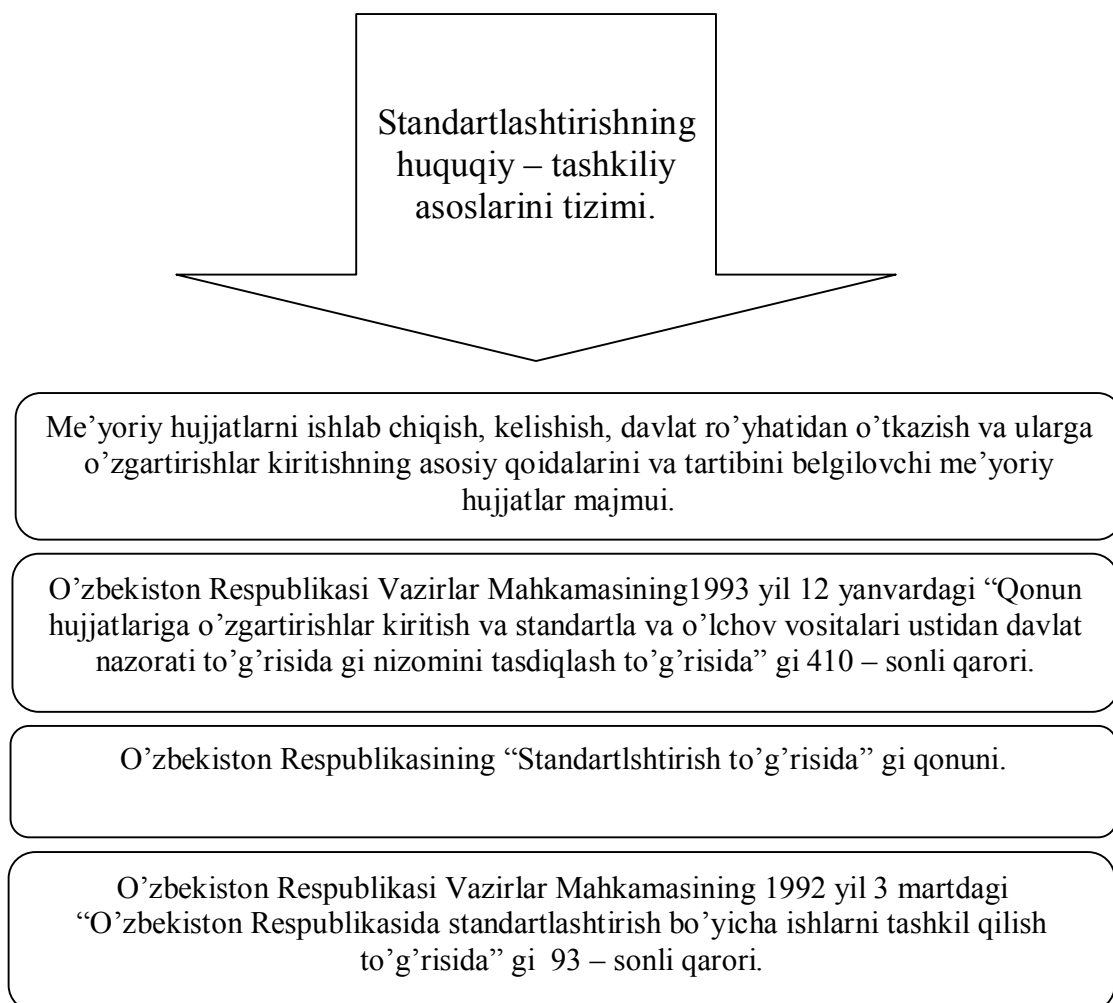
Ўзстандарт Ўзбекистон Республикасининг Стандартлаштириш бўйича миллий идораси сифатида ана шу ташкилотнинг аъзоси етиб қабул қилинди.

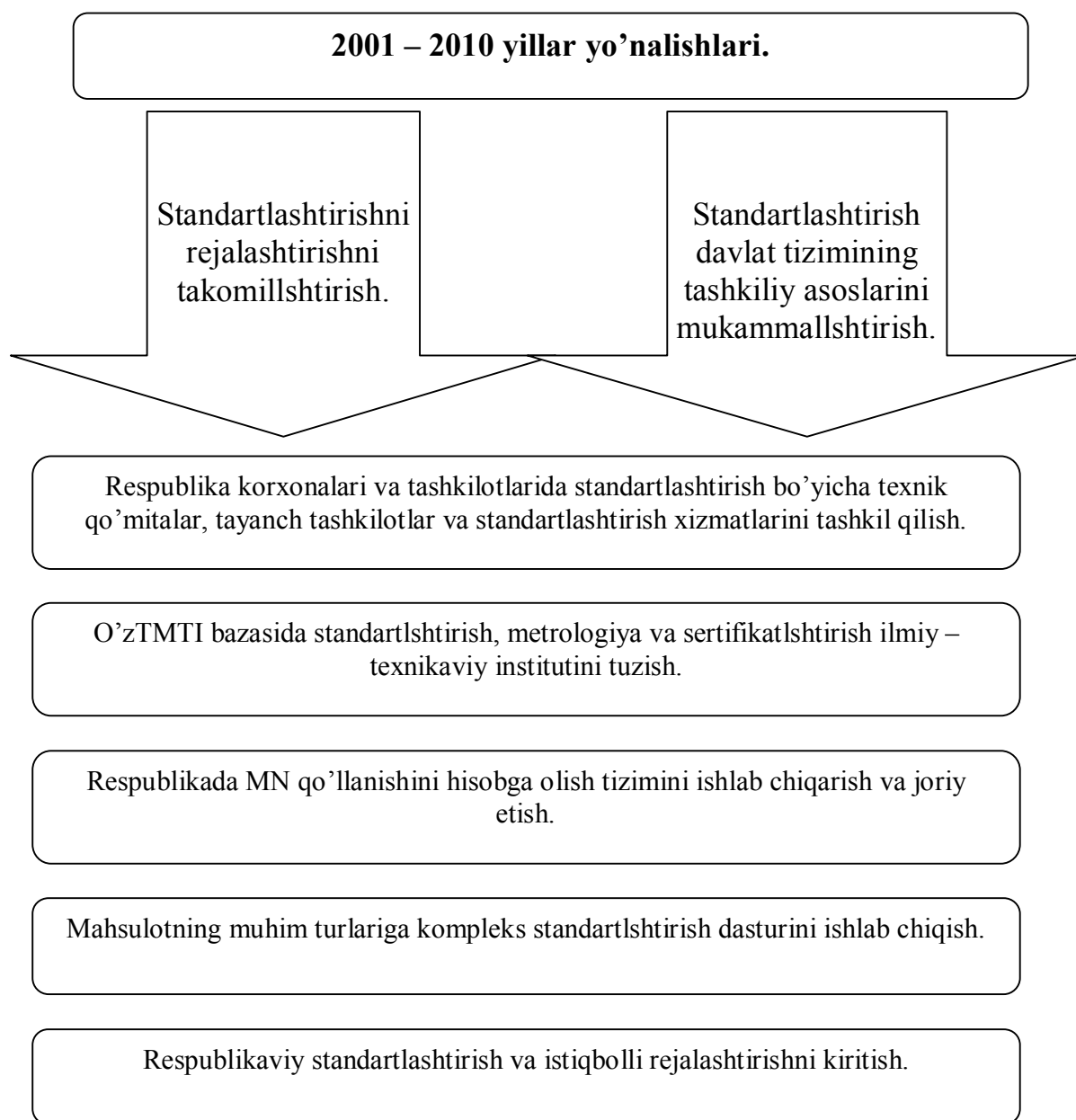
Ўзстандартнинг стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш соҳасидаги икки томонлама ҳамкорлик ривожлантирилмоқда. Туркия стандартлари институти ва ХХР нинг техника назорати бўйича Давлат Бюроси билан битимлар имзоланган.

Стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш ва маҳсулот сифатини текшириш соҳасида тадқиқотлар олиб бориш ва кадрлар тайёрлаш Ўзбекистон стандартлаш метрология ва сертификация институти (ЎзСМСИ) томонидан олиб борилади.

Замонавий асбоб - ускуналар билан жиҳозланган 20 дан ортиқ лабораторияга, умумий саҳни 3000 кв.м. келадиган, таълимнинг техниканий воситаларига эга кабинетлари ва ҳисоблаш техникаси кабинетларига эга бўлган бу институт 350 ўринлик ётоқхона ва ошхонага эгадир. Институт таркибида стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш каби илмий тадқиқот бўлимлари стандартлаштириш сертификатлаштириш сифатни бошқариш ва метрология соҳаларидаги атамаларни ишлаб чиқариш бўйича бўлинма, стандартлаштириш метрология, сифатни бошқариш ва сертификатлаштириш соҳасида мутахассислар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бўйича укув қисми мавжуд. Институт фаолиятининг асосий мақсади стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштиришнинг бозор иқтисодига ўтиш шароитларида Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий, техникавий ва интеллектуал мустақиллигини таъминлайдиган концептуал асосларини вужудга келтирадиган илмий - тадқиқот ишлари олиб боришдан иборатдир.

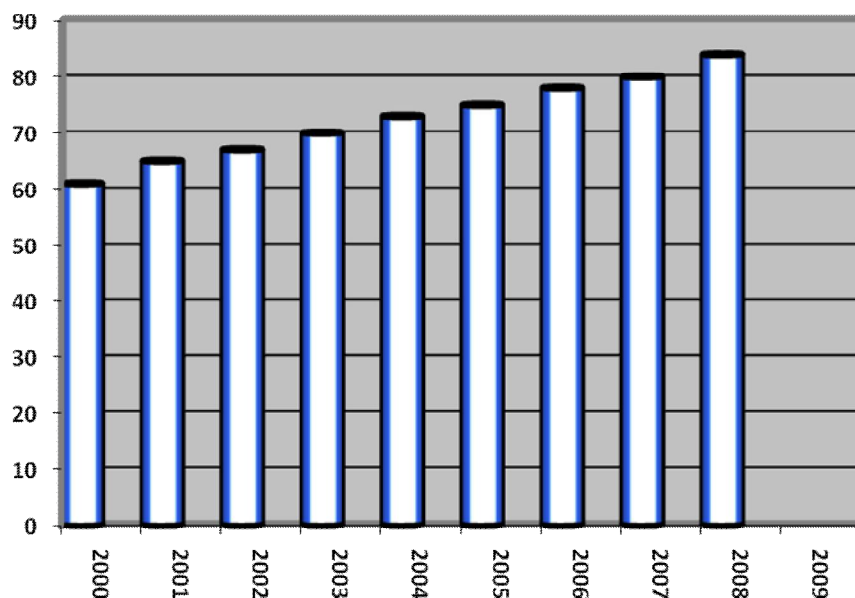
8.9.2. Давлат стандартлаштириш тизими.

Стандартларни тасдиқлаган органлар стандартларга доир ахборот жамғармаларини хосил қиладилар ва юритадилар ҳамда манфаатдор истеъмолчиларни халқаро (давлатлараро, минтакавий) стандартлар, Ўзбекистон Республикаси стандартлари, хорижий мамлакатларнинг миллий стандартларига доир ахборотлар билан, шунингдек стандартлаштириш соҳасидаги халқаро шартномалар, техник - иқтисодий ҳамда ижтимоий ахборот давлат классификаторлари, стандартлаштириш қоидалари, нормалари ва тавсияларига оид ахборотлар билан таъминлайдилар.

Стандартларни нашр қилиш ва қайта нашр этишни уларни тасдиқлаган органлар амалга оширадilar. Ўзбекистонда 2001-2010 йиллар учун асос бўлувчи меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва қайта кўриб чиқиш бўйича стандартлаштиришни ривожлаптириш.

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш ишларини ташкил этиш мувофиқлаштириш ва таъминлашни:

- халқ хожалиги тармоқларида - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаа ҳузуридаги Ўзбекистон Давлат стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш ахборотлар маркази (Ўзстандарт);
- қурилиш индустрияси соҳасида, шу жумладан лойиҳалаш ва конструкциялашда - Ўзбекистон Республикаси Давлат Архитектура ва қурилиш қўмитаси;
- табиий ресурслардан фойдаланишни тартибга солиш ҳамда атроф муҳитни ифлосланишидан ва бошқа зарarli таъсирлардан муҳофаза қилиш бўйича - Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси;
- тиббий мақсадлардаги маҳсулотлар, тиббий техника ашёлари, дори дармонлар соҳасида ҳамда Республика саноати ишлаб чиқараётган, товарларни санитария-гигиеник шунингдек импорт бўйича Ўзбекистон Республикасига келтириляётган маҳсулотларни инсон саломатлиги учун санитария-гигиеник талаблирини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг Стандартлаш сертификация ва метрология тўғрисидаги қонунига мувофиқ Давлат бошқарув органлари ўз ваколатлари доирасида стандартлар ва техник шартларни (бундан кейин матнда стандартлар деб юритилади), шунингдек Ушбу қонунни қўллашга доир йўриқномалар ва изохларни ишлаб чиққанлар ва шу қонун талабларига кўра иш юритадилар.

8.9.3. Стандартлаштириш ишларини ўтказиш.

Ўзстандарт Ўзбекистон Республикасини Қонунига мувофиқ стандартлаштириш ишларини ўтказишнинг умумий қоидаларини, манфаатдор томонларнинг давлат бошқарув органлари, жамоат бирлашмалари билан олиб борадиган ҳамкорликдаги ишининг шакл ва усуллари белгилайди. Ўзстандарт, Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси ва Соғлиқни сақлаш вазирлиги ўз ваколатлари доирасида Стандартлаш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Стандартлаш сертификация ва метрология тўғрисидаги қонуни ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатларидан иборатдир.

Қорақалпоғистон Республикасида стандартлаштириш соҳасидаги муносабатлар Қорақалпоғистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Халқаро шартномалар ва битимлар башарти халқаро шартнома ёки битимда Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида таърифланганидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, у ҳолда халқаро шартнома ёки битим қоидалари қўлланилади. Норматив ҳужжатларнинг тоифалари ва уларга қўйиладиган асосий талаблар Ўзбекистон Республикасида стандартлаштиришга доир қўйидаги тоифадаги норматив ҳужжатлар қўлланилади:

- ✓ Халқаро (давлатлараро, минтақавий) стандартлар;
- ✓ Ўзбекистон Республикасининг стандартлари;
- ✓ Тармоқ стандартлари;
- ✓ Техник шартлар;
- ✓ Корхона стандартлари;
- ✓ Хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари.

Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар жумласига, шунингдек стандартлаштириш қоидалари, нормалари, техник-иқтисодий ахборот классификаторлари ҳам киради. Мазкур ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва қўллаш тартиби Ўзстандарт томонидан белгиланади. Халқаро (давлатлараро, минтақавий) стандартлар ва хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари, шунингдек халқаро қоидалар ва нормалар Ўзбекистон Республикаси иштирок

етган шартнома ёки битимларга мувофиқ қўлланилади. Ушбу стандартлар, қоидалар ва нормаларни Республика ҳудудида қўллаш тартибини Ўзстандарт ва давлат бошқарувининг бошқа органлари ўз ваколатлари доирасида белгилайдилар. Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар ватанимиз ҳамда чет техникасининг замонавий ютуқларига асосланган ва Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ бўлиши лозим. Норматив ҳужжатларсиз маҳсулот ишлаб чиқариш ва реализация қилишга йўл қўйилмайди. Ўзбекистон Республикасининг манфаатлари ҳимоя қилинишини ва ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг рақобат қила олиш имконини таъминлаш учун асосли ҳолларда стандартларда истиқболга мўлжалланган, анъанавий технологияларнинг имкониятларидан илдамлашган дастлабки талаблар белгилаб қўйилади.

Чет истеъмолчиларга етказиб бериладиган маҳсулотга доир стандартлар ва уларга киритилган ўзгаришлар тегишлича Ўзстандарт, Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, Соғлиқни сақлаш вазирлиги органларида ёки уларнинг ишлаб чиқувчи жойлашган ердаги минтакавий органларида ҳақ тўланмасдан давлат рўйхатидан ўтказилиши лозим. Маҳсулотнинг атроф-муҳит, аҳолининг ҳаёти-соғлиги ва мол-мулкига ҳавфсизлигини таъминлаш учун, техникавий ва ахборот жиҳатдан маҳсулотнинг бир-бирига мос келиши ва ўзаро алмашинувчанлигини, уларни назорат қилиш усуллари бирлиги ва тамғалаш бирлигини таъминлаш учун стандартларда белгиланадиган талаблар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан белгиланадиган бошқа талаблар давлат бошқарув органлари, хўжалик фаолияти субъектлари риоя этиш учун мажбурийдир.

Стандартларда маҳсулотни яратиш ишлаб чиқиш ва етказиб бериш шартномасига киритилган қонун ҳужжатларида назарда тутилган ўзга талаблар ҳам белгилаб қўйилиши мумкин. Импорт маҳсулот, башарти у Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган стандартларнинг мажбурий талаблар қисмига мувофиқлиги тасдиқланмаган бўлса, етказиб берилиши ва белгиланган мақсадда ишлатилиши мумкин эмас. Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатларнинг сертификатлаштиришда қўлланилиши амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотни стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатлар сертификатлаштиришни амалга оширишда риоя етиладиган талабларни, шунингдек ушбу талабларга мувофиқликни назорат қилиш ва синаш усулларини ўз ичига олиши лозим.

Кўрсатиб ўтилган ҳужжатлар масулотнинг сертификатлаштириш тизимида белгиланган қоида ва тартибларга мувофиқ қўлланилиши лозим. Хўжалик фаолият субъектлари стандартларнинг мажбурий талабларига, стандартлаштиришга таъаллуқли бошқа қонун ҳужжатларига риоя этиши

устидан давлат назоратини Ўзстандарт, Давлат архитектура ва қурилиши қўмитаси, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, Соғлиқни сақлаш Вазирлиги ва уларнинг ҳудудий органилари, шунингдек бошқа махсус вакил қилинган давлат бошқарув органилари ўз ваколатлари доирасида амалга оширадилар.

Идоравий бўйсинувчи ва мулк шаклидан қатъий назар хўжалик фаолияти субъектларининг, шунингдек тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган жисмоний шахсларнинг маҳсулоти, шу жумладан сертификатлаштирилган маҳсулот (ишлаб чиқариш тайёрлаш сақлаш ташиш фойдаланиш таъмирлаш ва чиқиндини фойдали суратда ишлатиш босқичларида) давлат назорати объекти ҳисобланади. Хўжалик фаолияти субъектлари давлат назоратини амалга ошириш учун барча зарур шароитни яратишлари шарт.

8.9.4. Давлат инспекторлари, уларнинг ҳуқуқлари ва жавобгарлиги.

Стандартларни мажбурий талабларига риоя этилиши устидан давлат назоратини:

- ▲ стандартларни назорат қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси бош давлат инспекторлари;
- ▲ стандартларни назорат қилиш бўйича вилоят, шаҳар бош давлат инспекторлари;
- ▲ стандартларни назорат қилиш бўйича давлат инспекторлари амалга оширадилар.

Стандартларнинг мажбурий талабларига риоя этилиши устидан давлат назоратини амалга оширадиган давлат инспекторлари давлат бошқарув органилариинг вакиллари ҳисобланадилар.

Давлат инспектори:

- ▲ хўжалик фаолияти субъектининг хизмат ва ишлаб чиқариш биноларига монеликсиз кириш;
- ▲ хўжалик фаолияти субъектидан давлат назоратини утқашиш учун керакли ҳужжатлар ва маълумотларни олиш;
- ▲ давлат назоратини ўтказишда хўжалик фаолияти субъектининг техники воситаларидан фойдаланиш ва мутахассисларни жалб этиш;
- ▲ стандарташтириш бўйича амалдаги норматив ҳужжатларга мувофиқ стандартларнинг мажбурий талабларига мувофиқлигини текшириш учун маҳсулотларнинг намуналари ҳамда нусхаларини танлаб олишни ўтказиш бунда ишлатиб юборилган нусхаларнинг қиймати ва синовларни (таҳлилларни, ўлчовларни) ўтказиш харажатлари текшириляётган хўжалик фаолияти субъектларининг ишлаб чиқариш чиқимларига киритилади;

- ▲ маҳсулотни яратиш ишлаб чиқаришга тайёрлаш реализация қилиш (етказиб бериш сотиш), ундан фойдаланиш (уни ишлатиш) маҳсулотни сақлаш ташиш ва чиқиндини фойдали суратда ишлатиш босқичларида стандартлар мажбурий талабларининг аниқланган бузилишларини бартараф этиш тўғрисида кўрсатмалар бериш;
- ▲ хўжалик фаолияти субъекти текширувдан бўйин товлаган тақдирда маҳсулотни реализация қилишни ман этиш ҳуқуқига эга.

Стандартларни назорат қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси бош давлат инспекторлари, стандартларни назорат қилиш бўйича вилоят, шаҳар бош давлат инспекторлари бундан ташқари:

-стандартларнинг мажбурий талаблари бузилганлиги учун хўжалик фаолияти субъектларига нисбатан жарималар қўллаш тўғрисида қарорлар қабул қилиш;

-стандартлар бузилишида айбдор бўлган хўжалик фаолияти субъектларининг мансабдор шахсларини маъмурий жавобгарликка тортиш;

-текширилган маҳсулотни у стандартларнинг мажбурий талабларига номувофиқ бўлган ҳолларда реализация қилишни (етказиб беришни, сотишни), ундан фойдаланиш ни (уни ишлатишни) тақиқлаш ёки тўхтатиб қўйиш тўғрисида кўрсатмалар бериш;

-стандартларнинг мажбурий талабларига номувофиқ бўлган ва давлат рўйхатидан ўтказилмаган импорт маҳсулотни реализация қилишни ман этишда мутлақ ҳуқуқига эгадирлар.

Давлат инспекторларининг маҳсулотни реализация қилишни (етказиб беришни, сотишни) ман этиш ёки тўхтатиб қўйиш тўғрисидаги кўрсатмасини бузганлик учун

хўжалик фаолияти субъектлари Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жарима тўлайдилар. Хўжалик фаолияти субъектлари берилган кўрсатмалар ва қарорларни бажармаган тақдирларида давлат инспекторлари зарур материалларни прокуратура органларига ёки судга оширадилар. Давлат инспекторлари зиммаларига мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаган, давлат ёки тижорат сирини ошкор қилган тақдирларида қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавобгарликка тортиладилар.

Давлат йўли билан стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишларнинг молиявий таъминоти стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишлар, хусусан:

-халқаро (давлатлараро, минтакавий) стандартларни, стандартлаштириш қоидаларини, нормалари ва тавсияларини ишлаб чиқиш ёки ишлаб чиқишда иштирок этиш;

-аниқ стандартлаштириш объектлари бўйича қонун ҳужжатларини ишлаб чиқиш шунингдек стандартларнинг таркибий ташкилий-техник ва умумтехник мажмуиларини ишлаб чиқиш ва уларнинг амал қилишини таъминлаш;

-техник-иқтисодий ахборот классификаторларини ишлаб чиқиш улар тўғрисида ахборот тайёрлаш ва нашр этиш шунингдек уларни барча манфаатдор фойдаланувчиларга юбориш;

-стандартлаштириш бўйича умумдавлат аҳамиятига молик илмий-тадқиқот ва ўзга ишларни олиб бориш;

-стандартларнинг мажбурий талабларига риоя этилиши устидан давлат назоратини олиб бориш;

-стандартлар фондини, техник-иқтисодий ахборотлар классификаторини, халқаро (давлатлараро, минтакавий) стандартларни, стандартлаштириш қоидалари, нормалари ва тавсияларини, хорижий мамлакатларнинг миллий стандартларини, шунингдек стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғаланган маҳсулош ва хизматлар Давлат реестрини шакллантириш ҳамда юритиш;

-стандартлаштириш соҳасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси аниқлайдиган ўзга ишлар давлат йўли билан молиявий таъминланиши шарт.

Нашр қилинган(қайта нашр қилинган) стандартларни, техник-иқтисодий ахборот классификаторларини, маҳсулот ва хизматлар Давлат реестрига киритилган, стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғаланган маҳсулот ва хизматларни нашр қилинган (қайта нашр қилинган) каталогини сотишдан белгиланган тартибда олинадиган маблағлар, шунингдек ушбу қонун қоидаларини бузганлик учун ундириладиган жарима маблағларининг Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайдиган тартибда давлат назорати органларига йўлланадиган қисми ҳам стандартлаштириш стандартларнинг мажбурий талабларига риоя этилиши устидан давлат назоратига доир ишларни молиявий таъминлаш манбалар бўлиши мумкин. Республика бюджети маблағларидан тўлиқ ёки қисман таъминланадиган лавҳа, дастурларини ишлаб чиқишда маҳсулот сифатини норматив жиҳатдан таъминлаш булимлари назарда тутилиши лозим.

Стандартлар қўланилишини рағбатлантириш Давлат стандартлари, шу жумладан истиқболга мўлжалланган, анъанвий технологияларнинг имкониятларидан илдамлашган дастлабки талабларни ўз ичига олган стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғаланган маҳсулотни ишлаб чиқарадиган хўжалик фаолияти субъектларини иқтисодий қўллаб-қувватлашни ва рағбатланишни кафолатлайди.

Маҳсулот ишлаб чиқаришни амалга ошираётган ва маҳсулотларни стандартларга мувофиқ белгиси билан тамғалаш ҳуқуқини олган хўжалик фаолияти субъектларини иқтисодий қўллаб-қуватлаш ва рағбатлантириш чоратадбирлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Ўзстандарт метрология соҳасида қуйидаги вазифалар амалга оширган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг миллий органи деб белгиланади:

-ўлчовлар бирлиги ва ҳаққонийлигини таъминлаш физик катталиклар бирликларининг эталонларини сақлаш тегишли даражада ушлаб туриш ва ривожлантириш;

-Давлат метрология назоратини олиб бориш;

-моддалар ва материалларнинг стандарт намуналарини аттестасия қилиш юзасидан ишларни ташкил этиш;

-идоровий метрология хизматлар, синаш марказлари, ўлчов, калибрловчи лабораторияларни аккредитация қилиш.

Ўзстандартнинг ҳудудий идоралари кўрсатилган вазифаларни бажариш учун юқори даражадаги аниқликка эга бўлган асбоб-ускуна ва ўлчов воситаларининг андозавий паркига эгалик қиладики, улардан учтаси ишчи эталон ва 231 таси намунавий андозавий ўлчовларнинг 15 та тури бўйича текшириш ўтказди.

Замонавий юқори аниқлик билан ишлайдиган эталон лабораториялари ўлчов техникаси ва асбоб-ускуналари билан жиҳозланган бўлиб, янги бинода 10 кв.метр сахнга эга бўлган майдонни ишғол қилади.

Идоровий метрологик хизматлар жами 20 та вазирлик идора, уюшма, консерн, 320 та корхона, ташкилотларда асбоб-ускуналарни текшириш ва таъминлаш ҳуқуқи билан иш олиб бормоқда. Ўзстандарт Ўрта Осиё республикаларига ва Ғарбий Сибир корхоналари ва ташкилотларидан келтирилган баъзи ўлчов воситаларини текшириб беришни ҳам таъмин етмоқда. Ўзбекистон Республикасида ўлчов бирлигини таъминлашнинг Давлат тизими вужудга келтирилган. У МДХ давлатларининг худди шундай ўлчов тизимлари ва халқаро тартиблар билан чамбарчас боғлангандир.

Ўзстандарт сертификатлаштириш бўйича Ўзбекистон Реепубликасининг миллий идораси ҳисобланади. Ўзстандартнинг асосий вазифаси Республикада маҳсулотни синаб кўриш ва сертификатлаштириш биринчи навбатда сертификатлаштирилиши даркор ва экспорт қилинаётган маҳсулотни (жараёнларни, хизматларни) синаб кўриш ва сертификатлаштириш бўйича ишларни ташкил этишдан иборатдир.

Ўзстандарт томонидан сертификатлаштиришнинг миллий тизими асосини гашкил етувши муҳим ташкилий-методик ҳужжатлар ишлаб чиқилди.

1993-1995 йиллар мобайнида Ўзстандарт негизида озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини, майший кимё ўйинчоқлари, пояфзал, паст волтли

асбоб-ускуналар, маиший электр асбоб-ускуналарини синаш бўйича 19 та синов марказлари билан бир вақтнинг ўзида мустақил синаш марказларини ташкил этилиб аккредитация дан ўтказилган. Ўзстандарт тизимида озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини,

пояфзал паст волтли асбоб-ускуналарни синаш бўйича лабораториялар вужудга келтирилган ва аттестасия қилинган. Самарқанд, Фарғона, Қўқон, Қашқадарё ва

Бухоро СМСРМларида озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг таркибида нитритлар, оғир металлларнинг тузлари борлигини текшириш юзасидан лабораториялар тузилган ва аттестасия қилинган. Ўзстандарт бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси мустақил давлат деб эълон қилиниши муносабати билан стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш Республикада миллий тизимини вужудга келтириш заруратидан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1992 йил 2 мартда Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил этиш тўғрисидаги 93-сонли қарор қабул қилинди ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш Ўзбекистон давлат маркази (Ўздавстандарт) ташкил етди.

Қарорига биноан Ўздавстандарт таркибига:

-Қорақолпоғистон, барча вилоят, Қўқон ва Ширчиқ стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш регионал марказлари (СМСРМ);

-Ўзбекистон Етаноли ишлаб чиқариш бирлашмаси;

-Стандартлари магазини киритилди.

Республикада қонуний негизни вужудга келтириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг Стандартлаштириш тўғрисидаги, Метрология тўғрисидаги ва маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисидаги қонунлар қабул қилинганки, улар стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш давлат тизимининг ҳуқуқий, ташкилий ва иқтисодий алоқаларми таъмин қилади.

Таянч сўзлар:

Техникавий шартлар, стандартлар, экология, назорат, ўлчов, тарози, метрология, сертификатлаш битим, дастур, режа, лойиҳа, ҳамкорлик давлатлараро кенгаш қурилиш иқтисодий, ахборот, қоида, норма, шартнома.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Ўзбекистон Республикаси стандартлаш ва ахборотлаш марказини асосий вазифаларини сўлаб беринг?
2. Товарларни стандартлаштиришдан асосий мақсад нима?
3. Давлат инспекторларининг жавобгарликлари нималар иборат?

Тавсия этилган адабиётлар :

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. Ўзбекистон Республикасининг иМетрология, стандартлаил ириш ва сертификациялаш тўғрисидаги қонуни. Тошкент-1993й.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 3 мартдаги Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўғрисидаги 93-сонли қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 12 январдаги Қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар киритиш ва стандартлар ва ўлчов асбоблари устидан давлат назорати тўғрисидаги низомини тасдиқлаш тўғрисидаги 410-сонли қарори.

10-МАВЗУ: Товарлар ва хизматлар тизимини сертификациялаш.

Режа:

10.1. Товарларни сифат кўрсаткичларини белгиловчи меъёрий ҳужжатлар.

10.2. Товарларни сертификатлаштириш соҳасида ИСО нинг фаолияти.

10.1. Товарларни сифат кўрсаткичларини белгиловчи меъёрий ҳужжатлар.

Ишлаб чиқариш корхоналарида ишлаб чиқиладиган турли хил маҳсулотлар муайян сифат кўрсаткичларига жавоб бериши керак. Сифат кўрсаткичлари эса маълум белгиланган талабларга мувофиқ (мос) келиши лозим. Мувофиқлик ўз навбатида маълум стандартга ёки бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келишини талаб қилади. Мувофиқликни сертификатлаштириш мумкин. “Сертификатлаштириш тушунчаси нима” -

деганда керакли ишоншлилик билан маҳсулотнинг муайян стандартга ёки техникавий ҳужжатга мувофиқлигини тасдиқлайдиган фаолият тушунилади.

Сертификатлаштириш тушунчаси биринчи марта Халқаро стандартлаштириш ташкилоти кенгашининг сертификатлаштириш масалалари бўйича махсус қўмитаси томонидан ишлаб чиқилиб, унинг Стандартлаштириш сертификатлаштириш ва синов лабораторияларининг аккредитлаш соҳаларидаги асосий атамалари ва уларнинг қоидалари қўлланмасига киргизилган. Қайта ишланган халқаро стандартлаштириш ташкилотининг қўлланмасида Сертификатлаштириш атамасининг фақатгина изоҳлари берилган.

Сертификатлаштириш умумий атама бўлиб, маҳсулот, технологик жараён ва хизматларнинг сертификатлаштиришда учинчи томонни қатнашиши тушунилади.

Сифат тизимини баҳолаш соҳасидаги тараққиёт сифат тизимини сертификатлаштириш бўйича янги тушунча заруриятини туғдирмоқда.

Мувофиқлик атамаси маҳсулот, жараён, хизматга белгиланган барча талабларга риоя қилишни ўз таркибига олади. Бунда мувофиқликнинг учта кўриниши мувофиқлик баёноти. Мувофиқликни аттестатлаш мувофиқликни сертификатлаштиришни белгилайди.

Мувофиқлик баёноти деб етказиб берувчининг маҳсулот, жараён ва хизматларнинг аниқ бир стандартга ёки бошқа меъёрий ҳужжатга тўла-тўқис мувофиқлик ҳақида бутун маъсулиятини ўз устига олганлигини баён этишга айтилади. Бу маъсулиятни сўнги вақтларда ўз-ўзини сертификатлаштириши тушунчаси билан алмашаётгани қайд қилинмоқда.

Ўз-ўзини сертификатлаштириш деганда маҳсулот ишлаб чиқарувчи томон бутун маъсулиятини ўзига олган ҳолда сертификатлаштиришни ўзини ўтказди ва маҳсулотнинг керакли даражада сифатлилиги ҳақидаги барча маълумотларни ўз ичига олади. Бундай сертификатлаштириш фаолиятини ўз-ўзини сертификатлаштириш деб юритилади.

Мувофиқликни аттестатлаш учинчи томон тарафидан синов лабораториясининг баёноти тушунилиб, маълум намуна маҳсулотга бўлган талабларни белгиловчи маълум стандартлар ёки бошқа ҳужжатлар билан мувофиқ эканлигини баён этишга айтилади.

Сертификатлаштириш деганда маҳсулот (буюм,мол) ёки хизмат муайян стандартга ёки техникавий шартларга мос келишини тасдиқлаш мақсадида ўтказиладиган фаолият тушунилиб, ушбу фаолият натижасида маҳсулот (буюм,молнинг) сифати ҳақида истеъмолчини ишонтирадиган тегишли ҳужжат - сертификат берилади.

Сертификатлаштириш тизими атамасидан ташқари сертификатлаштириш схемаси киритилиб, у қуйидагича таърифланади: “Мувофиқликнинг сертификатлаштирилишини ўтказишдаги учинчи томон фаолиятининг тартиби ва таркиби”. Сертификатлаштириш тизимларида қатнашувчи учта тушунча тўғрисида тўхталиб ўтамыз:

- сертификатлаштириш тизимидан фойдаланиш;
- сертификатлаштириш тизимида қатнашувчи;
- сертификатлаштириш тизими аъзоси.

Сертификатлаштириш тизимидан фойдаланиш деганда сертификатлаштириш тизимининг қоидаларига мувофиқ гувоҳнома талабгорида берилган сертификатлаштиришдан фойдаланиш имконияти тушунилади .

Сертификатлаштириш тизимида қатнашувчи деб ушбу тизимнинг қоидаларига биноан фаолият кўрсатадиган, лекин тизимни бошқариш имкониятига эга бўлмаган сертификатлаштириш идораси тушунилади.

Сертификатлаштириш тизими аъзоси деганда ушбу тизимнинг қоидаларига биноан фаолият кўрсатадиган ва тизимни бошқаришда қатнашадиган сертификатлаштириш идораси тушунилади.

Сертификатлаштириш икки хил бўлади:

- 1) мажбурий ;
- 2) ихтиёрий.

Маҳсулотни у ёки бу сертификатлаштиришга оидлиги, уни ташқи муҳитга инсон саломатлилигига таъсири асосий мезон ҳисобланади.

Ихтиёрий сертификатлаштириш деганда ишлаб чиқарувчи, сотувчи ёки истеъмолчи ташаббуси билан ихтиёрий тарзда ўтказиладиган сертификатлаштириш тушунилади.

Ҳозирги шароитда ташқи мамлакатлар билан савдони, мамлакатлараро иқтисодий алоқалари, маҳсулотларни ишлаб чиқарилишини режалаштириш

доимо бозор қонунлари асосида истеъмолчиларни талабини ўрганиб боришни давлат миқёсида амалга ошириш керак. Ишлаб чиқариш товарларга истеъмолчининг талаби бўлмаса бу товарларни яратиш уларни ишлаб чиқаришга тадбик этиш янги товарларни сифат кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисидаги илмий назорат ва ишлаб чиқариш таъминотларини бир вақтда амалга ошириш керак бўлади. Ҳозирда халқаро меҳнат бозорида ресурслар тақсимоли ва кўп ривожланган давлатларда ишлаб чиқариш товарларни юқори сифат кўрсаткичларига эга эканлиги бу дунё миқёсида техника технологияни ривожига янги-янги ускуналарни яратишга ишлаб чиқариш товарларни рақобатини оширишга олиб бормоқда. Шу борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзларининг ишлаб корхоналарининг янгидан таъмин этилиш шу давлатларда маҳсулотларни ишлаб чиқариш потенциали ошиб боришига олиб келмоқда.

Норматив техник ҳужжатларда ГОСТ маҳсулотлари сифат кўрсаткичларни бошқариш деб ишлаб чиқаришда техника технология билан таъмин этилиши. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари ишлаб чиқаришга киритишда ишлаб чиқариш даврида иш ускуналарини эксплуатация потенциали таъмин этишдаги истеъмолчилар талабини доимо қондиришда сифат кўрсаткичларини бошқариш маълум томонга йўналтириш учун қилинадиган барча ишлар ва ишлаб чиқариш учун таъсир этадиган барча факторлар маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда асосий омил ҳисобланади. Ишлаб чиқариш потенциалини бошқаришда сифатли маҳсулотларни яратишда 4 та фактор катта роль ўйнайди.

-Ишлаб чиқаришдан олдинги даврни проектлаш яъни лойиҳалаш даври дейилади;

-Маҳсулотларни ишлаб чиқариш даври;

-Маҳсулотларни етказиш даври;

-Маҳсулотлардан фойдаланиш яъни истеъмол даври.

1-даврда. Ишлаб чиқаришга керак бўлган маҳсулотларни режалаштириш даврида шунга ўхшаш маҳсулотларни ўрганиш орқали янги маҳсулотларни сарф кўрсаткичларини юқори даражага етказишни таъминловчи омилларни ўйлаб топиш лозим. Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни эса талаб ва таклиф бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчиларни қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор шароитида истеъмолчиларни талаби даврига нисбатан ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклиф берилади. Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб бориши ва уларнинг бозор шароитида рақобатдошлиги ошиб боради. Шунинг учун халқ хожалигида янги турдаги сигментлар бунёд этилади. Ишлаб чиқарилаётган товарларнинг сифатлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқариш структураси билан истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлади. Шунинг учун бозор

шароитида ишлаб чиқаришдаги корхоналарга маҳсулотни ишлаб чиқариш даврида уларнинг сифатига қўйиладиган талаблар доимо ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотнинг сифатини ҳар томонлама таҳлил қилиб уларнинг иқтисодий барқарорлигини чиқарилаётган маҳсулотнинг миқдори, уларнинг потенциалига яъни корхона ускуналарига, қувватига, хом-ашё сифатига боғлиқ. Шунинг учун маҳсулотларнинг сифатини бошқариш янги ассартиментидаги маҳсулотларини яратиш ишлаб чиқаришни ривожлантиришга технологияларни яратишга асосий омил бўлади.

Маҳсулот сифати унинг маълум эҳтиёжларини қондириш учун яроқлилигини белгилаб берадиган хусусиятлар йиғиндисидир. Маҳсулот сифати унинг барча хусусиятларини эмас, балки маҳсулотнинг маълум эҳтиёжларини қондира олиш имкониятлари билан боғлиқ хусусиятларни ўз ичига олади. Маҳсулот сифатини бошқариш деганда, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишда унинг сифатини зарур даражасини белгилаш тайинлаш ва сифатини мунтазам назорат қилиш ҳамда унга таъсир қилувчи шарт шароит ва омилларни собитлик билан таъсир эттириш орқали амалга оширилади.

Сифат масаласи - хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олади.

Юқори сифат деганда меҳнатни ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини кўпайтириш провард натижа жамият эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш маъносини тушунамиз. Шу боисдан ҳам бошқаришни бутун меҳанизмининг моддий ва моддий рағбатлантиришнинг бутун системаси инженер ва конструкторларини куч ғайратларини, ишчиларнинг маҳорати маҳсулот сифатини оширишга қаратиши зарур. Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларни кенгайтириш. Чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун кўрашнинг навбатдаги бутунлай янги босқичи учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Маҳсулот сифатини муаммосини ҳал этиш яна шунинг учун мураккаб комплекс яъни бир вақтнинг ўзида ҳам илмий ҳам техникавий, ҳам иқтисодий, ҳам социал муаммодир. Маълумки, маҳсулот сифати уни яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида, илмий тадқиқот, лойиҳа - конструкторлик технологик иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланиш оммавий жорий қилишда шаклланади.

Мамлакатимизда ҳамда чет елларда маҳсулот сифатини бошқаришнинг баъзи форма ва методлари тўғрисида гапиришдан олдин маҳсулот сифати ва меҳнат сифати тушунчаларини кўриб чиқайлик. Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти жамият эҳтиёжларини сўндириш учун зарур бўлган моддий бойликларни яратишнинг ўзликсиз жараёнидан иборатдир, маълум эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган халқ хўжалиги фаолиятининг буюмлашган натижаси сифатида қараладиган моддий бойликлар маҳсулот деб аталади.

Маҳсулот тушунчаси умумлаштириувши бўлиб, ҳам маҳсулотни ўз ичига олади.

Сифат масаласи - хўжалик фаолиятини ҳамма жиҳатларини қамраб олади.

Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир. Мамлакат олдида турган хилма-хил иқтисодий ва социал вазифаларни мувофаккиятли ҳал этиш учун меҳнат унумдорлигини жадал ўстиришдан бутун ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини кескин ортишдан бошқа йўл йўқ. Вазифа ишлаб чиқаришнинг негизида фирмалар маҳсулдорлигини ошириш барча сифат кўрсаткичларини яхшилашга еришишдан иборат. Ўзбекистонга бозорга халқ истеъмол товарлар ишлаб чиқариш сабабли Ўзбекистонда қўшма корхоналар чет ел инвесторининг кириб келиши таъмин етилмоқда. Сифатнинг мос равишда ишлаб чиқариш ва Ўзбекистон товарларини дунё бозорига олиб чиқиш Ўзбекистонга кўпроқ валюта тушириш ва шу билан Ўзбекистон ривожини таъмин этиш. Юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш билан ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни тежамли таъминлайдиган янги техника, энг илғор технология жараёнларини ишлаб чиқаришга жорий этиш. Раҳбар ходимларга, инженерларга, конструкторларга, лойиҳачиларга, технология ва мутахассисларга боғлиқ. Мамлакатимизда меҳнат, хом-ашё, ёқилғи, энергетик ресурслари жуда кўп. Асосий фондларимиз ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажми катта. Шу сабабли ҳамма жойда ва ҳар ишда тежамкор бўлиш жамоат мулкига омилкорлик билан ёндашиш ихтиёримизда бўлган инсоннинг қўли ва ақл-заковати билан бунёд этилган нарсаларнинг ҳаммасидан моҳирона тўлатўкис ва оқилона фойдаланиш иқтисодий сиёсатнинг ўзаги бўлмоқда. Иш сифати ва ишлаб чиқариш самарадорлигидан ва иш сифатини ошириш меҳнат интизомини мустаҳкамлаш уларни меҳнатга инсонпарварлик муносабатда бўлиш руҳида тарбиялаш техник жиҳатдан асослаб берилган. Меҳнат нормалари бригада хўжалик ҳисобини тежамкорлик ва сифат режаларини жорий этиш белгиланган иш ҳажминини кам сонли ишчилар билан бажариш соҳасидаги тартибларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Сифатсиз маҳсулот таёрланганлик ва реализация учун шунингдек маҳсулотни лозим даражада сақлаганлик стандартлар ҳақидаги талаблар ва техника шарт-шароитига риоя қилганлиги учун иқтисодий жазо чораларини қўллаш жорий этишни қўллашликни кенгайтириш зарур.

10.2. Товарларни сертификатлаштириш соҳасида ИСО нинг фаолияти.

Ўзбекистон маҳсулотларни ишлаб чиқаришда ва бу маҳсулотларни дунё бозорига олиб чиқишда ёрдам берувчи жуда кўп халқаро ташкилотлар мавжуд. Улар қуйидагилардир:

- ИСО - халқаро стандартлаш ташкилоти;
- МЕК - халқаро техник корхонаси;
- МИК - халқаро марказий банки;
- АСМО - стандартлаштириш ва метрология бўйича араб мамлакатларининг ташкилотлари;
- КОПАНТ - Жанубий Америка стандартлаштириш қўмитаси.

Халқаро стандартларни бунёд этишда маълум бир товар ишлаб чиқаришни кўзда тутиб давлатлар келишиб шу маҳсулот ва товарга ишлаб чиқариш учун шу товарни бунёд этадиган мутахассислар халқаро стандартларни яратади. Республикамизда маҳсулот сифатини оширишда кўпгина ишлар олиб борилмоқда чет ел инвестициялари жорий қилинмоқда. Жумладан АҚШ Япония, Германия, Жанубий Корея, Чехия, Франция, Голландия, Туркия ва бошқа мамлакатлар билан қўшма корхоналар қурилган. Ихтисослашув товарларни сифатли чиқариш ва арзонга тўчириш шартидир. Шу сабабли универсал яъни ҳамма иш билан машғул фирмалар бўлмайди, улар бир ёки бир неча товарлар ишлаб чиқариш соҳасида ихтисослашади. Ихтисослашувнинг икки афзал томони бор:

- биринчидан меҳнат унумдорлигини оширади, харажатларни пасайтириб фойдани ошириш имконини беради;

- иккинчидан сифатли товар чиқаришни бинобарин товарни бозорда яхши сотилишини таъминлайди.

Ресурслар сарфи техника-технология даражасига боғлиқ бўлади. Бу даража қанчалик юқори бўлса эҳтиёжларни қондириш шу қадар кам ресурслар талаб қилади ёки аксинча. Масалан, ески технология шароитида ун сумдик маҳсулот олиш учун 1 квт електр энергия сарф қилинса илғор технология шароитида 0.5 квт сарфланади. Демак энергоресурс бирлиги евазига икки баробар кўп маҳсулот олинади. Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларнинг кенгайиши, чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун кўрашнинг навбатдаги бутунлай янги босқич учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатади.

Таянч сўзлар:

Сифат, маҳсулот, ишоншлик мувофиқлик талаб, истеъмолчи, техника, ИСО, СЕРТИКО, КАСКД, МЕСҚ БМТ, ВТО, ГАТТ, лаборатория, Европа иттифоқи.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Товарлар сертификатининг мақсади?
2. Товарларни сифат кўрсаткичларини белгиловчи меъёрий ҳужжатларни шарҳлаб беринг?
3. Товарларни сертификатлашнинг классификасияси?
4. Товарларни сертификатлаштириш соҳасида ИСОнинг фаолияти?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бақишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

4. РСТЎз ИСО 8402-1998 Управление качеством и обеспечение качество. Словар.

5. Международный и региональный организаций по стандартизации и качество продукции. Справочник. М.-1990.

11-МАВЗУ: Сертификациянинг товарларни сифат кўрсаткишини оширишдаги аҳамияти.

Режа:

11.1. Стандартларнинг маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини оширишдаги роли.

11.2. Стандартларнинг ишлаб чиқаришда маҳсулотларни сифатга таъсири.

11.1. Стандартлари маҳсулотларни сифат кўрсатишини оширишдаги роли.

Ишлаб чиқаришда стандартларга риоя этиш ундаги талабни қоидаларига амал қилиш маҳсулот сифатини ошириш имконини беради. Стандартларда ишлаб чиқаришда амалга ошириладиган ҳамма ишлар, шу жумладан корхона бўлимларининг функциялари аниқ ва равшан белгилаб берилади. Корхона стандартлари давлат ҳамда соҳа стандартларига амал қилинган ҳолда тўзилади ва уларни ишлаб чиқариш билан узлуксиз боғлайди. Корхона стандартлари қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

- Нима стандартлаштирилади;
- Нимага асосланади (ГОСТ);
- Ким бажаради ёки ким таъминлайди;
- Қачондан қачонгача бажарилади.

Корхона стандарт тайёрлашда ва уни ишлаб чиқаришга жорий этишга қуйидаги тадбирлар амалга оширилади: - Маҳсулот сифати системали суратда яхшилаб бориш муҳим сиёсий ва иқтисодий аҳамиятга эга бўлган вазиятдир. Бу вазиятни тинмай амалга ошириб бориш моддий техника базасини яратилиш ичига муносиб ҳисса қўшиши демакдир. Бугунги кунда сифат проблемаси хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олади. Юқори сифат бу меҳмат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш провард натижада эса жамиятнинг эҳтиёжларини яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир.

Маҳсулот сифатини бошқариш деганда маҳсулотни лойиҳалашда, уни ишлаб чиқаришда ва експлуатация қилишда ёки ундан фойдаланишда унинг зарурий сифат даражасини белгилаш таъминлаш ва сақлаш тушунилади. Бу иш сифатини системик равишда назорат қилиб туриш ва маҳсулот сифатига таъсир қилувчи шароитлар ва омилларга мақсадга мувофиқ тарзда таъсир кўрсатиши йўли билан амалга оширилади.

Маҳсулотлар учун белгиланган норматив техник ҳужжатлар асосида уларга қўйиладиган асосий талабларга бунёд этилиши керак. Бозор

иқтисодиётининг асосий қонуни талаб ва таклиф бўлганлиги учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчининг қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор иқтисодиёти шароитида истеъмолчининг талаби даврларига нисбатан доимо ўзгарувчан бўлганлиги учун ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклифлар берилади. Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлиги ва уларни бозор иқтисодиёти шароитида рақобатбардошлиги ошиб боради. Маҳсулот сифатини оширишнинг муҳим омилларидан бири бу рағбатлантириш ва планлаштиришдир.

Маҳсулот сифатини планлаштиришнинг маъноси шуки, халқ хўжалигини муайян тармоқлар ва корхоналарни ривожлантириш планларини маҳсулот сифатини яшлаш вазифалари кўзда тутилган ҳамда ушбу вазифалар бажарилиши учун керак бўлган муддатлар белгиланиши зарур. Маҳсулот сифатини планли равишда оширишда стандартлар катта аҳамиятга эга. Корхона бирлашмаларнинг сифатни бошқаришнинг автоматлаштирилган туб системаларнинг жорий этилиши асосий мақсадга меҳнатни нуқсонсиз ташкил этишга асосланган. Бу система меҳнатни баҳолашда кавалиметрия методларидан фойдаланишни кўзда тутди. Ишчи ёки жамоат меҳнатни баҳолангандан сўнг кўрсаткичлар анализ қилинади ва камчиликларни йўқотиш чоралари кўрилади. У вақтида кўрсаткичлар ишчи ёки жамоатчиликни иқтисодий рағбатлантиришда асос қилиб олинади. Сифат коэффициенти деб аталувчи бу кўрсаткич ўзаро ва жамоатлараро мусобатларни уюштириш ғолибларни аниқлаштиришда асосий кўрсаткич деб қабул қилинади. Бу коэффициентлар орқали ишлаб чиқариш даврида уларнинг сифатига қўйиладиган талаблар доим ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотнинг сифати ҳар томонлама таҳлил қилиб уларнинг иқтисодий барқарорлигини чиқарилаётган маҳсулотни миқдори, уларнинг потенциалига яъни корхона ускуналарига, қувватига, хом-ашё сифатига боғлиқ. Шунинг учун маҳсулотларнинг сифатини бошқариш янги ассортиментдаги маҳсулотларни яратиш ишлаб чиқаришни ривожлантиришга технологияларни яратишга асосий омил бўлади.

Маҳсулот сифати - унинг маълум эҳтиёжларини қондириш учун яроқлигини белгилаб берадиган хусусиятлар йиғиндисидир.

Маҳсулот сифати - унинг барча хусусиятларини эмас, балки маҳсулотнинг маълум даражаларини қондира олиш имкониятлари билан боғлиқ хусусиятларини ўз ичига олади.

Маҳсулот сифатини бошқариш деганда, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва ишлатиш ва истеъмол қилишда унинг сифатини зарур даражасини белгилаш таъминлаш ва сифатини мунтазам контрол қилиш ҳамда унга таъри қилувши шарт-шароит ва омилларни собитлик билан таъсир эттириш орқали амалга оширади. Сифат малакаси хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олади.

Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тэнглаш экспорт имкониятларини ўрганиш пировард натижада эса эҳтиёжларни яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир. Биз сифат муаммосини жуда кенг маънода тушунамиз. Бу муаммо хўжалик фаолиятини ҳамма соҳаларни ўз ичига олади.

Юқори сифат - даганда меҳнатни ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини кўпайтириш пировард натижада эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш маъносини тушунамиз. Шу боисдан ҳам бошқариш бутун механизмни, моддий рағбатлантиришнинг бутун системаси инженер ва конструкторларни ўз ғайратларини, ишчиларнинг маҳорати маҳсулот сифатини оширишга қаратиш зарур.

Саноатда илғор илмий маълумотларни кенгайтириш.

Чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун курашнинг навбатдаги, бутундай янги босқичи учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Маҳсулот сифати муаммосини ҳал этиш яна шунинг учун мураккаб комплекс ҳолатнинг ўзида ҳам илмий техникавий, ҳам ихтисодий, ҳам социал муаммодир. Маълумки, маҳсулот сифати уни яратиш истеъмол қилишнинг барча босқичларида, илмий тадқиқот, лойиҳа конструкторлик технологик иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланиш оммавий жорий қилишда шаклланади. Мамлакатимизда ҳамда чет елларда маҳсулот сифатини бошқаришнинг баъзи форма ва методлари тўғрисида гапиришдан олдин маҳсулот сифати ва меҳнат сифати тушунчаларини кўриб чиқайлик. Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти жамият эҳтиёжларини синдириш учун зарур бўлган моддий бойликларни яратишнинг узлуксиз жараёнидан иборатдир, маълум эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган халқ – хўжалиги фаолиятининг буюмлашган натижаси сифатида қараладиган барча моддий бойликлар маҳсулот деб аталади. Маҳсулот тушунчаси умумлаштирувчи бўлиб ҳам маҳсулотни ўз ичига олади.

Сифат масаласи - хўжалик фаолиятини ҳамма жиҳатларини қамраб олади.

Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир. Мамлакат олдида турган хилма - хил иқтисодий ва социал вазифаларни муваффақият билан ҳал этиш учун унумдорлигини жадал кўтаришни иқтисодий моҳияти шундан иборатки. Халқаро стандартларда ИСО 9000 да ёзилишича, маҳсулот сифати маҳсулотлари барча хусусият ва характерларини мажмуи сифатида тушуниб улар истеъмолчиларни эҳтиёжларни қондириш хусусиятларини кўрсатади. Сифат деганда уни яъни маҳсулотни кўрсатадиган хизматдан келиб чиқиб

фойдали хусусиятларининг уларнинг мажмуига айтилади. Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифат кўрсаткичларини синфлаш маҳсулотнинг сифати деганда унинг сифат кўрсаткичларини қийматларидан келиб чиқиб айтамыз. Маҳсулот сифатини сифат ҳислатларини маза, ҳид, консистенция, ранги ва ташқи кўриниши беради. Миқдор деганда эса, бу хусусиятларнинг ҳар бири миқдорий қиймати тушунилади.

Маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичларини бирламчи, комплекс ва умумий кўрсаткичлар гуруҳига ажратади. Озиқ-овқат комплекс кўрсаткичларига органалетик қиймат, энергетик қиймат, диологик қиймат истеъмолига тайёргарлик киради. Энергетик қийматни белгилаб берувчи моддаларга углерод, ёғлар ва оксиллар киради. Биологик қийматга эса маҳсулот таркибидаги оксил топилмайдиган аминокислоталарни сифати ва миқдори, уларнинг ҳазм бўлиш хусусиятлари ҳисобланади. Умумий кўрсатиш деб маҳсулотларнинг овқатлик қийматида айтилади. Масалан, консерва маҳсулотларини комплекс кўрсаткичлари бўлиб кимёвий таркибнинг кўрсаткичи, энергетик қиймати, естетик кўрсаткичи, безарарлик кўрсаткичлари ҳисобланади.

Бозор иқтисодиёти иш бошлай бориши билан кун тартибига энг муҳим фактор бўлиб, озиқ-овқат маҳсулотларини рақобатбардошлиги ҳисобланади. Бу ҳол ишчи ва ташқи бозорларда, инсон фаолиятида стандартлаштириш муҳим роль ўйнайди. Шунга оид меъёрий техник ҳужжат қилинган. Бу ҳужжатда қуйидагилар қайд қилинган:

1. Энг асосий маҳсулотлари бўлиб истеъмолчиларни, ишлаб чиқарувчиларни давлат манфаатларини қўриқлаш;
2. Маҳсулотларнинг ўзаро алмаштири олиш;
3. Фан ва техниканинг ривожланиш даражасига мос халқ ҳўжалиги ва аҳолининг эҳтиёжлари асосида юқори сифатли ва рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш;
4. Ҳамма турдаги ресурсларни тежашга маҳсулот ва корхонани техник иқтисодий даражасини яхшилашга олиб келади;
5. Социал-иқтисодий ва илмий техникавий режаларни амалга ошириш;
6. Халқ ҳўжалигининг барча объектларидан хавфсизликни таъминлаш;
7. Давлатимизнинг мудофа қудратини ошириш ва тайёргарликни пухта амалга ошириш.

Стандартлаштириш объектларини асосий қоидалари қуйидагилар ҳисобланади. Стандартга келтириш стандартга келтириш объектлари ва стандартга келтиришнинг мақсади тушунилади. Шулардан биринчиси стандартга келтириш бунда баъзи ҳолларда келтириш ўрнига солиш бўлиши мумкин. Маълум соҳада аниқ мавжуд бўлган ёки потенциал вазиятларга нисбатан ҳамма томондан ва кўп марта фойдаланиш учун қоидаларни белгилаш

воситасида мақбул даражада тартибга солишда ва еришишга қаратилган фаолият, стандартга келтиришнинг объекти эса маҳсулот ёки уни яратишни, ишлаб чиқаришни, жорий қилишни таъминлайдиган қоидалардир. Корхона стандартини тайёрлашда ва уни ишлаб чиқаришга жорий этишда қуйидаги тадбирлар амалга оширилади:

- стандартлаштирилган жараённи ва объектни аниқдаш;
- жараён ва объектни яхшилаб ўрганиш;
- техник топшириғини тузиш уни корхона раҳбарлари муҳокамасида ўтказиш;
- корхона стандартининг биринчи лойиҳасини тайёрлаш;
- лойиҳани у алоқадор бўлган бўлим ва ташкилотга тақриз ва таклиф қилиш учун тарқатиш;
- корхона стандартининг 2-чи редакциясини илмий-техника советида кўриб чиқиш ва фойдаланишга топшириш.

Корхона стандартини муҳокама қилишда қанча кўп ходим иштирок еца, стандартни қўлланишда самарадорликка шунчалик тез еришилади. Корхона стандартини ишлаб чиқариш ҳамда жорий этиш бутун ишчилар иши бўлиб, умумий меҳнат интизомини мустаҳкамлайди, иш унумдорлигини ва маҳсулот сифатини оштиради. Натижада сифатсиз маҳсулотлар чиқишини олди олинади. Ҳар қандай маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини шаклланишида уларга қўйиладиган асосий талаблардан маҳсулотларни тайёрлашда ишлатиладиган ускуналар тайёрланадиган хом ашё маҳсулотларини, норматив техник ҳужжатлар томоинидан қўйиладиган талаблар, уларни ишлашда қўйиладиган рецептураси қадоклаш ташиш маҳсулотни сифат кўрсаткичларини мукаммаллаштиришга катта таъсир кўрсатади. Айниқса ҳозирги бозор иқтисодиёти пайтида ҳар бир маҳсулотни сифат кўрсаткичига жуда катта талаблар қўйилмоқда. Шунинг учун ҳозирги шароитда маҳсулотларни бозордаги ҳарид томонлари сифат кўрсаткичлари билан аниқланади. Шунинг учун маҳсулотга талаб бозор иқтисодиётида ўсиб боради. Маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичлари доим юқорилашиб боради. Фирмалар орасида рақобатчилик ортиб боради. Охириги пайтда маҳсулотнинг сифат кўрсаткичини аниқлашда, айниқса озиқ-овқат маҳсулотларини ўрганишда квалиметрия усули қўлланилади. Бошқаришда маҳсулотларни фақат бир кўрсаткич билан уларга баҳо бериш мумкин. Масалан, наматакнинг таркибидаги аскарбинни миқдорига қараб уни сифат кўрсаткичига баҳо берилади. Агарда тайёр маҳсулотни сифат кўрсаткичларини ҳар томонлама ўрганилганда унинг физик кимёвий томонлари ўрганилса бу усул комплекс усул дейилади ва бу усул маҳсулотларни норматив техник асосларини ташкил этади. Демак ҳар қандай маҳсулотларни ишлаб чиқариш у маҳсулотлар базис кўрсаткичларига эга бўлиши керак. Текширувчи ташкилотлар тарафидан маҳсулотлар текширилганда текшириладиган

махсулотлар албатта бизнес талабига жавоб бериши керак. Шунинг учун ишлаб чиқариш машхур бўлган инженер техник ходимлар текшириш учун базис кўрсаткичларга эга бўлган махсулотлар тақдим этиш керак.

- ⊕ Дефференциал кўрсаткич орқали сифат кўрсаткичларини аниқлаш формуласи.
- ⊕ Базавий кўрсаткичлари.
- ⊕ Махсулотларни кўрсаткичлари.
- ⊕ Махсулотларни сифат кўрсаткичлари.

Махсулотларни сифат кўрсаткичларини текширишда ишлатиладиган ҳар хил усуллар техник махсулотларни бирламчи кўрсаткичи кенг ҳолда бўлса ҳамда ўтказиладиган текширишлар дефференциал усуллар билан хулоса қилиши имконияти бўлмаган тақдирда у ҳолда ҳар-хил усуллар қўлланилади. Бу ҳолда махсулотларни таркибидаги сифат кўрсаткичларини аниқловчи асосий кўрсаткичларга тўлиқ ҳолда таъсир остига олади ва бу билан сифатнинг пландаги даражасига еришиш имконини яратиб беради. Корхона сифатининг методик принциплари система стандартларини мунтазам равишда белгиланган даврда қайта кўриб чиқишни назарда тутди. Бу пайтда сифат соҳасидаги, фан ва техникадаги барча янгиликларни, ертанги кун талабларига бўлган заруриятни ҳисобга олган ҳолда уларга ўзгартиришлар киритилади. Махсулотларни ишлаб чиқаришини режалаштириш доимо бозор қонунлари асосида истеъмолчиларни талабини ўрганиб боришни давлат миқёсида амалга ошириш керак. Ишлаб чиқариш товарларга истеъмолчиларнинг талаби бўлмаса бу товарларни яратиш уларни ишлаб чиқаришга тадбиқ этиш янги товарларни сифат кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисидаги илмий назорат ва ишлаб чиқариш тамойилларини бир вақтда амалга ошириш керак бўлади. Ҳозирда халқаро меҳнат бозорида ресурслар тақсимооти ва кўп ривожланган давлатларда ишлаб чиқариш товарларини юқори сифат кўрсаткичларига эга еканлиги бу дунё миқёсида техника технологияларни ривожига янги-янги ускуналарни яратишга ишлаб чиқариш товарлари рақобатини оширишга олиб бормоқда. Шу борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзларининг ишлаб чиқариш корхоналарни янгидан таъмин этилиши шу давлатларда махсулотларни ишлаб чиқариш потенциали ошиб боришига олиб келмоқда. Норматив техник ҳужжатларда ГОСТ махсулотларни сифат кўрсаткичларини бошқариш деб ишлаб чиқаришда техника технология билан таъмин этилиши. Махсулотларни сифат кўрсаткичлари ишлаб чиқаришга киритишда, ишлаб чиқариш даврида иш ускуналарини эксплуатация потенциали таъмин этишдаги истеъмолчилар талабини доимо қондиришда сифат кўрсаткичларини бошқариш маълум тамонга йўналтириш учун қилинадиган барча ишлар ва ишлаб чиқариш учун таъсир этадиган барча факторлар махсулотларни сифат кўрсаткичларини таъминдашда асосий омил ҳисобланади. Ишлаб чиқариш потенциалини бошқаришда сифатли махсулотларни яратишда 4 та фактор катта роль ўйнайди:

- ✓ Ишлаб чиқариш олдинги давр проектлаш яъни лойиҳалаш даври дейилади;
- ✓ Маҳсулотларни ишлаб чиқариш даври;
- ✓ Маҳсулотларни етказиш яъни реализациялаш даври;
- ✓ Маҳсулотлардан фойдаланиш яъни истеъмол даври.

1-даврда, ишлаб чиқаришга керак бўлган маҳсулотларни режалаштириш даврида шунга ўхшаш маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини юқори даражага етказиш таъминловчи омилларни ўйлаб топиш лозим.

Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни эса талаб ва таклиф бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган истеъмолчиларни қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор шароитида истеъмолчиларни талаби даврига нисбатан ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклиф берилади. Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлиги ва уларни бозор шароитида рақобатбардошлиги ошиб боради. Шунинг учун халқ-хўжалигида янги турдаги сигментлар бунёд етилади. Ишлаб чиқарилаётган товарларнинг сифатлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқариш структураси билан истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқаришдаги корхоналар маҳсулотни ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни миқдори ишлаб чиқариш потенциалиги, яъни корхонани юқори талабларга мойил бўлган ускуналарга инженер-техник ходимлар келтирилган хом-ашёнинг сифатига ва ишлаб чиқарилган товарлар сифат кўрсаткичларига кўп жиҳатдан боғлиқ.

11.2. Стандартларнинг ишлаб чиқаришда маҳсулотларни сифатга таъсири.

Корхоналарда сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун мамлакатимизда истеъмолчиларни ўрганган бозор инфраструктурасини ўрганиш бозордаги товарларни ассортиментини ўрганиш ва таҳлил қилиш ва тўпланган ахборотларнинг замонавий техник информацион машиналарда ҳал қилиниши ва ишлаб чиқарган товарларга баҳо берилиши, бозор иқтисодиётини ривожлантиришга катта тurtки бўлади. Шунинг учун маҳсулотларни сифат кўрсаткичи бошланиши янги ассортимент маҳсулотларни яратишда ишлаб чиқаришнинг ривожланишга, янги техника технологияларнинг яратилишига асосий омил бўлади. Шунинг учун ишлаб чиқариш билан истеъмолчиларни бирлиги доимо юқори кўрсаткичларга олиб келиб бозор муаммоларини ечишда асосий факторлар ҳисобланади.

Шундай ҳоллар бўладикки миқдор жиҳатдан аҳолини талабларини қондирмаслиги мумкин. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари паст бўлгани учун улар истеъмолчилар томонидан қабул қилинмайди. Бундай ҳолларда:

Биринчидан, ишлаб чиқаришдаги товарларни рентабеллиги жуда паст бўлиши мумкин;

Иккинчидан, ишлаб чиқариш учун юқори меҳнат сарфи бўлиши мумкин;

Учинчидан, кўп миқдорда хом-ашё сарф бўлиши мумкин;

Тўртинчидан, ишлаб чиқарган маҳсулот олувчининг ехтитёжларини қондирмаслиги мумкин;

Бешинчидан, етказиб берилган товарни сотилиши паст бўлиши мумкин.

Бу ҳоллар товарларга салбий таъсир кўрсатади. Уларнинг ранги, мазаси, кўриниши аниқланса, баъзи бир ҳолларда уларнинг юқори сифатлилиги тайёрланган маҳсулотларни ассортиментига уларни қайси истеъмолчига мўлжалланганига қараб туриб ҳам баҳоланади. Масалан, ёш болалар учун тайёрланган маҳсулотларни сифат кўрсаткичига планлаштириш энг юқори даражада бўлиши керак.

Маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини назорат қилиш уларни техник назоратдан ўтказиш аҳолида назорат органлари томонидан бошқарилади. Бу органда хизмат қилувчи ходимлар малсулотни сифат кўрсаткичларини устидан объектив маълумотлар беришда ўрнатилган вазифаларига еътиборли бўлишлари керак. Назорат қилувчи органлар шу ишлаб чиқариш корхоналарида алоҳида ишлаб чиқариш структураси бўлиб у факат администрасия ходимларига бўйсунди. Сифат кўрсаткичларини текширувчи органларни ишлари мураккаб ва масъулиятли бўлиб бу ташкилот мураккаб техник ходимлар билан таъминланган бўлиши керак. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини аниқлашдаги камчиликлар ишлаб чиқаришда технологик жиҳатдан қилинган хатоларни ёки маҳсулотларни режалаштиришдаги схемалар ва чертёжларда ишлаб чиқиш технология қирраларида норматив техник ҳужжатларида бўлган камчиликларни ёки этишмовчиликларни аниқлашда катта ёрдам беради. Улардан ташқари бу гуруҳга ходимларига маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари бошлаш ва текшириш даврида ишлаб чиқаришга келтирилган агрэгатлар асбоб-ускуналар, уларни эксплуатацияси устидан назорат ишлари юклатилади. Техник технологик контрол пассиф ва актив бўлиши мумкин. Пассив назоратда асосан ишлаб чиқарган маҳсулотларнинг этишмовчиликларни кейинги тузилишлар ёрдамида талаб даражасига етказилиши мумкин. Товарлар учун ҳарактерли бўлиб, у асосан шу ишлаб чиқарган товарларга маълум сифатида бошқарилади.

Пассив назорат даврида сифат кўрсаткичлари яхшилаш даврида маълум техник ишлар бажарилиб, бундай маҳсулотларни истеъмолчиларга сотилиши мумкин.

Актив назорат, бу назорат ёрдамида маҳсулотларни сифат кўрсаткичларига технологик жараёнларни бошқариш орқали олиб борилади. Бундай назоратни прогрессив томонлари шундаки, у

маҳсулотларни сифат кўрсаткичи бошқарилади. Оз ҳаражатлар сарфини таъмин этади. Бундан назоратдаги ўлчамлар технологик режимларни бошқаришга шу билан бир қаторда ишлаб чиқаришдаги носозликни ўз вақтида очади.

Ишлаб чиқаришга ишлаб чиқаришни назоратни сифат назоратини аниқлашда ишлатиладиган хом-ашёни ва ярим хом-ашёларни ва ишлаб чиқариш учун ишлатиладиган асосий ва қўшимча бошқа корхоналар келтираётган хом-ашё маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини текшириш бу қараётган хом ашё, келтирилган маҳсулот ҳисобланади. Бу ҳолда тайёрланаётган маҳсулотни сифат кўрсаткичлари келтириладиган маҳсулотни сифат кўрсаткичларига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади.

Масалан, лавлагидаги шакарнинг миқдори шакар олишда катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бошқа корхонадан келтириладиган маҳсулот стандарт талабга эга бўлиш керак. Ҳозирги пайтда маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини таъмин этилишида ишлаб чиқарган маҳсулотларни сифат кўрсаткичларни яхшилаш борасидаги қилинадиган доимий ишлар, уларнинг режалаштириш доимо бозор қонунлари асосида истеъмолчиларни талабини ўрганиб бориш давлат миқёсида амалга оширилиши лозим. Ишлаб чиқарган товарларга истеъмолчиларни талаби бўлмаса, бундай товарларни ишлаб чиқаришдан олиш ва истеъмолчилар талабига товарларни яратиш уларни ишлаб чиқаришга тадбиқ этиш учун бир қаторда ишлаб чиқарган товарларнинг сифатини яхшилаш тўғрисида илмий назарий ва ишлаб чиқариш томойилларини бир вақтнинг ўзида амалга оширилиши лозим бўлади. Ҳозирги вақтда халқаро меҳнат ресурсларнинг тақсимооти ва кўпчилик ривожланган давлатлардаги юқори сифат кўрсаткичларига эгалиги бу дунё миқёсидаги тенника ва технологияни ривожлантиришга янги ускуналарни яратилишига ишлаб чиқарган маҳсулотларни рақобатбардошлигини оширишга олиб келмоқда. Бу борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзлари ишлаб чиқариш корхоналарини янгидан таъмин этилиши шу мамлакатлардаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш потенциалини оширишга ҳамда замонавий техникалар орқали ишлаб чиқариш маҳсулотларни сифат кўрсаткичларни юқори даражага етказишга катта хизмат қилади. Шунинг учун Ўзбекистонда ҳозирги даврда халқаро инвестицияларни халқ хўжалигига жалб этиш хорижий мамлакатлар билан қўшма корхоналарни барпо этилиши Ўзбекистонда ишлаб чиқарилиши мумкин бўлган маҳсулотни сифат кўрсаткичларини бошқаришга жалб этиладиган маҳсулотларни рақобатини оширишга катта хизмат қилади.

Норматив техник ҳужжатларда, ГОСТ-15-467-85 маҳсулотларни сифат кўрсаткичини бошқариш деб, ишлаб чиқаришда техника - технология билан таъмин этилиши маҳсулотни сифат кўрсаткичини ишлаб чиқаришда уларни ишлаб чиқаришга киргизишда ишлаб чиқариш даврида ускуна ва механизмларни эксплуатация потенциалини таъмин этишда ёки истеъмолчиларини талабларини қондиришда ишлаб чиқарилган

маҳсулотларни сифат кўрсаткичини бошқариш маълум томонга йўналиш учун олиб бориладиган барча ишлар ва ишлаб чиқариш учун ишлаб чиқаришни ҳар қандай поғонаси ҳам меҳнатни нуқсонсиз ташкил этиш ва уни бошқариш ишлари амалга оширилади. Тайёрланган маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичларини ҳар томонлама таҳлил қилиб, уларни иқтисодий барқарорлиги чиқарилаётган маҳсулотларнинг миқдори ишлаб чиқариш потенциалига яъни корхонанинг юқори талабларига мойил бўлган технологик ускуналарига, инженер ходимларига келтирилган хом - ашёнинг сифатига ва ишлаб чиқарилган товарларнинг сифат кўрсаткичларига кўп жиҳатдан боғлиқ. Шундай ҳоллар ҳам бўладики ишлаб чиқарилган товарлар миқдори жиҳатдан юқори бўлиб, аҳолининг талабларини қондирмаслиги мумкин, бу ҳолда маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичлари паст даражада бўлганлиги сабабли улар истеъмолчилар томонидан қабул қилинмайди. Бундай ҳолларда биринчи ишлаб чиқаришдаги рентабеллик жуда паст бўлиб, иккинчи тарафдан ишлаб чиқариш учун юқори меҳнат сарфи кузатилади. Учинчи, ишлаб чиқаришда маҳсулотлар баҳоси юқори бўлиши мумкин. Маҳсулотларнинг сифатини назорат қилиш уларни техник назоратдан ўтказиш алоҳида назорат органлари томонидан бошқарилади. Агарда булар назорат органлари томонидан назорат қилинмаса, ҳар хил қонунбузарликларга олиб келиши мумкин. Шунинг учун ҳар бир истеъмолчининг ўзи назорат органи бўлиб ҳисобланади. Сифатни бошқаришнинг янада такомиллашган методи маҳсулот сифатини бошқаришнинг комплекс системасидир. Маҳсулот сифатини бошқаришнинг комплекс системасининг ишлаб чиқарилиши, жорий этилиши ҳамда амал қилишининг ташкилий методологик асоси корхоналар стандартларидан иборатдир. Давлат стандартлаштириш системасининг таркибий қисми бўлган бу стандартлар маҳсулот сифатларини бошқариш системасини ишлаб чиқаришда давлат ва тармоқ нормаларини, сифат масалалари бўйиша техник ва методик ҳаракатларини маълум бир корхонанинг техник шартлари билан технологик жараёнлар ҳаракатлари тайёрланадиган буюмлар характери ва номенклатураси билан мувофиқлаштиришга имкон беради. Корхоналарда амалга оширилаётган стандартлаштириш корхона даражасида сифатни бошқариш билан давлат ва тармоқ даражасида сифат бошқариш ўртасидаги узвий алоқадорликни таъминлайди. Маҳсулот сифати кадрлар қандай танланганлиги ва жойлаштирилганлигига бутун жамоат иши қандай ташкил этилганлиги ва айрим ижрочилар ишининг сифати қандай еканлигига боғлиқдир.

Ишлаб чиқаришнинг сифат кўрсаткичини бошқаришда бошқариш системаси онгли равишда бир бутун боғлиқликни ташкил этиши лозим, бу ишлаб чиқариш билан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифатини бошқаришда ўзига хос координасияни таъмин этади. Маҳсулотларнинг сифатини бошқаришда ишлаб чиқаришдаги ҳар бир амалдаги қонундан ҳаётий процессларнинг таъминлаши лозим. Яъни шу маҳсулот учун илмий

текширишларни олиб боориш, сифат кўрсаткичларини бошқаришда барча ишлатиладиган техника воситаларини, иқтисодий кўрсаткичлари, ташкилий ишларнинг бир бутунлиги таъмин этилиши лозим. Шу билан бир қаторда юқорида айтиб ўтилган факторларнинг боғлиқлиги таъминланиши лозим. Бу система барча

фактор ва шарт-шароитларни бошқариш малакали инженер технологик ходимлар билан таъминланган бўлиши керак. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичини аниқловчи камчиликларни ишлаб чиқаришда технологик жиҳатдан қилинган хатоларни ёки маҳсулотларни режадаги схемаларда, чизмаларда ишлаб чиқариш технологик карталарида норматив технологик ҳужжатларда бўлган камчиликларни ёки этишмовчиликларни кейинги кузатишлар ёрдамида талаб даражасига етказилиши мумкин бўлган товарлар учун ҳарактерли бўлиб, асосан шу ишлаб чиқариш товарларга маълум тўсик сифатида бошқарилади.

Пассив назорат даврида сифат кўрсаткичларини яхшилаш борасида маълум технологик ишлар бажарилиб бундай маҳсулотлар истеъмолчиларга сотилиши мумкин.

Актив назорат бу назорат ёрдамида маҳсулотларни сифат кўрсаткичига технологик жараёни бориши ҳамда ишлаб чиқариш режимини бошқариш орқали олиб борилади. Бундай назоратни прогрессиве томонлари шундаки, у маҳсулотларни сифат кўрсаткичини ҳаражат сарфини таъмин этади. Бундай назоратда назоратдаги ўлчамлар

технологик режимларни бошқаришга шу билан бир қатордаги ишлаб чиқариш носозликни у ўз ваколатида олдини олади. Ишлаб чиқариш назоратини аниқлаш ишлатиладиган хом-ашё ва ярим тайёр маҳсулотларни ва ишлаб чиқариш учун ишлатиладиган асосий ва қўшимча бошқа корхоналардан келаётган бошқа маҳсулотларни сифат кўрсаткичини текшириш бу хом-ашё келтириладиган хом-ашёнинг назорати ҳисобланади. Бу ҳоллар тайёрланган маҳсулотлар сифат кўрсаткичи келтирилган хом-ашёни сифат кўрсаткичига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида ишлаб чиқариш маҳсулотларини сифат кўрсаткичини бошқариш катта аҳамиятга эга бўлган воқеа ҳисобланади. Чунки ишлаб чиқариш маҳсулотларни сифат кўрсаткичи ҳозирги замон талабларига мос бўлишлиги бозордаги товарларни истеъмолчилар талабига жавоб бериш ва дунё андозасига мослигини ишлаб чиқариш товарларни халқаро бозорларига чиқаришни таъмин этади. Шунинг учун маҳсулотларни ишлаб чиқариш ҳозирги даврда уларни миқдорга эмас, балки сифат кўрсаткичига қўйиладиган талаблар ишлаб чиқарилган товарларни базис кўрсаткичларига мослигини ҳамда техник нав ҳукуматлар талаблари мослигини таъмин этиш ишлаб чиқариш маҳсулотларини сифат кўрсаткичини таъмин этади. Бундан бир неча йиллар аввал дунё бўйича маҳсулотларни ишлаб чиқариш маҳсулотларни миқдори билан ўлчанган бўлса, ҳозирги вақтда ишлаб чиқариш маҳсулотларни

ўрни сифат кўрсаткичини юқори даражадалилигини таъминлайди. Сифат кўрсаткичини юқори даражада еканлигини таъминлашда ишлаб чиқариш хом ашё ресурсларидан оқилона фойдаланиш ишлаб чиқариш корхоналарини замонавий техника, технология билан таъмин этилиши ишлаб чиқариш маҳсулотларни режа асосида олиб боришлигини ишлаб чиқаришга бўлган товарларни проектлаш уларни таннарҳини аниқлаш ишлаб чиқариш давомида техник ускуналарни ишлашини бир меъёрдалигини таъмин этишни сифат кўрсаткичини таъминлайдиган энг асосий омиллар ҳисобланади. Ҳозирги даврда маҳсулотларни сифат кўрсаткичини таъмин этилишида сифат кўрсаткичини яхшилаш борасидаги қилинадиган доимий ишлар қилинадиган режалар доимо бозор қонуниятлари асосида истеъмолчилари талабини ортиб бориши дунё миқёсида ошиб боради. Ишлаб чиқариш тамойилини бир вақтнинг ўзида амалга ошириши керак бўлади. Ҳозирги даврда маҳсулотлар ресурсини

таксимооти ва кўпчилик давлатларни ишлаб чиқариш маҳсулотларни замонавий ускуналар билан ўзларини ишлаб чиқариш корхоналарини янгиттан таъмин этиши бу шу маҳсулотдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш маҳсулотларни сифат кўрсаткичини юқори даражада етказишга катта хизмат қилади. Хом-ашёларни ва ярим хом-ашёларни сифат кўрсаткичлари норматив техник ҳужжатларни жаҳон талабларига жавоб беришлиги технологияни ишлаб чиқариш корхоналарини технологик қурилмалар ишлаб чиқариш корхонани менорологик асбоб ускуналар билан таъминланиши ишлаб чиқариш корхоналарига бўлган лаборатория ва сифат асбоб ускуна билан таъмин этилиши ва энг кераклиги шу корхонада ишлайдиган инженер техник ходимларини юқори ишлаб чиқариш савиясига ва замон талабларига жавоб берадиган тартибдаги билимларнинг борлигига шу корхонада ишлаб чиқариш тамойилларини ташкил этилиши ва уни назорати ҳар бир ишлаб чиқариш бўлимларидаги технологик жараёнларни юқори савияда бажарилиши ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичини таъминлашда энг асосий воситалар ҳисобланади.

Маҳсулотларни сертификатларини сифат кўрсаткичини маҳсулотларни норматив техник талабига жавоб беришини юқорида таъкидлаган жуда кўп талабларга боғлиқ екан. Шунинг учун маҳсулотларни халқ-хўжалиги ишлаб чиқаришда бўладиган ҳар бир талаблар юқори савияда бўлиши лозим. Норматив техник ҳужжатларга бўлган талаблар халқ хўжалигида ҳар бир ишлаб чиқариладиган товар ассортиментига шу товар учун мўлжалланган норматив техник ҳужжатлар мавжуд. Агарда ишлаб чиқаришда тайёрланган усулларнинг самарасини баҳолаш ва бошқа масалаларни ҳал этишда катта рол ўйнайди.

Електр техника буюмлари сертификатлаштириш бўйича МЕК халқаро тизими.

Електр техника буюмлари сертификатлаштириш халқаро тизимининг бунёд қилиниши Европа ва Америка фирмалари ўртасида бозордаги рақобат ташаббуси билан юз берган. 1960 йилларда Европалик рақобатчилар Америкаликлардан ҳимоя қилиш учун СЕНЕЛЕК доирасида Европа Иттифоқи ва ЕАСТ мамлакатлари аъзолари учун ёпиқ ҳудудий тизим сифатида СВСС електр техника буюмлари ҳудудий сертификатлаштириш тизимини тузилган.

Електр техника буюмлари ҳудудий сертификатлаштириши Европа стандартларига мувофиқ сертификатланган буюмларни сотиб олиш ҳақида Ғарбий Европа мамлакатларининг ҳукумат қарорларини рағбатлантириди. Шунда Европа мамлакатларига хос қонун техник барерни бартараф этиш зарур еди. АҚШ, Япония, Канада, Австраля ва бошқа давлатлар томонидан ГАТТ-ВТО савдода техник тўсиқлар бўйича розилик проектига тайёргарлик бошланди. ИСОда сертификатлаштириш бўйича Қўмита (СЕРТИКО) тузилган. БМТ ЕЕК қошида тузилган стандартлаштариш соҳасида сиёсатга жавобгар ҳукумат мансабдар шахслари йиғилишидан сертификатлаштириш бўйича маслаҳат бериш жорий қилиниши керак бўлган масалалар қаторига киритилди. Натижада МЕКда ЕТБ халқаро сертификатлаштириш тизими жорий қилинди ва тизимнинг асосий қоида ва жараёнлари қабул қилинди. ЕТБ сертификатлаштириш тизимини жорий қилинишидан мақсад ЕТБ халқаро савдосига қайта тадқиқотлар ўтказмасдан бу буюмларнинг ҳамма мамлакатларда бир хилда қабул қилиниши учун бу товарларга қўйиладиган ягона талаблар, уларнинг талабларига жавоб беришини баҳолаш усуллари воситасида таъсир кўрсатиш тизимининг умумий раҳбарлиги МЕКга аъзо ҳар қайси мамлакат иштирок этиши мумкин. Бунинг қуйидаги шакллари мавжуд:

- ⊕ Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш бўйича миллим ташкилотнинг бўлиши;
- ⊕ Тизимнинг ҳамма қоидаларини бажариш розилиги ва тегишли маълумот ҳужжатларни ташкил этиш;
- ⊕ Аъзо бошқа давлатларда чиқарилган ЕТБ тадқиқотлар протоколлари ва сертификатлаштиришларни тан олиш керак. Агар тизим талаблари жавоб берса, тизим аъзоларининг молиялаш мажбуриятларини бажариши МЕК тизимида мамлакатнинг икки хил иштроки кўриб чиқилади.

Назорат бўйича координасия қўмитасига тўла ҳуқуқли аъзолига ва овоз бериш ҳуқуқи билан сертификатлаштириш бўйича раҳбарли қўмитаси иштрок этиш.

Тизимнинг расмий тили инглиз, франсуз, рус тили ҳсобланади.

МЕК тизимида бўйича ЕТБ лар сертификатлаштиришнинг асосий босқичи тадқиқот лабораторияни аккредитлаш ва ишлаб чиқариш корхонани аттестасия қилиш тадбик этилган норматив ҳужжатларга мувофиқ текширув ўтказди.

Корхонани текшириш учун миллий назорат хизмати вакили корхоналар ЕТБ тажриба ва сифат назорати сифат таъминот тизими, ўлчов ва тажриба жиҳозларининг мавжуд рўйхати, унинг текшируви ҳақида ҳужжат ва бошқалар бўйича ҳужжатлаштириш билан таништириш керак. Раҳбарлик қуйидаги норматив ҳужжатларни ўрнатади: асосий техник шартлар, умумий техник шартлар, гуруҳий техник шартлар, конкрет турдаги буюмларга техник шартлар формалар ва бошқалар.

Асосий техник шартлар ҳамма ЕТБ ёки бир неча буюмлар гуруҳига ёйилади. Уларга масалан, ташқи омиллар таъсиридаги услубий тажрибалардаги МЕК стандартлари, даврий назорат ва партиялар бўйича ташкилий назорат тартиби ва бошқаларга тегишли.

Умумий техник шартлар ЕТБ гуруҳлари ва подгруппаларига тегишли. Уларга берилган гуруҳ ҳарактерли бўлган атамалар ва белгилашлар шифрлари, тажриба услублари ўрнатилади. Гуруҳий техник шартларга конкрет подгруппа тегишли. У ЕТБ да ўз ичига ўзининг ишлаб чиқариш аниқ тур ва инструкция бўйича тегишли ҳужжат формасини олади.

Таянч сўзлар:

Бозор қонунлари, талаб ва таклиф, ишлаб чиқариш режалаштириш истеъмолчи, ресурс, технология, яратиш замонавий, таъмин этилиши, маҳсулот, бошқариш, потенциал, експлуатация, сифат, эҳтиёж, иқтисодиёт, асартимент.

Такрорлаш учун саволлар:

- 1). Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашдаги асосий 4 та факторни шарҳлаб беринг?
- 2). Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашдаги асосий кўрсаткичларни шарҳланг?
- 3). Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашдаги асосий талаблар?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда

мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

4. Нажмидинов М, Негматуллаев С , Хошимов Х, и Проблемы преподавания при подготовке кадров по дисциплине, Управление качеством и конкурентоспособность продукции, Стандартизация , метрология и сертификация в сфере кадровой деятельности, Проблемы стандартизации в сфере кадровой деятельности, Проблемы стандартизации в сфере кадровой деятельности тезислар тўплами.

12-МАВЗУ : Товарларнинг сифат кўрсаткичларини таминлаш.

Режа :

12.1. Товарларнинг ишлаб чиқарилишини режалаштириш.

12.2. Товарларни ишлаб чиқаришдаги талаблар.

12.3. Товарларнинг сифат кўрсаткичларини сертификатлаштириш соҳасида ИСО нинг фаолияти.

12.1. Товарларни ишлаб чиқаришни режалаштириш.

Маҳсулотларни ишлаб чиқаришни режалаштириш доимо бозор қонунлари асосида истеъмолчиларни талабини ўрганиб боришни давлат миқёсида амалга ошириш керак. Ишлаб чиқариш товарларига истеъмолчиларнинг талаби бўлмаса бу товарларни яратиш уларни ишлаб чиқаришга тадбиқ этиш, янги товарларни сифат кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисидаги илмий назорат ва ишлаб чиқариш томонларини бир вақтда амалга ошириш керак бўлади. Хозирда ҳалқаро меҳнат бозорида ресурслар тақсимооти ва кўп ривожланган давлатларда ишлаб чиқариш товарларини юқори сифат кўрсаткичларига эга эканлиги бу дунё миқёсида техника - технологияни ривожига янги-янги ускуналарни яратишга ишлаб чиқариш товарлари рақобатини оширишга олиб бормоқда. Бй борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзларининг ишлаб чиқариш корхоналарини янгидан таъминлаш шу давлатларда маҳсулотларни ишлаб чиқариш потенциали ошиб боришига олиб келмоқда.

Хозирда қўшма корхоналарни барпо этилиши Ўзбекистонда ишлаб чиқариш мумкин бўлган маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини бошқаришга хизмат қилмоқда.

Маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини ишлаб чиқаришга киритишда, ишлаб чиқариш даврида иш ускуналарини эксплуатация потенциали таъмин этишдаги истеъмолчилар талабини доимо қондиришда, сифат кўрсаткичларини бошқаришни маълум томонга йўналтиришда қилинадиган барча ишлар ва ишлаб чиқариш учун таъсир этадиган барча факторлар маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда асосий омил ҳисобланади. Ишлаб чиқариш потенциали бошқаришда сифатли маҳсулотларни яратишда 4 та фактор катта рол ўйнайди:

- 1) Ишлаб чиқаришдан олдинги давр проектлаш, яъни лойиҳалаш даври дейилади;
- 2) Маҳсулотларни ишлаб чиқариш даври;

- 3) Маҳсулотларни етказиш яъни реализастиялаш даври;
- 4) Маҳсулотлардан фойдаланиш яъни истемол даври .

1-даврда, ишлаб чиқаришга керак бўлган маҳсулотларни режалаштириш даврида шунга ўхшаш маҳсулотларни ўрганиш орқали янги маҳсулотларни сарф кўрсаткичларини юқори даражага етказишни таъминловчи омилларни ўйлаб топиш лозим.

Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни эса талаб ва таклиф бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчиларни қўйган таклифи катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор шароитида истеъмолчиларнинг талаби даврига нисбатан ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклиф берилади. Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлиги уларнинг бозор шароитида рақобатдошлигини ошириб юборади. Шунинг учун ҳалқ хўжалигида янги турдаги сегментлар бунёд этилади. Ишлаб чиқарилаётган товарларнинг сифатлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқариш структураси билан истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқаришдаги корхоналарга маҳсулотни ишлаб чиқариш даврида уларнинг сифатига қўйиладиган талаблар доимо ўзгарув бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотнинг сифатини ҳар томонлама таҳлил қилиб уларнинг иқтисодий барқарорлигини чиқарилаётган маҳсулотни миқдори, уларнинг потенциалига яъни корхона ускуналарига қувватига ҳам - ашиё сифатига боғлиқ. Шунинг учун маҳсулотларнинг сифатини бошқариш янги ассортиментдаги маҳсулотларни яратиш, ишлаб чиқаришни ривожлантиришга технологияларни яратишга асосий омил бўлади.

Маҳсулот сифати - унинг маълум эҳтиёжларини қондириш учун яроқлилигини белгилаб берадиган хусусиятлар йиғиндисидир.

Маҳсулот сифати - унинг барча хусусиятларини эмас балки маҳсулотнинг маълум эҳтиёжларини қондира олиш имкониятлари билан боғлиқ хусусиятларини ўз ичига олади.

Маҳсулот сифатини бошқариш деганда, маҳсулотни ишлаб чиқариш, ишлатиш ва истеъмол қилишда унинг сифатининг зарур даражасини белгилаш, таъминлаш ва сифатини мунтазам контрол қилиш ҳамда унга таъсир қилувчи шарт шароит ва омилларни собитлик билан таъсир эттириш орқали амалга оширилади.

Сифат масаласи – хўжалик фаолиятининг ҳамма жihatларини қамраб олади.

Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш провад натижасида эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ, янада тўлароқ қондириш демакдир. Биз сифат муаммосини жуда кенг

маънода тушунамиз. Бу муаммо хўжалик фаолиятини ҳамма соҳаларини ўз ичига олади.

Юқори сифат деганда - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш провад натижасда эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ, янада тўлароқ қондириш маъносини тушунамиз. Шу боисдан ҳам бошқариш бутун механизмини, модий ва номоддий рағбатлантиришнинг бутун системаси инженер ва конструкторларнинг куч ғайратларини, ишчиларнинг маҳорати, маҳсулот сифатини оширишга қаратиш зарур.

12.2. Товарларни ишлаб чиқаришдаги талаблар.

Чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун курашишнинг навбатдаги бутунлай янги босқичи учун шарт - шароитлар мавжудлигини кўрсатмоқда.

Маҳсулот сифати муаммосини ҳал этиш яна шунинг учун мураккаб комплекс яъни бир вақтнинг ўзида ҳам илмий ҳам техникавий, ҳам иқтисодий ҳам сиёсий муаммоларни ҳал этиш лозим.

Маълумки, маҳсулот сифати, унинг яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида, илмий тадқиқот, лоиҳа - конструкторлик, технологик ва иқтисодий иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланишни оммавий жорий қилишда шаклланади.

Мамлакатимизда ҳамда чет елларда маҳсулот сифатини бошқаришнинг баъзи форма ва методлари тўғрисида гапиришдан олдин «Маҳсулот сифати» ва «Меҳнат сифати» тушунчаларини кўриб чиқайлик.

Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти жамият эҳтиёжларини сўндириш учун зарур бўлган моддий бойликларни яратишнинг узуликсиз жараёнидан иборатдир, маълум эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган халқ хўжалиги фаолиятининг буюмлашган натижаси сифатида қараладиган барча моддий бойликлар маҳсулот деб аталади. «Маҳсулот» тушунчаси умумлаштирувчи бўлиб, ҳам тайёр маҳсулотларни ўз ичига олади.

Сифат масаласи –хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олади. Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш, экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини янада яхшироқ, қондириш демакдир. Мамлакат олдида турган хилма-хил иқтисодий ва социал вазифаларни муваффақият билан ҳал этиш учун меҳнат унумдорлигини жадал кўтаришдан, бутун ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини кескин оширишдан бошқа йўл йўқ.

Сифат ва самарадорликни ошириш фақат техникавий ва иқтисодий вазифа бўлиб қолмай, балки социал идеалогик вазифа ҳамдир. Бу жамиятни янада ривожлантириш жараёнида ҳал қилиниб боради. Ҳар бир ишчи ишлаб чиқаришга қанчалик кўп куч сарф қилса меҳнат шунча самарадор, Ватанимиз

шунча кудратли бўлади. Ҳар бир ходимнинг, ҳар бир оиланинг турмушини янада яхшилаш учун, бутун халқ фаравонлигини ошириш учун шунчалик кўп имкониятлари юзага келади.

Вазифа ишлаб чиқишнинг негизида фирмалар маҳсулдорлигини ошириш, барча сифат кўрсаткичларини яхшилашга еришишдан иборат.

Ўзбекистон бозорларига халқ истеъмол товарларини ишлаб чиқариш зарурлиги сабабли Ўзбекистонда қўшма корхоналар чет ел инвесторининг кириб келиши таъмин этилмоқда.

Сифат кўрсаткичларига мос равишда, товар ишлаб чиқариш ва Ўзбекистон товарларини дунё бозорига олиб чиқиш, Ўзбекистонга кўпроқ валюта тушириш ва шу билан Ўзбекистоннинг ривожини таъминлашга катта етибор қаратилмоқда.

Юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш билан ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларнинг тежамини таъминлайдиган янги техника, энг илғор технология жараёнларини ишлаб чиқаришга жорий этиш раҳбар ходимларга, инженерларга, конструкторларга, лойиҳачиларга, технология ва мутахассисларга боғлиқ.

Мамлакатимизда меҳнат, хом-ашиё, ёқилғи, энергетик ресурслар етарли. Асосий фондларимиз ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажми катта. Шу сабабли ҳамма жойда ва ҳар ишда тежамкор бўлиш, жамоат мулкига омилкорлик билан ёндашиш, ихтиёримизда бўлган, инсоннинг қўли ва ақл заковати билан бунёд этилган нарсаларнинг ҳаммасидан мохирона тўла- тўқис ва оқилона фойдаланиш иқтисодий сиёсатнинг ўзаги бўлиб бормоқда. Бутун ишимизнинг сифати ва самарадорлигини оширишни таъминлаш учун ҳам хўжаликни ҳамма тармоқларида фан техниканинг илғор даражасидан фойдаланиш зарур.

Иш сифати ва ишлаб чиқариш самарадорлигидан ва иш сифатини ошириш, меҳнат интизомини мустаҳкамлаш, уларни меҳнатга инсонпарварлик муносабатида бўлиш руҳида тарбиялаш, техник жихатдан асослаб берилган.

Меҳнат нормаларини хўжалик ҳисобини тежамкорлик ва сифат режаларини жорий этиш белгиланган иш ҳажмининг кам сонли ишчилар билан бажариш соҳасидаги тартибларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Ресурслар сарфи техника-технология даражасига боғлиқ бўлади. Бу даража қанчалик юқори бўлса эҳтиёжларнинг қондириш шу қадар кам ресурс талаб қилади ёки аксинча.

Масалан ески технология шароитида 10 сўмлик маҳсулот олиш учун бир киловат электр энергия сарф қилинса, илғор технология шароитида 0,5 киловат сарфланади демак, энергоресурс бирлиги евазига икки баробар кўп маҳсулот олинади.

Саноатдаги илғор тажриба илмий маълумотларнинг кенгайиши чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун курашнинг навбатдаги

бутунлай янги босқичи учун шарт шароитлар мавжудлигини кўрсатади. Товарларни сифат кўрсаткичларини сертификатлаштириш соҳасида ИСО нинг фаолияти - бу ташкилий методик таъминотдир. 1985 йилгача бу масала бўйича сертификатлаштириш Қўмитаси (СЕРТИКО) шуғулланди. 1985 йилларда эса унинг фаолияти кенгйтирилиши билан бу қўмита сифат ва сертификатлаштириш (КАСКО) деб қайта номланди. СЕРТИКО ишининг якуни МЕСК, Халқаро савдо маркази, БМТ конференцияси билан ҳамкорликда савдо ва ривожлантирилиш (ЮНКИАД) ҳамда Сертификатлаштириш махсус тадқиқотлари материалларининг ГАТ-ВТО си бўлади. Шу асосида халқаро савдода сертификатлаштиришнинг роли кенгайиб кетди. ИСО томонидан ишлаб чиқилган ва ишлаб чиқариладиган товарларни сертификатлаштириш бўйича ягона ташкилий-методик хужжат сертификатлаштириш жараёнини гармонизациялаштиришдир. Бу ўз ўрнида алоҳида миллий қонунчилик ҳолатлари фарқларига қарамасдан сертификатлаштириш натижаларини иккала томон учун мақул деб тан олиш имкониятини оширади. ИСО шу билан бирга сертификатлаштириш мавжуд бўлмаган бази мамлакатларда сертификациялаштириш тизимини утказишнинг услубий режасини ишлаб чиқди.

КАСКО ичида 50 атрофида мамлакат иштрок этади. Қўмитанинг асосий фаолият йўналиши қуйдагича:

- алоҳда мамлакатлар талабига мос келувчи сифат таъминоти тизимини ва ишлаб чиқаришга жавоб берувчи маҳсулотни ўрганиш;

- бошқарувни тадқиқотлар инспекцион назорат ва хизматлар, жараёнлар, ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш бўйича тайёрлаши ва сифат таъминоти тизими ва сертификатлаштириш тадқиқот лаборатория баҳоси ва фаолияти бўйича тайёрлаш;

- сифат таъминот тизимининг миллий ва ҳудудий икки томонлама мақул қабул қилинишига таъсир этиши, шунингдек халқаро стандартларни тадқиқотларга, назоратга, сертификатлаштиришга, сифат тизими ва бошқаларга тадбиқ этиш.

12.3. Товарларнинг сифат кўрсаткичларини сертификатлаштириш соҳасида ИСО нинг фаолияти.

1987 йил ИСО 9000 стандартлари серияларини нашр қилди. 1994 йилда тўлдирилган нашрнинг янгиси чиқди. Бунда стандартларнинг қанчалик аҳаиямли эканлиги ҳақида гапирилди. Сертификатлаштириш соҳасида МЕК билан ҳамкорлик қилди. Сертификатлаштириш асосий раҳбарият «учинчи мамлакат ишлаб чиқариш сертификатлаштириш тизимининг умумлаштириш ақидалари» да такидланганидек ИСО-МЕК раҳбарияти ҳисобланади. Улар ўзида миллий

сертификатлаштириш тизимларини яратиш бўйича тавсияларини мужассамлаштиради. Бу хужжатларнинг ривожланиши натижасида раҳбариятга асосий хулосалар қилинди. Унда сертификатлаштириш ва назорат органлари, шунингдек тадқиқот лабораторияларига умумлаштирилган талаблар киритилади. Лабораторияга қўйиладиган талаблардан бири тизимнинг иш сифатини таъминлашдир. Лабораториядаги шахс учун бу тизимни ташкил этадиган шакл киритилган ва у қуйдагиларни ўз ичига олади:

- лабораториянинг ташкилий схемаси;
- лаборатория томонидан кўрсатиладиган хизматлар ва бўлимлар бурчларининг функционал рўйхати;
- иш сифатини таъминловчи умумумий машғулотлар ҳар бир тур тадқиқотларнинг сифат таъминоти чоралари;
- стандартлар, қўлланмалар, ишлаб чиқариш методикалари, инструксиялар ва бошқаларнинг бўлиши;
- мизозлардан ахборот олишни ташкил этиш;
- рекламаларнинг кўриб чиқилиши тартиби ҳақида хужжат;
- жихозларни текширишнинг умумий дастурлари;
- жихозларнинг ҳар бир турининг инструксиялари;
- намуналар идентификация қоидалари;
- руйхатга олинган тадқиқот протоколларининг керакли усуларини бўлиши.

ИСО-МЕК тадқиқотлар лабораторияси (ИЛАК) аккредитланиш бўйича халқаро конференциялар буюртмаси билан раҳбарият "лабораторияларининг малака ошириш тадқиқотлари" ишлаб чиқилди бу кўп мамлакатларнинг тадқиқот лабораторияси ишлари даражасини баҳолаш, техник компетентлик ва фаолият соҳасини лабораторияларнинг аккредитланиши, тадқиқот усуларнинг самарасини баҳолаш ва бошқа масалаларни ечишда катта рол ўйнайди.

Електр техника буюмларини сертификатлаштириш бўйича МЕК халқаро тизими. Електр техника буюмлари сертификатлаштириш халқаро тизимининг бунёд қилиниши Европа ва Америка фирмалари ўртасида бозордаги рақобат ташаббуси билан юз берган. 1960 йилларда Европалик рақобатчилар Америкаликлардан ҳимоя қилиш учун СЕНЕЛЕК доирасида Европа Иттифоқи ва ЕАСТ мамлакатлари азолари учун ёпиқ ҳудудий тизим сифатида СВСС електр техника буюмлари ҳудудий сертификатлаштириш тизимини тузилган.

Електр техника буюмлари ҳудудий сертификатлаштириш Европа стандартларига мувофиқ сертификатланган буюмларни сотиб олиш ҳақида Гарбий Европа мамлакатларининг ҳукумат қарорларини рағбатлантириди. Шунда Европа мамлакатлари ўз қонун техник барерини бартараф этиши зарур еди. АҚШ Япония, Канада, Австралия ва бошқа давлатлар томонидан ГАТТ-ВТО

савдода техник тўсиқлар бўйича розилик проектига тайёргарлик бошланди. ИСО да сертификатлаштириш бойича Қўмита (СЕРТИКО) тузилган. БМТ ЕЕК қошида тузилган стандартлаштариш соҳасида сиёсатга жавобгар ҳукумат мансабдор шахслари йиғилишидан сертификатлаштириш бўйича маслаҳат бериш жорий қилиниши ечилиши керак бўлган масалалар қаторига киритилди. Натижада МЕКда ЕТБ халқаро сертификатлаштириш тизими жорий қилинди ва тизимнинг асосий қоида ва жараёнлари қабул қилинди. ЕТБ сертификатлаштириш тизимини жорий қилинишидан мақсад ЕТБ халқаро савдосига қайта тадқиқотлар ўтказмасдан бу буюмларнинг ҳамма мамлакатларда бир хилда қабул қилиниши учун бу товарларга қўйиладиган ягона талаблар, уларнинг талабларига жавоб бериши баҳолаш усуллари воситасида таъсир кўрсатиш тизимининг умумий раҳбарлиги МЕК га аъзо ҳар қайси мамлакат иштирок этиши мумкин. Бунинг қуйдаги шакллари мавжуд:

Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш бўйича миллий ташкилотнинг улиши;

Тизимнинг ҳамма қоидаларини бажариш розилиги ва тегиш маълумот ҳужжатларни ташкил этиш, аҳо бошқа давлатларда чиқарилган ЕТБ тадқиқотлар протоколлари ва сертификатлаштиришларни тан олиш керак, агар тизим талаблари жавоб берса, тизим аъзоларининг молиявий мажбуриятларини бажариши МЕК тизимида мамлакатнинг икки хил иштроки кўриб чиқилади;

Назорат бўйича кординасия қўмитасига тўла ҳуқуқли аҳолик ва овоз бериш ҳуқуқи билан сертификатлаштириш бўйича раҳбарли қўмитаси иштрок этиш.

Тизимнинг расмий тили инглиз, франсуз, рус тиллари ҳисобланади.

МЕК тизимида бўйича ЕТБ лар сертификатлаштиришнинг асосий босқичи тадқиқот лабораторияларини аккредитлаш ва ишлаб чиқариш корхоналарини аттестастия қилиш, тадбиқ этилган норматив ҳужжатларга мувофиқ текширув ўтказади. Корхонани текшириш учун миллий назорат хизмати вакили корхоналар ЕТБ тажриба ва сифат назорати сифат таъминот тизими, ўлчов ва тажриба жихозларининг мавжуд рўйхати, унинг текшируви ҳақида ҳужжат ва бошқалар бўйича ҳужжатлаштириш билан таништириш керак.

Раҳбарлик қуйдаги нормтив ҳужжатларни органади:

- асосий техник шартлар;
- умумий техниик шартлар;
- гурухий техник шартлар;
- конкрет турдаги буюмларга техник шартлар формалар ва бошқалар.

Асосий техник шартлар ҳамма ЕТБ ёки бир неча буюмлар гуруҳига қўйилади. Улар масалан, ташқи омиллар таъсиридаги услубий тажрибалардаги МЕК стандартлари, даврий назорат ва партиялар бўйича ташкилий назорат тартиби ва бошқаларга тегишли.

Умумий техник шартлар ЕТБ гуруҳлари ва подгуруҳларига тегишли. Уларга берилган гуруҳ характерли бўлган атамалар ва белгилашлар шифрлари, тажриба услублари ўрнатилади .

Гуруҳий техник шартларга конкрет подгруппа тегишли. У ЕТБ да ўз ичига ўзининг ишлаб чиқариш аниқ тур ва инструксия бўйича тегишли хужжат формасини олади.

Таянч сўзлар:

Бозор қонунлари, талаб ва таклиф, ишлаб чиқариш, режалаштириш, истемолчи, ресурс, технология, яратиш, замонавий, тамин этилиши, маҳсулот, бошқариш, потенциал, експлуатация, сифат, эҳтиёж , иқтисодиёт, ассортимент .

Такрорлаш учун саволлар .

- 1) Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашдаги асосий 4 та факторни шарҳлаб беринг?
- 2) Товарларни сифатига қўйиладиган асосий талаблар?

Тавсия этилган адабиётлар

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари, И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси, Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

13-МАВЗУ: Товарлар ва хизматларни сертификациялашда автоматлаштирилган ўлчов тизимлари.

Режа:

13.1. Товарларни сертификациялашда автоматлаштирилган микропроцессорлар.

13.2. Микропроцессорли системаларда ўлчаш.

13.1. Товарларни сертификациялашда автоматлаштирилган микропроцессорлар.

Ҳозирги вақтда микропроцессорлар ва ЕҲМ лардан халқ хўжалигини барча соҳаларида кенг фойдаланилмоқда. Ҳозир микропроцессорлар қўлланилмаган техника соҳаси ёки илмий тадқиқотлар соҳаси бўлмаса керак. Микропроцессорлардан фойдаланиш кўламининг кенглиги ва самарадорлиги жиҳатидан назорат ўлчаш системаси етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Микропроцессорлар яқин ўн йиллар мобайнида техниканинг илғорлик мавқесини, фан техника тараққиётини белгилаб бермоқда ва белгилаб беради. Микропроцессорли системалар кўп сонли ва турли туман параметрларни ўлчашда қўлланиладиган электрон ўлчаш асбобларининг ажралмас қисми бўлиб келмоқда. Ўлчаш асбобларида микропроцессорлардан фойдаланиш қандай фойда беради деган савол берилиши табиийдир. Ўлчаш техникасида микропроцессорлардан фойдаланиш асбобларнинг аниқлигини кескин оширишга, уларнинг имкониятларини анча кенгайтиришга, ишончлилиги, тез ишлашини оширишга, авваллари мутлақо ечилмаган масалаларни қал этишга имкон беради. Ўлчаш асбобларида микропроцессорли системаларнинг функциясини конкрет қараб чиқиш шуни кўрсатадики, бу системалар ёрдамида асбобларнинг кўп функционалликка еришилади, ўлчаш процессини бошқариш, ростлашларни автоматлаштириш, ўз - ўзини мувозанатлаш ва текширишни автоматлаштириш соддалашади, асбобларнинг метрологик характеристикалари яхшиланади, ҳисоблаш амалларини бажариш, кузатиш натижаларини статистик ишлаш, ўлчанадиган физик катталиқни аниқлаш ва уни функциянинг чизиқли шаклига келтириш программалаштирилган ва тўла автоматлашган асбоблар яратиш имкониятлари туғилади. Фикрлайдигани ёки ақлли деб юритиладиган асбобларнинг янги турлари яратилди.

Қуйида микропроцессорли системаларга эга бўлган асбобларнинг асосий имкониятларини, хусусиятларини кўриб чиқамиз ва бу имкониятларга нималар туфайли еришиш мумкинлигини аниқлаймиз.

Кўпфункционаллик. Микропроцессорлар қўлланилганига қадар кўп функционал асбоблар битта яхлит конструкцияга бирлаштирилган бир нечта

функционал узеллар йиғиндисидан иборат еди. Бундай асбобларни ишлатишда битта функциядан иккинчи функцияга ўтиш коммута-сияловчи қурилмалар ёрдамида бажарилади. Бирлаштирувчи занжирларни коммутасиялаш натижасида фойдаланувчи алоҳида узеллардан сигналнинг конкрет параметрларини ёки текширилаётган объектнинг хараakterистикасини ўлчаш учун маълум асбобни тузади, йиғади. Ўлчаш воситаларининг уларни ишлаб чиқишда асос қилиб олинган ишлаш алгоритми фойдаланиш жараёнида ўзгармайди. Бошқача қилиб айтганда, анъанавий кўп функционал асбоблар қатъий мантиқли шема бўйича бажарилган. Унинг учун, бир томондан, кўп функционаллик билан асбобнинг эҳтимолий функциялари сони ўртасидаги қарама-- қаршилик, иккинчи томондан, иқтисодий самарадорлик билан техник самарадорлик ўртасидаги қарама- қаршилик хараakterлидир. Коммутасиялаш ва бошқариш проблемалари бир қанча функцияларни бажариш учун мўлжалланган асбобларни конструкциялаш ҳеч вақт кескин қаршиликсиз бўлмаган ва ҳамма вақт ҳам муваффақият билан ҳал етилмаган. Кўп функционалли ўлчаш воситалари тарғибига киритилган микропросессорли система уни тубдан ўзгартиради, қатъий мантиқ билан ишлайдиган қурилмани программа билан бошқариладиган қурилмага айлантиради. Бундай қурилманинг функционал имкониятлари бажариладиган программа билан белгиланади ва бир программдан доимий хотирлаш қурилмасида сақланадиган бошқа программага ўтиш йўли билан осонгина кўринишини ўзгартириш мумкин. Шунинг учун бундай асбобларнинг прогпммаланадиган иш мантиқини сақланадигани мантиқ деб юритилади. У қайта қуришнинг мослашувчанлигини таъминлайди, асбобни модернизациялаш схемасида унча катта бўлмаган ўзгаришлар қилиб унинг функциясини кўпайтиришга имкон беради. Программаланадиган мантиқдан фойдаланиш, одатда, асбобни арзонлаштиради.

Асбоблар аниқлигининг ортиши. Ўлчаш асбобларининг ҳатолиги унинг метрологик хараakterистикаларига киради. Асбоб таркибига микропросессорли системани киритиш йўли билан метрологик хараakterистикаларни яхшилаш масаласи системали ҳатоликларни автоматик тарзда компенсация қилишдан (бартараф этишдан), ўлчашларни бошлашдан олдин нолни кўзгалмайдиган қилиб қуйишдан, даражалашни автоматик бажаришда (ўз-ўзини даражалаш), ўз-ўзини назорат қилишдан, кўп марталаб коузатишлар ўтказиб, уларнинг натижаларини кейиншалик ўртачалаш йўли билан тасодифий ҳатоликларни таъсирини камайитиришдан, кўпол ҳатоликларни олдини олиш ва аниқлаш ва уларнинг олдини олишдан, ўлчаш жараёнида ҳатоликларнинг сон қийматлари тўғрисидаги информасияни дисплейга чиқаришдан иборат.

Асбобларнинг ўлчаш имкониятларининг кенгайиши. Микропросессорлардан фойдаланиш қурилмаларнинг жуда кенг сигналлари ва хараakterистикаларининг жуда кенг сигналларини ўлчаш имкониятларини тубдан кенгайтиришга имкон беради. Бу биринчи галда ескиргандек туюлган

билвосита ва бирликда ўлчаш турларидан фойдаланиш билан боғлиқ. Бир нечта асбоблардан фойдаланиш, бирқанча кўрсатишларни ёзиб олиб, кейин ҳисоблашлар қилиш зарурати туфайли билвосита ўлчашлар кўпгина экспериментаторлар томонидан ибтидоий бир ҳолдек қабул қилинади. Бундан ташқари, билвосита ўлчашлар ҳатоликларини баҳолаш ҳам унчалик оддий эмас, бунингсиз эса ҳеш қанақа ўлчашлар ҳақиқий деб тан олинмайди.

Асбоб таркибига микропросессорли системалар киритилганда аҳвол батамом ўзгаради. Бу система клавиатурадан олинadиган команда бўйича автоматик тарзда берилган программага кўра ўлчаш режимини танлайди, бевосита ўлчашлар натижаларини есда сақлаб қолади, керакли ҳисоблашларни бажаради ва ўлчанадиган физик катталиклнинг топилган қийматини дисплейга чиқаради. Ўлчашлар ўз табиати бўйича билвоситалигича қолса-да, экспериментатор уларни бевосита ўлчашдек қабул қилади, чунки асбобни текшириш объектига улаб, ўлчаш натижаларини бевосита олади. Амалда кўпинша билвосита йўл билан бевосита ўлчанадиган кўп сонли бошқа физик катталикларга боғлиқ бўлган физик катталикларнинг қийматларини топиш зарурати туғилиб қолади. Микропросессорли системалардан фойдаланиш бундай ўлчашларни соддалаштиради ва қулайлаштиради, натижада тажриба ўтказаётган одам асбобнинг бевосита кўрсатишларини олиши туфайли, ҳақиқатда мураккаб билвосита ўлчашлар амалга оширилганини сезмайди ҳам.

Микропросессорли системалар биргаликда бажариладиган ўлчашларда, яъни айти бир вақтда бир нечта бир хил номли физик катталикларни ўлчашларда янада катта самара беради, бундай ўлчашларда қидириладиган катталикларнинг қиймати бу катталикларни турлича бевосита ўлчашда олинadиган тэнгламалар системасини ечиш йўли билан топилади.

Ўлчанган қийматларнинг математик функцияларини олиш эҳтимоли борлиги. Экспериментаторни, ечиладиган масалага қараб, ўлчашда бевосита олинadиган физик катталик қиймати эмас, балки унинг турли математик функциялари қизиқтириши мумкин. Таркибида микропросессорли системалар бўлган кўпгина асбоблар программалаштирилган функционал ўзгаришларни автоматик бажариши мумкин.

Баъзи асбобларда, фойдаланувчининг хоҳишига қараб, ихтиёрий математик муносабатларни ҳисоблаш имконияти кўзда тутилган.

Статистик характеристикалар олиш. Таркибида микропросессорли системалар бўлган бир қатор асбоблар анализ қилинадиган тасодифий ўзгарувчининг ўртача қиймат, ўртача квадратик қиймат, дисперсия, ўртача квадратик четга чиқиш, шунингдек, иккита тасодифий ўзгарувчиларнинг корреляция коэффициенти каби эҳтимолий характеристикаларни баҳолашга имкон беради.

Аппаратуранинг минатюрлаш ва тежамлилиги. Кўпгина функцияларни микропросессорли система бажарганлиги туфайли схемадаги компонентлар

сонининг кескин камайиши, уларнинг нисбатан арзон туриши, истеъмол қиладиган қувватининг анша камлиги кичик габаритли ва тежамли асбоблар яшаш имконини беради.

Асбоблар ишончилигини ортиши. Бунга схема элементларининг камайиши, автодиагностика амалга оширилганлиги, характеристикалари калибрланган узеллардан фойдаланилганлиги, ҳатоликларни коррекциялаш эҳтимоли борлиги, метрологик ишончилиги яхшиланганлиги туфайли еришилган.

Ишлаб чиқариш давомийлигининг қисқариши. Кўпинча микропросессорли система асосида тайёрланган асбобларнинг янги хоссаларини олиш учун схемада ва бунинг устига асбоб конструкциясида анча катта ўзгаришлар қилиш талаб етилмайди. Ишлаб чиқаришнинг асосий моҳияти зарур программа таъминотини яратишдан иборат. Буни ҳисобга олиб, кенг ишлатиладиган микропросессорлар (масалан, КР580ИК80А, Интел 80,80А) учун ҳозирданок етарли даражада такомиллаштирилган типавий амалий программалар тўпланган бўлиб, асбобнинг программа таъминотини ишлаб чиқиш кўпгина ҳолларда мавжуд программаларни рационал танлашдан иборат бўлади.

Ўлчаш системаларини ташкил этиш. Таркибида микропросессорли система бўлган асбоб, одатда, уни стандарт интерфейс шинасига улашга имкон берадиган интерфейс карта билан жиҳозланган (ёки у билан тўлдирилган бўлиши мумкин) бўлади. Бу эса асбобларнинг маълум мажмуини ягона ўлчаш системасига (Ўлчаш ҳисоблаш комплексига) бирлаштириш имконини беради.

Микропросессор битта ёки бир нечта катта интеграл шемалар тарзида тайёрланган просессордир. У бир ёки бир нечта программа билан бошқарилувчи бир ёки бир нечта катта интеграл схемалардан иборат бўлган ва рақамли ахборотларни автоматик тарзда ишлайдиган ярим ўтказгичли асбобдир. Микропросессор хотирлаш қурилмалари ва ахборот киритиш- чиқариш қурилмалари билан бирга ишлатишга мўлжалланган.

13.2. Микропросессорли системаларда ўлчаш.

Микропросессорли система - ишловчи система тарзида ташкил этилган, яъни ахборотни ишловчи узел сифатидаги микропросессорли комплект - модуллارнинг ўзаро ишловчи катта интеграл шемаларнинг яхлит қилиб йиғилган мажмуидир. Микропросессорли системанинг таркибига кирувши узелларни қисқа таърифлаб ўтамиз.

Такт импульслари генератори тўғри тўртбурчакли импульслар кетма - кетлиги манбаи бўлиб, уларнинг ёрдамида ходисаларни вақт мобайнида бошқариш амалга оширилади. У командалар сиклини хотирадан командани ўқиб олиш ва уни бажариш учун зарур бўлган вақт интервалини белгилайди.

Микропроцессор тарғибига арифметик мантиқ қурилмаси, бошқариш қурилмаси ва ишки регистрлар блоки киради. Технологик процессларни бошқаришнинг автоматлаштирилган системаси (ТПАБС) ва унинг корхонани бошқаришда тутган ўрни корхона турига, технологик объектнинг хилига ва фойдаланилаётган назорат қилиш ҳамда автоматлаштириш воситаларига боғлиқ. Назорат қилинадиган ва ростланадиган катталиклар сонининг ортиши ТП АБС нинг сифат ўзгаришларига сабаб бўлади, бу сифат ўзгаришлари ахборот ва бошқариш ҳисоблаш машиналаридан, функционал группавий бошқаришдан фойдаланишда ўз ифодасини топди. ТП АБС одам - машина комплексидан иборат бўлиб, унинг структурасига қуйидаги системашалар киради: ахборот ўлчаш, технологик сигнализация, дистансион ва автоматик бошқариш ва технологик муқофаза системашалари. Системачаларнинг ишини оператор блокчи бошқариш шитидан туриб назорат қилинади, бошқариш системасининг тузилиши унинг исталган системача ишига аралашувига имкон беради.

Ўлшанадиган параметрларнинг муҳимлиги ва технологик объектнинг мураккаблигига қараб ахборотни узтиш, ўзгартириш ва уни операторга тақдим этишнинг бир неча усуллари мавжуд. Кўриб чиқиладиган структуралар бошқариш шитига эга бўлган турли мураккабликдаги технологик объектларда қўлланилади.

Ахборотни узтиш, ўзгартириш ва тақдим этишнинг электр системалари кенг тарқалганлиги туфайли келтирилган структуралар ва шу типдаги системаларга киради. Унификациялашган пневматик сигналларга асосланган назорат қилиш системасини тузишда худди шу принциплардан фойдаланилади, бунда фақат фойдаланилаётган техник воситаларнинг типлари жиҳатидан ва пневмослектрик ва электро-пневматик ўзгартиргичлар каби қўшимча элементлар уланиши билан фарқ хилинади.

Юқорида кўриб ўтилган бирламчи асбоблар ва ўзгартиргичлар Е (қаршилиқ термометрлари, термослектрик термометрлар, босим ўзгартиргичлари, босимлар фарқи, сарфи, сатқ ўзгартиргичлари, суюқликлар ва газлар таркибининг анализаторлари) ёрдамида тегишли катталикларни ўлчаш ва уларни тегишли катталикларга ўзгартириш электрик аналог сигналларида амалга оширилади.

Назорат қилишнинг автоматик воситаларидан фойдаланишнинг самарадорлиги агар бу воситалар улар жорий этилганига қадар ижтимоий меҳнатни тежашни таъминласа, бу самарадорликни исботланган деб ҳисоблаш мумкин.

Ижтимоий меҳнат сарфларини аниқлаш ва уларнинг даражаларини таққослаш самарадорлик мезонлари деб аталувчи турли усуллар ва баҳолашлар ёрдамида амалга оширилиши мумкин. Ишлаб чиқаришнинг ҳозирги ривожланиш босқичида ТП АБС нинг ва ахборот ўлчаш системасининг

иқтисодий самарадорлигини ҳисоблашда қуйидаги мезонлар: келтирилган ҳаражатларнинг минимуми, рентабеллик кўрсаткичи, мақсадларнинг вазн коэффисентларидан фойдаланилади.

Келтирилган ҳаражатлар минимумининг кўрсаткичи жорий ҳаражатларни қўшимча капитал ҳаражатлар билан таққослашдан келтириб чиқарилади ва қуйидаги математик ифодага эга бўлади:

$$З = C_n + EK = \min, \quad (1.1)$$

Бу ерда $З$ - йиллик маҳсулот чиқаришга кетган келтирилган ҳаражатлар йиғиндиси; n - йиллик топшириқ, дон; C - битта деталнинг таннарҳи, сўм; E - самарадорлик нормаси (ўзини қоплаш муддатига тескари катталиқ); K - назорат воситаларини жорий этиш муносабати билан асосий ва оборот фондларга қўйилган капитал ҳаражатлар.

Ҳисоблашларда маҳсулот бирлигига қилинган келтирилган ҳаражатлардан фойдаланиш анча қулайдир, яъни

$$з = Z/n = C + б = \min, \quad (1.2)$$

Бу ерда

$$б = EK/n.$$

Бу ҳолда келтирилган ҳаражатлар маҳсулот бирлиги таннарҳи билан самарадорлик нормасини ҳисобга олган ҳолда маҳсулот бирлигига қўйилган капитал ҳаражатларнинг йиғиндисига тэнг.

$з = \min$ болишини таъминлайдиган ҳисоблаш варианты оптимал ҳисобланади.

$$З_1 = C_{1n} + EK_1 \quad (1.3)$$

$$З_2 = C_{2n} + EK_2 \quad (1.4)$$

Ҳаражатларнинг камайиши $ДЗ$ янги вариантда базавий вариантга таққосланганда қуйидагига тэнг:

$$ДЗ = З_1 - З_2 = C_{1n} - C_{2n} + EK_1 - EK_2 = n(C_1 - C_2) + Э(K_1 - K_2) = n(C_1 - C_2) - Э(K_1 - K_2). \quad (1.5)$$

Таннарҳдан келган тежамни $(C_1 - C_2)n = ДС$ деб ва таннарҳга келтирилган капитал қўйилмалар айирмасини

$$Э(K_1 - K_2) = ДК$$

деб белгилаб ҳаражатларни максимал тежаш ҳисобланади, яъни

$$ДЗ = ДС - ДК = \max. \quad (1.6)$$

Келтирилган ҳаражатларнинг минимуми кўрсаткичи (1.6) даги математик ифодаси кўринишида автоматик бошқариш системаларни қўллашдан келадиган самарадорликни йириклаштириб ҳисоблашда қўлланилади.

Рентабеллик кўрсаткичи - олинган фойданинг асосий ва оборот маблағлар йиғиндисига нисбатидан иборат бўлиб, корхона фаолиятига баҳо беришда асосий параметр ҳисобланади ва қуйидаги формула билан аниқланади:

$$P = (C - 3c)/K \quad (1.7)$$

Бу ерда С - чиқарилган маҳсулотнинг чакана (ҳарид) нархлари бўйича қиймати; Зс - чиқарилган маҳсулотларга таннарх бўйича қилинган ҳаражат; К - капитал қўйилма.

Ишлаб чиқариш ҳажми турлича бўлган вариантларни таққослашда ва маҳсулот ишлаб чиқаришда уларни чакана нархлар ва таннарх бўйича баҳолашда умумий самарадорлик қуйидаги катталиқ билан ифодаланади:

$$\text{Давар } (C - C_2)_{n1} - (C - C_1)_{n1}. \quad (1.8)$$

(1.8) айирмани қуйидаги ташкил етувчиларга: қўшимча ҳажмда чиқарилган маҳсулотдан олинadиган қўшимча фойда

$$(C - C_1)_{n2} - (C - C_1)_{n1};$$

қўшимча маҳсулот ишлаб чиқаришдан таннархнинг пасайиши

$$(C_1 - C_2)_{n2} - (C_1 - C_2)_{n1};$$

биринчи вариантда кўрсатилган ҳажмда маҳсулот ишлаб чиқаришдан таннархнинг пасайиши $(C_1 - C_2)_{n1}$ га ажратиш мумкин.

Назорат қилиш воситаларини жорий этишдан олинadиган самарадорликнинг муҳим кўрсаткичи бўлиб, фойда олишдан ва таннархнинг пасайишидан келадиган самарадорликни ҳисобга олган ҳолдаги ўзини қоплаш муддати хизмат қилади:

$$\text{ток} = \frac{K_2 - K_1}{(C - C_2)_{n2} - (C - C_1)_{n1}}. \quad (1.9)$$

Назорат қилиш самарадорлигини аниқлашда қўлланиладиган математик моделлар, инвариантлар мақсад функцияси сифатида у ёки бу самарадорлик мезонидан (жами келтирилган ҳаражат, таннарх, рентабеллик ва ҳ.к) фойдаланишдан қатъий назар ўзгармасдан қолади.

Локал автоматлаштириш, технологик параметрларни стабиллаш схемалари учун назорат қилиш воситаларини ишлаб чиқишда ҳамма вақт автоматлаштирилган назорат воситаларини қўллаш самарадорлигини баҳолашнинг иқтисодий мезонига асосланиб бўлавермайди. Бу ҳолда мақсадларнинг вазн коэффицентлари усулидан фойдаланилади.

Таянч сўзлар:

Техник, технология, ЕХМ, ўлчаш, система, параметр, электрон, физик катталиқ, аниқлаш, функционаллик, занжир, алгоритм, аниқлик, программалаш, ўртача, сигналлар, қиймат, статистик, интеграл, импульс, ўтказгич, ахборот, унификация.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Автоматлаштирилган ўлчов тизимларини халқ хўжалигидаги аҳамияти.
2. Ўлчаш асбобларидан фойдаланиш усуллари.
3. Микропросессорли Ўлчаш системаларидан фойдаланиш усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари /И.А.Каримов. - Т:Ўзбекистон, 2009.-56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бақишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. Шишкин И.Ф. Прикладная метрология М.,1990г. - 117с.
5. Исматуллаев П.Р. Тургунбаев А. Разработка калибровочного устройства для определения метрологических характеристик влагомераи Таш.ГУ Т., 1999г.
6. Арипов М.Ф., Устюгин В.Е. Образцовая измерительная установка для определения влажности хлопкоширя и хлопковых продуктови / Хлопковая промишленност, 1978г. №5.
7. Крилова Д. Основи стандартизасии, сертификаци иметрологиии , М., 2001г.

14-МАВЗУ: Товар ва хизматларни сертификация талаблари бўйича товарларни сифат кўрсаткичларига қўйиладиган талаблари.

Режа:

14.1. Товарларни бозор иқтисоди шароитида сифат кўрсаткичларини бошқариш.

14.2. Товарларни ишлаб чиқаришни бошқариш.

14.1. Товарларни бозор иқтисоди шароитида сифат кўрсаткичларини бошқариш.

Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини бошқариш умумиқтисодий қонуниятлар ҳамда бозор иқтисодиёти қонунлари асосида бошқарилади. Маҳсулотни сифат кўрсаткичлари шу маҳсулотлар учун белгиланган норматив техник ҳужжатлар асосида уларга қўйиладиган асосий талаблар асосида бунёд этилиши керак. Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни талаб ва таклиф бўлганлиги учун ҳар бир ишлаб чиқарган товарга истеъмолчининг қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор иқтисодиёти шароитида истеъмолчиларнинг талаби даврига нисбатан доимо ўзгарувчи бўлганлиги учун ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклифлар берилади, шу сабабли товарларни сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлигига ва уларни бозор иқтисодиёти шароитида рақобатдошлиги ошиб боради. Шу сабабли халқ хожалигида янги турдаги ассортиментлар бунёд этилади. Ишлаб чиқарган товарларни сифат кўрсаткичлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортиб боради. Шунинг учун бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш структураси билан ишлаб чиқариш ўртасида доимо рақобат содир бўлиши кузатилади. Шунинг учун бозор иқтисодиёти шароитида товар ишлаб чиқарувчи корхоналарга кичик ва ўрта бизнес корхона маҳсулотларни ишлаб чиқариш даврида уларни сифат кўрсаткичларига қўйиладиган талаб доимо ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган товарларни сифат кўрсаткичларини ҳар томонлама таҳлил қилиб уларни иқтисодий барқарорлиги чиқарилаётган маҳсулотларни миқдори ишлаб чиқариш потенциаллиги, яъни корхонани юқори талабларга мойил бўлган ускуналарга инженер-техник ходимларга келтирилган хом-ашёнинг сифати ва ишлаб чиқарган товарларни сифат кўрсаткичларига кўп жихатдан боғлиқ.

Корхоналарда сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун мамлакатимизда истеъмолчиларни ўрганиш, бозор инфраструктурасини ўрганиш, бозордаги товарларни ассортиментини ўрганиш ва таҳлил қилиш ва тўпланган

ахборотларни замонавий техник информაციон машиналарда ҳал қилиниши ва ишлаб чиқарган товарларга баҳо берилиши бозор иқтисодиётини ривожлантиришга катта туртки бўлади. Шунинг учун маҳсулотларни сифат кўрсаткичи баҳоланиши янги ассортимент маҳсулотларни яратиш ишлаб чиқаришни ривожланишга, янги техника - технологияларни яратилишига асосий омил бўлади. Шунинг учун ишлаб чиқариш билан истеъмолчиларни бирлиги доимо юқори кўрсаткичларга олиб келиб бозор муаммоларини ечишда асосий факторлар ҳисобланади. Шундай ҳоллар бўладиги миқдор жиҳатдан аҳолини талабларини қондирмаслиги мумкин.

Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари паст бўлгани учун улар истеъмолчилар томонидан қабул қилинмайди. Бундай ҳолларда биринчидан ишлаб чиқаришдаги товарларни рентабеллиги жуда паст бўлиб, 2-тарафдан ишлаб чиқариш учун юқори меҳнат сарфи бўлиши мумкин. Учинчидан: кўп миқдорда хом-ашё сарф бўлиши мумкин.

Тўртинчидан: ишлаб чиқарган маҳсулот олувчининг эҳтиёжларини қондирмаслиги мумкин. Бешинчидан: йетқазиб берилган товарни сотилиши паст бўлиши мумкин.

Бу ҳоллар товарларга салбий таъсир кўрсатади. Уларнинг ранги, мазаси, кўриниши аниқланса, баъзи бир ҳолларда уларнинг юқори сифатлилиги тайёрланган маҳсулотларни ассортиментига уларни қайси истеъмолчига мўлжалланганига қараб туриб ҳам баҳоланади.

Масалан: ёш болалар учун тайёрланган маҳсулотларни сифат кўрсаткичига планлаштириш энг юқори даражада бўлиши керак.

Маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини назорат қилиш уларни техник назоратдан ўтказиш алоҳида назорат органлари томонидан бошқарилади. Бу органда хизмат қилувчи ходимлар маҳсулотни сифат кўрсаткичларини ишлатиладиган асосий ва қўшимча бошқа корхоналардан келаётган хом-ашё маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини текшириш бу кираётган хом ашё, келтирилаётган маҳсулот ҳисобланади. Бу ҳолда тайёрланаётган маҳсулотни сифат кўрсаткичлари келтирилаётган маҳсулотни сифат кўрсаткичларига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади.

Масалан: Лавлагидаги шакарни миқдори (ёки қандлавларидаги) шакар олишда катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бошқа корхонадан келтирилаётган маҳсулот стандарт талабга эга бўлиши керак. Ҳозирги пайтда маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини таъмин этилишида ишлаб чиқарган маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини яхшилаш борасидаги қилинадиган доимий ишлар, уларни режалаштириш, доимо бозор қонунлари асосида истеъмолчиларни талабини ўрганиб бориш давлат миқёсида амалга оширилиши лозим. Ишлаб чиқарган товарларга истеъмолчиларни талаби бўлмаса, бундай товарларни ишлаб чиқаришдан олиш ва истеъмолчилар талабига мос товарларни яратиш, уларни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш шу билан бир қаторда ишлаб чиқарган

товарларни сифатини яхшилаш тўғрисидаги илмий назарий ва ишлаб чиқариш тамойилларини бир вақтнинг ўзида амалга оширилиши лозим бўлади. Ҳозирги вақтда халқаро меҳнат ресурсларини тақсимоти ва кўпчилик ривожланган давлатлардаги юқори сифат кўрсаткичларига эгаллиги бу дунё миқёсида, техника-технологияни ривожланишига янги ускуналарни яратилишига ишлаб чиқарган маҳсулотларни рақобатбардошлигини оширишга олиб келмоқда. Шу борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзларини ишлаб чиқариш корхоналарини янгидан таъмин этилиши шу мамлакатлардаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш потенциалининг ошишига ҳамда замонавий техникалар орқали ишлаб чиқариш маҳсулотларни сифат кўрсаткичларни юқори даражага етказишга катта хизмат қилади. Шунинг учун Ўзбекистонда ҳозирги даврда халқ инвестицияларини халқ хожалигига жалб этиш ҳорижий мамлакатлар билан қўшма корхоналарнинг барпо этилиши Ўзбекистонда ишлаб чиқариш мумкин бўлган маҳсулотни сифат кўрсаткичларини бошқаришга ишлаб чиқариладиган маҳсулотларни рақобатини оширишга катта хизмат қилади.

Норматив техник хужжатларда ГОСТ-15-467-85 маҳсулотларни сифат кўрсаткичини бошқариш деб ишлаб чиқаришда техника-технология билан таъмин этилиши маҳсулотни сифат кўрсаткичини ишлаб чиқаришда уни ишлаб чиқаришга киргизишда ишлаб чиқариш даврида ускуна ва механизмларни эксплуатация потенциалини таъмин этишда ёки истеъмолчиларини талабларини қондиришда ишлаб чиқарган маҳсулотларни сифат кўрсаткичини бошқаришда маълум томонга юналиш учун олиб бориладиган барча ишлар ва ишлаб чиқариш учун ишлаб чиқариш таъмин этадиган барча факторлар маҳсулотни сифат кўрсаткичини таъмин этишда асосий омиллар ҳисобланади.

14.2. Товарларни ишлаб чиқаришни бошқариш.

Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот ва унинг таърифи, маҳсулот хоссаси, сифати, белгиси маҳсулот сифатининг кўрсаткичи, маҳсулотни функционал лаёқатлиги, ишоншлиги, естетиклиги хавфсизлиги, рақобатдошлиги, истеъмол баҳоси, маҳсулот бозори, маркетинг, сифат халқаси, сифат тизими, маҳсулот сифати даражасини баҳолаш шулар жумласига киради.

Маҳсулот деганда меҳнат фаолияти жараёнининг моддийлаштирилган натижаси тушунилиб, у фойдали хоссаларга эга бўлади. Аниқ ишлаб чиқариш жараёнларидан олинадиган ва муайян жамоа ва шахсий ҳарактерли эҳтиёжларни қаноатлантириш учун мўлжалланади. Маҳсулот тайёр ҳолда, аниқ бозорда сотилиш учун ҳамда яроқли ёки тайёрлаш жараёнида, ишлашда, этиштиришда, таъмирлашда ва шунга ўхшашларда бўлиши мумкин. Маҳсулот таърифи яна бошқа бир хужжат халқаро стандартларда қисқа ҳолда келтирилган бўлиб, маҳсулоти - фаолият ёки жараён натижаси деб таърифланган. Маҳсулот

моддийлаштирилган ёки моддийлаштирилмаган ёки уларнинг ўзаро уйғунлашган бирикмаси бўлиши мумкин. Маҳсулот сифати деганда, унинг вазифасига биноан муайян эҳтиёжларни қаноатлантиришга яроқлилигини белгилайдиган хоссалар йиғиндиси тушунилади. Маҳсулот сифати, уни ташкил етувчи буюм ва материалларнинг сифатига боғлиқ. Агар маҳсулот машинасозлик буюмларидан ташкил топган бўлса, маҳсулотнинг сифатини белгиловчи, уни айрим буюмларини ҳамда бир хиллик, ўзаро алмашувчанлик ва бошқа буюмларнинг шундай хоссаларининг йиғиндисидан ташкил топади. Масалан, пахта машинасининг сифати, уни ташкил етувчи двигателнинг, болт ва гайкаларининг, турли хил блоklarнинг сифатига боғлиқ. Маҳсулот сифатини олдиндан айтиб бериш деганда берилган вақтда ёки берилган вақт оралиғида еришилиш мумкин бўлган маҳсулот сифат кўрсаткичларининг имконий қийматларини аниқлаш тушунилади. Маҳсулот сифатини яратишда унинг керакли сифатини таъминлаш ва меъёрида бўлиб туриши мақсадида амалга ошириладиган барча ишлари тушунилади. Маҳсулот сифати жараёнларининг қандай ташкил этилганлиги, уларни қандай меъёрда ишлашига, назорат ўлчаш асбобларининг нақадар текис ишлашига ва уч жараёнларда ишлаётган ходимларнинг малакасига сўзсиз боғлиқдир. Маҳсулот сифатини бошқариш тизими деганда бошқариш идоралари ва бошқарилувчи объектларнинг маҳсулот сифатига бошқаришда моддий-техника ва ахборот воситалари ёрдамида ўзаро боғланишини мажмуи тушунилади. Шунинг учун бу тизим ўзаро боғланган маҳсулот сифатини бошқаришни таъминлайдиган ташкилий, техникавий, иқтисодий ва ижтимоий тадбирларнинг йиғиндиси сифатида кўзда тутилган бўлмоғлиги лозим. Бошқаришнинг асосий мақсади эса маҳсулот сифатини керакли даражага еришишлигини таъминлаш ҳисобланади. Маҳсулот сифатини бошқарув тизими ўз таркибига инсон жамоаларини, техникавий қурилмаларни, моддий воситаларни ва кучли ахборот оқимини олади. Маҳсулот сифатини бошқариш тизимидаги бошқариш жараёнлари икки гуруҳга бўлинади:

1) Ишлаб чиқариш тизимини деярли юқори даражага ўтказувчи (маҳсулотнинг деярли техникавий даражасини ва сифатини яратиш ва ўзлаштиришни таъминловчи)

2) Ишлаб чиқариш тизимидаги тургунликни ушлаб туриш ва ўзлаштирилган маҳсулот чиқаришини режалаштирувчи сифат даражасида таъминлаш.

Маҳсулот сифатини бошқариш жараёни бошқаришнинг умумий назариясига биноан қуйидаги ишлардан ташкил топади:

- бошқариш режасини ишлаб чиқиш;
- маҳсулот сифатини оширишни режалаштириш;
- маҳсулот сифатига таъсир етувчи ҳар қандай объект (буюм, жараён)нинг ҳолати ҳақида ахборотлар олиш ва таҳлил қилиш;

- сифатни бошқариш бўйича қарор қабул қилиш ва объектни таъсирлатиш усулини таёрлаш;

- таъсир этадиган, бошқарувчи кўрсатмалар бериш натижасида объектдаги сифатнинг ўзгариши ҳақидаги ахборотни олиш ва таҳлил қилиш.

Маҳсулот сифатини бошқариш ҳақидаги ахборотни қасрдан олинадими?

Даставвал бундай ахборот юқорида айтилганидек, маркетинг, сотув бозорини аниқлаш ва уни ўрганиш бўлимининг ходимлари томонидан олинади. Бунда шу маҳсулотга нисбатан шу маҳсулотга муносабати инобатга олинади. Бундай маълумотлар эса шу соҳадаги илмий-тадқиқот ва лойиҳалаш конструкторлик ишларини олдиндан айтиб бериш ҳамда ишлаб чиқариш ҳажмини ва маҳсулотнинг сифат даражасини режалаштириш учун асос бўлади. Маҳсулотни ишлаб чиқариш учун шунга ўхшаш буюмларнинг сифатини ҳамда уларни ишлаб чиқариш усуллари ишлатилиши ва таъмирлашни тавсифловчи ахборот керак. Бу маълумотлар қарор қабул қилиш учун асос ҳисобланиб, қарор қабул қилиш натижасида бошқарувчи идорага ўзининг муайян бошқарувчилик таъсирини ўтказди. Бу таъсир маҳсулотнинг ҳар қандай босқичига ишлаб чиқишга, ишлаб чиқаришга, ишлатилишга тааллуқлидир. Катта корхоналарда маҳсулот сифатини бошқариш соҳасида автоматлаштирилган тизимлар яратилган ЕХМ ёрдамида меҳнат ва маҳсулот сифати ҳақидаги маълумотларга ҳамда меъёрий ҳужжатларнинг ҳисоб китобига, маҳсулот ишлаб чиқаришдаги яроқсизликни ҳисоб китобига ва таҳлилига, маҳсулотни ишлатилишдаги ва бошқа босқичлардаги уни сифатини таҳлилига ишлов беради ҳамма бошқарувчи тизимларда умумийлик белгилари бўлиб сифат даражасига бериладиган топшириқ бу топшириқни яратиши уни амалга ошириши вақти-вақти билан сифат ҳолатини режалаштирилганига нисбатан бажарилишини қийслаши ҳар қандай шароитда ҳам бўлган ўзгартиришлар бу маҳсулотни сифатига таъсир кўрсатади. Маҳсулот ишлаб чиқарилишида, айниқса янги маҳсулот билан боғлиқ бўлса, турли хил муаммолар пайдо бўлади, бу ва бунга ўхшаш муаммоларни тезкорлик билан ҳал қилишда маҳсулот сифатини бошқариш тизимлари ва уни бошқарувчи идоралари ҳал қилувчи вазифани бажаради. Маҳсулот сифатини оширишда стандартлаштириш фаолиятининг роли каттадир чунки ҳар қандай технологик жараёнларни бир меъёрда ишлаши, уларнинг бир босқичида меъёрий ҳужжатларнинг қанчалик риоя қилиниши, жамоанинг меҳнат ва технологик интизомини ҳал қилувчи рол ўйнайди. Вазифа сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш, уни сифатини турғунлаштириш, янгиликларни тинмай жорий қилиш, янги бозорларни излаб топиш ва уни ўрганиш буларнинг ҳаммаси маҳсулотни дунё бозорига олиб чиқишга уни рақобатдошлик қобилиятини оширишга ва корхонанинг иқтисодий фаолияти.

Таянч сўзлар:

Товар, сифат, кўрсаткич, умум иқтисодий, бозор, талаб, таклиф, истеъмолчи, ишлаб чиқарувчи, технология, ассортимент, назорат, ижобий, салбий, тайёрланган, миқдор, ўлчам, актив, пассив, норматив, бошқариш, фактор, ускуна, механизм

Такрорлаш учун саволлар:

1. Товарларни сифатли ишлаб чиқаришдаги бошқаришнинг адамияти
2. Товарларни сифат кўрсаткичларини бошқаришдаги асосий мезонларни шарҳланг
3. Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминловчи асосий омилларни кўрсатинг

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов.- Т:Ўзбекистон, 2009.-56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009.-24 б.
4. Каримов А. Хизматларни сертификатлаштириш муоммолари. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси №2 1998.
5. Азимов Р.К. Алланиязов А.Ҳ. Етопи создания системы менеджмента качества материалы Республиканской научно - проктической технической конференсии. Т. 2007.
6. Аъзамов А.А., Бойматов Н.Т., Шориев А.А. Рол метрологии повышение качества продукции. Материали Республиканской научно - проктической технишеской конференсии. Т. 2007.
- 7.ТаджибековаИ.Е. Миралиева А.К. Тургунбаев А. Системи управления качеством продукции основа високой конкурентоспособности предприятия.

8. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш соҳасида кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш муоммолари. Республика илмий - амалий анжумани тезислар туплами.Т.2004.

15-МАВЗУ: Товрларни сифат тизимини сертификациялашнинг ўтказиш босқичлари.

Режа:

15.1. Товарларни сифат кўрсаткичларини белгиловчи меъёрий ҳужжатлар.

15.2. Товарларни сертификатлаштириш соҳасида ИСОнинг фаолияти.

15.1. Товарларни сифат кўрсаткичларини белгиловчи меъёрий ҳужжатлар.

Ишлаб чиқариш корхоналарида ишлаб чиқиладиган турли хил маҳсулотлар муайян сифат кўрсаткичларига жавоб бериши керак. Сифат кўрсаткичлари эса маълум белгиланган талабларга мувофиқ (мос) келиши лозим. Мувофиқлик ўз навбатида маълум стандартга ёки бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келишини талаб қилади. Мувофиқликни сертификатлаштириш мумкин. Ҳўш сертификатлаштириш тушунчаси нима?

Сертификатлаштириш деганда керакли ишончилилик билан маҳсулотнинг муайян стандартга ёки техникавий ҳужжатга мувофиқлигини тасдиқлайдиган фаолият тушунилади. Сертификатлаштириши тушунчаси биринчи марта Халқаро стандартлаштириш ташкилоти кенгашининг сертификатлаштириш масалалари бўйича махсус қўмитаси томонидан ишлаб чиқилиб, унинг стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва синов лабораторияларининг аккредитлаш соҳаларидаги асосий атамалари ва уларнинг қоидалари қўлланмасига киргазилган. Қайта ишланган халқаро стандартлаштириш ташкилотининг қўлланмасида сертификатлаштириши атамасининг фақатгина изоҳлари берилган:

Сертификатлаштириш умумий атама бўлиб, маҳсулот, технологик жараён ва хизматларнинг сертификатлаштиришда учинчи томонни қатнашиши тушунилади. Сифат тизимини баҳолаш соҳасидаги тараққиёт сифат тизимини сертификатлаштириш бўйича янги тушунча заруриятини туғдирмоқда.

Мувофиқлик атамаси маҳсулот, жараён, хизматга белгиланган барча талабларга риоя қилишни ўз таркибига олади. Бунда мувофиқликнинг учта кўриниши мувофиқлик баёноти. Мувофиқликни аттестатлаш, мувофиқликни сертификатлаштиришни белгилайди. Мувофиқлик баёноти деб йетқазиб берувчининг маҳсулот, жараён ва хизматларнинг аниқ бир стандартга ёки бошқа меъёрий ҳужжатга тўла-тўқис мувофиқлик ҳақида бутун маъсулиятини ўз устига олганлигини баён этишга айтилади. Бу маъсулиятни сўнги вақтларда ўз-ўзини сертификатлаштириши тушунчаси билан алмашаётгани қайд қилинмоқда. Ўз-ўзини сертификатлаштириш деганда маҳсулот ишлаб чиқарувчи томон бутун маъсулиятини ўзига олган ҳолда

сертификатлаштиришни ўзини ўтказди. Мувофиқликни аттестатлаш учинчи томон тарафидан синов лабораториясининг баёноти тушунилиб, маълум намуна маҳсулотга бўлган парни белгиловчи маълум стандартлар ёки бошқа ҳужжатлар билан боғлиқ еканлигини баён этишга айтилади.

Сертификатлаштириш деганда маҳсулот (буюм, мол) ёки хизмат муайян артга ёки техникавий шартларга мос келишини тасдиқлаш мақсадида амалга оширадиган фаолият тушунилиб, ушбу фаолият натижасида маҳсулот сифати ҳақида истеъмолчини ишонтирадиган тегишли арт - сертификат берилади. Сертификатлаштириш тизими атамасидан ташқари сертификатлаштириш шэмаси киритилиб, у қуйидагича таърифланади : мувофиқликнинг сертификатлаштирилишини ўтказишдаги учинчи томон ҳаятининг тартиби ва таркиби. Сертификатлаштириш тизимларида қатнашувчи учта тушунча ҳақида тўхталиб ўтамиз: сертификатлаштириш тизимидан фойдаланиш, сертификатлаштириш тизимида қатнашувчи ва сертификатлаштириш тизими аъзоси.

Сертификатлаштириш тизимидан фойдаланиш деганда сертификатлаштириш тизимининг қоидаларига мувофиқ гувоҳнома турига берилган сертификатлаштиришдан фойдаланиш имконияти тушунилади.

Сертификатлаштириш тизимида қатнашувчи деб ушбу тизимнинг тартибига биноан фаолият кўрсатадиган, лекин тизимни бошқариш фаолиятига эга бўлмаган сертификатлаштириш идораси тушунилади.

Сертификатлаштириш тизими аъзоси деганда ушбу тизимнинг тартибига биноан фаолият кўрсатадиган ва тизимни бошқаришда қатнашадиган сертификатлаштириш идораси тушунилади. Сертификатлаштириш икки хил бўлади: мажбурий ва ихтиёрий. Маҳсулотни у ёки бу сертификатлаштиришга оидлиги, уни ташқи муҳитга инсон саломатлилигига таъсири асосий мезон ҳисобланади. Ихтиёрий сертификатлаштириш деганда ишлаб чиқарувчи, сотувчи ёки истеъмолчи ташаббуси билан ихтиёрий тарзда ўтказиладиган сертификатлаштириш тушунилади.

Маҳсулотларни ишлаб чиқарилишини режалаштириш доимо бозор асосида истеъмолчиларни талабини ўрганиб боришни давлат асосида амалга ошириш керак. Ишлаб чиқариш товарларга истеъмолчининг талаби бўлмаса бу товарларни яратиш уларни ишлаб чиқаришга тадбиқ етмаслик, янги товарларни сифат кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисидаги илмий ғоя ва ишлаб чиқариш тамойилларини бир вақтда амалга ошириш керак. Ҳозирда халқаро меҳнат бозорида ресурслар тақсмоти ва кўп ривожланган давлатларда ишлаб чиқариш товарларни юқори сифат кўрсаткичларига эга еканлиги бу дунё миқёсида техника технологияни ривожига янги-янги ускуналарни яратишга ишлаб чиқариш товарларни рақобатини оширишга олиб бормоқда. Илмий борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзларининг

ишлаб чиқариш корхоналарининг янгидан таъмин этилиш шу давлатларда маҳсулотларни ишлаб чиқариш потенциали ошиб боришига олиб келмоқда.

Норматив техник ҳужжатларда ГОСТ маҳсулотлари сифат кўрсаткичларни бошқариш деб ишлаб чиқаришда техника технология билан таъмин этилиши. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари ишлаб чиқаришга киритишда, ишлаб чиқариш даврида иш ускуналарини эксплуатация потенциали таъмин этишдаги истеъмолчилар талабини доимо қондиришда сифат кўрсаткичларини бошқариш маълум томонга йўналтириш учун қилинадиган барча ишлар ва ишлаб чиқариш учун таъсир этадиган барча факторлар маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда асосий омил ҳисобланади. Ишлаб чиқариш потенциалини бошқаришда сифатли маҳсулотларни яратишда 4 та фактор ката роль ўйнайди:

1. Ишлаб чиқаришдан олдинги даврни проектлаш яъни лойиҳалаш даври дейилади;
2. Маҳсулотларни ишлаб чиқариш даври;
3. Маҳсулотларни етказиш даври;
4. Маҳсулотлардан фойдаланиш яъни истеъмол даври.

Ишлаб чиқаришга керак бўлган маҳсулотларни режалаштириш даврида шунга ўхшаш маҳсулотларни ўрганиш орқали янги маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини юқори даражага етказишни таъминловчи омилларни ўйлаб топиш лозим.

Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни эса талаб ва таклиф бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчиларни қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор шароитида истеъмолчиларни талаби даврига нисбатан ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклиф берилади. Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлиги ва уларнинг бозор шароитида рақобатдошлиги ошиб боради. Шунинг учун халқ хожалигида Янги турдаги сигментлар бунёд этилади. Ишлаб чиқарилаётган товарларнинг сифатлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқариш структураси билан истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқаришдаги корхоналарга маҳсулотни ишлаб чиқариш даврида уларнинг сифатига қўйиладиган талаблар доимо ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотнинг сифатини ҳар томонлама таҳлил қилиб уларнинг иқтисодий барқарорлигини чиқарилаётган маҳсулотнинг миқдори, уларнинг потенциалига яъни корхона ускуналарига, қувватига, хом-ашё сифатига боғлиқ. Шунинг учун маҳсулотларнинг сифатини бошқариш янги ассортиментидаги маҳсулотларини яратиш, ишлаб чиқаришни ривожлантиришга технологияларни яратишга асосий омил бўлади.

Маҳсулот сифати - унинг маълум эҳтиёжларини қондириш учун яроқлилигини белгилаб берадиган хусусиятлар йиғиндисидир.

Маҳсулот сифати - унинг барча хусусиятларини эмас, балки маҳсулотнинг маълум эҳтиёжларини қондира олиш имкониятлари билан боғлиқ хусусиятларни ўз ишига олади. Маҳсулот сифатини бошқариш деганда, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишда унинг сифатини зарур даражасини белгилаш, таъйинлаш ва сифатини мунтазам назорат қилиш ҳамда унга таъсир қилувчи шарт шароит ва омилларни собитлик билан таъсир эттириш орқали амалга оширилади.

Сифат масаласи -хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олади.

Юқори сифат деганда меҳнатни ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини кўпайтириш пировард натижа жамият эҳтиёжларини янада тўлароқ қондириш маъносини тушунамиз. Шу боисдан ҳам бошқаришни бутун механизмни моддий ва моддий рағбатлантиришнинг бутун системаси инженер ва конструкторларини куч ғайратларини, ишчиларнинг маҳорати маҳсулот сифатини оширишга қаратиши зарур.

Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларни кенгайтириш. Чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун коурашнинг навбатдаги бутунлай янги босқич учун шарт шароитлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Маҳсулот сифатини муаммосини ҳал этиш яна шунинг учун мураккаб комплекс яъни бир вақтнинг ўзида ҳам илмий ҳам техникавий, ҳам иқтисодий, ҳам социал муаммодир. Маълумки, маҳсулот сифати уни яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида, Илмий тадқиқот, лойиҳа -конструкторлик, технологик иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланиш оммавий жорий қилишда шаклланади. Мамлакатимизда ҳамда чет елларда маҳсулот сифатини бошқаришнинг баъзи форма ва меъодлари тўғрисида гапиришдан олдин маҳсулот сифати ва меҳнат сифати тушунчаларини кўриб чиқайлик. Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти жамият эҳтиёжларини қондириш учун зарур бўлган моддий бойликларни яратишнинг узликсиз жараёнидан иборатдир, маълум эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган халқ хожалиги фаолиятининг буюмлашган натижаси сифатида қараладиган моддий бойликлар маҳсулот деб аталади.

Сифат масаласи - Хўжалик фаолиятини ҳамма жиҳатларини қамраб олади.

Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ янада тўлароқ қондириш демакдир. Мамлакат олдида турган хилма-хил иқтисодий ва социал вазифаларни мувофаққиятли ҳал этиш учун меҳнат унумдорлигини жадал ўстиришдан бутун ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини кескин ортишдан бошқа йўл йўқ. Вазифа ишлаб чиқаришнинг негизида фирмалар маҳсулдорлигини ошириш, барча сифат кўрсаткичларини яхшилашга еришишдан иборат.

Ўзбекистонда бозорга халқ истеъмол товарлар ишлаб чиқариш сабабли Ўзбекистонда қўшма корхоналар чет ел инвесторининг кириб келиши таъмин

етилмоқда. Сифатнинг мос равишда ишлаб чиқариш ва Ўзбекистон товарларини дунё бозорига олиб чиқиш Ўзбекистонга кўпроқ валюта тушириш ва шу билан Ўзбекистон ривожини таъмин этиш. Юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш билан ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни тежамли таъминлайдиган янги техника, энг илғор технология жараёнларини ишлаб чиқаришга жорий этиш. Раҳбар ходимларга, инженерларга, конструкторларга, лойиҳачиларга, технология ва мутахассисларга боғлиқ.

Мамлакатимизда меҳнат хом-ашёи, ёқилғи, энергетик ресурслари жуда кўп. Асосий фондларимиз ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажми катта. Шу сабабли ҳамма жойда ва ҳар ишда тежамкор бўлиш жамоат мулкига омилкорлик билан ёндашиш ихтиёримизда бўлган инсоннинг кўли ва ақл-заковати билан бунёд этилган нарсаларнинг ҳаммасидан моҳирона тўла-тўқис ва оқилона фойдаланиш иқтисодий сиёсатнинг ўзаги бўлмоқда. Иш сифати ва ишлаб чиқариш самарадорлигидан ва иш сифатини ошириш меҳнат интизомини мустаҳкамлаш уларни меҳнатга инсонпарварлик муносабатда бўлиш руҳида тарбиялаш техник жиҳатдан асослаб берилган. Меҳнат нормалари бригада ҳўжалик ҳисобини тежамкорлик ва сифат режаларини жорий этиш белгиланган иш ҳажминини кам сонли ишчилар билан бажариш соҳасидаги тартибларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Сифатсиз маҳсулот таёрланганлик ва реализация учун шунингдек маҳсулотни лозим даражада сақлаганлик, стандартлар ҳақидаги талаблар ва техника шарт-шароитига риоя қилганлиги учун иқтисодий жазо чораларини қўллаш жорий этишни қўллашликни кенгайтириш зарур.

15.2. Товарларни сертификатлаштириш соҳасида ИСОнинг фаолияти.

Ўзбекистонда маҳсулотларни ишлаб чиқаришда ва бу маҳсулотларни дунё бозорига олиб чиқишда ёрдам берувчи жуда кўп халқаро ташкилотлар мавжуд:

ИСО - халқаро стандартлаш ташкилоти;

МЕК - халқаро техник корхонаси;

МИК - халқаро марказий банки;

АСМО - стандартлаштириш ва метрология бўйича араб мамлакатларининг ташкилотлари;

КОПАНТ - Жанубий Америка стандартлаштириш қўмитаси.

Халқаро стандартларни бунёд этишда маълум бир товар ишлаб чиқаришни кўзда тутиб давлатлар келишиб шу маҳсулот ва товарга ишлаб чиқариш учун шу товарни бунёд этадиган мутахассислар халқаро стандартларни яратади. Республикамизда маҳсулот сифатини оширишда кўпгина ишлар олиб

борилмокда чет ел инвестициялари жорий килинмокда. Жумладан АҚШ, Япония, Германия, Жанубий Корея, Чехия, Франция, Голландия, Туркия ва бошқа мамлакатлар билан қўшма корхоналар қурилган.

Ихтисослашув товарларни сифатли чиқариш ва арзонга тушуриш шартидир. Шу сабабли универсал яъни ҳамма иш билан машғул фирмалар бўлмайди, улар бир ёки бир неча товарлар ишлаб чиқариш соҳасида ихтисослашади. Ихтисослашувнинг икки афзал томони бор.

-биринчидан меҳнат унумдорлигини оширади, ҳаражатларни пасайтириб фойдани ошириш имконини беради.

-иккинчидан сифатли товар чиқаришни бинобарин товарни бозорда яхши сотилишини таъминлайди.

Ресурслар сарфи техника-технология даражасига боғлиқ бўлади. Бу даража қанчалик юқори бўлса эҳтиёжларни қондириш шу қадар кам ресурслар талаб қилади ёки аксинча. Масалан, ески технология шароитида ўн сумлик маҳсулот олиш учун 1 квт електр энергия сарф қилинса илғор технология шароитида 0.5 квт сарфланади, демак энергоресурс бирлиги евазига икки баробар кўп маҳсулот олинади. Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларнинг кенгайиши, чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун коурашнинг навбатдаги бутунлай янги босқич учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатади.

Таянч сўзлар:

Сифат, маҳсулот, ишончлик, мувофиқлик, талаб, истеъмолчи, техника, ИСО, СЕРТИКО, КАСКД, МЕСК, БМТ, ВТО, ГАТТ, лаборатория, Европа иттифоқи.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Товарларни сертификатлашнинг мақсади?
2. Товарларни сифат кўрсаткичларини белгиловчи меъёрий ҳужжатларни шарҳлаб беринг?
3. Товарларни сертификатлашнинг классификацияси?
4. Товарларни сертификатлаштириш соҳдсида ИСОнинг фаолияти?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов.-Т: Ўзбекистон, 2009.-56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бақишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. РСТЎз ИСО 8402-1998 Управление качеством и обеспечение качество. Словар.
5. Международный и региональный организаций по стандартизации И качество продукции. Справочник. М.-1990.
6. Управление качеством продукции. Стандарт серии 9000, 1,2 тома. Т., 1998.

ўтказиш босқичлари.

Режа:

16.1. Товарларни сертификациялаш сифат кўрсаткичларини аниқлаш усуллари.

16.2. Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда норматив-техник ҳужжатларни роли.

16.1. Товарларни сертификациялаш сифат кўрсаткичларини аниқлаш усуллари.

Товарларнинг сифати турли йўллар билан текширилади. Миллий маҳсулотларга таҳлили стандартлар ва уларни кўрсатмаларига кўра улар органалептик, кимёвий, физик, биологик ва микробиологик текширишлар натижасида белгиланади. Маҳсулотларга органалептик жиҳатдан баҳо бериш, агар шу ва баъзи майда асбобларни еътиборга олмаганда махсус бир асбоб-ускунага талаб кучайди. Бошқа текширишларни эса лабораторияларда махсус асбоб-ускуналар ёрдамида, текшириладиган методик усулларга хос бўлган ишлар, тадбирлар ва химикатлар ёрдамида мутахассислар томонидан қўшиб борилади.

Товарларнинг органалептик усуллари. Маҳсулотларни сифатини органалептик жиҳатдан текшириш устудан товарга сезги органлари ёрдамида баҳо беришдан иборатдир. Маҳсулотни кўриши, хидлаш, ушлаб кўриш, мазасини татиб кўриш, кулоқ солиб кўриш ва бошқалар. Органалептик усуллар маълум даражада субъектив усулдир. Органалептик усулда текширишлардаги сезги органлари айрим шахсларда бир даражада бўлмайди. Шундай қилиб, бир маҳсулот сифатига турли кишилар ҳар хил баҳо беришлари мумкин. Бироқ, маҳсулот асосига оғаналептик жиҳатдан баҳо бериши экспертлар ўзларининг тажрибалари ва маҳоратлари туфайли маҳсулот сифатига баҳо бериш йўлларида иложи бориша оз фарқ бўлишига еришадилар. Аммо экспертизанинг бу камчиликларига қарамасдан, шуни назарда тутиш керакки инсонни сезги органлари маҳсулотнинг бошқа текшириш усуллари билан аниқлаб бўлмайдиган ўзига хос ҳушбўй ва таъм хусусиятларини сеза олади.

Одатда органалептик жиҳатдан баҳо беришда баъзи қўшимча физик-кимёвий текширишлар ҳам ўтказилади. Маҳсулотларга органалептик жиҳатдан баҳо беришнинг бир неча усуллари бўлиб, улар таққослаб баҳо берса, балл билан баҳолаш усули, изчиллик усули ва бошқа бир модя қўшиб суюқлаштириш усулидан иборат.

Маҳсулотларга таққослаб баҳо бериш усули. Текшириладиган маҳсулотни шу маҳсулот эталонларига (стандарт мажмуаларига) таққослашга асосланган,

Бу усулнинг камчиликларидан бири шуки, бунда маҳсулотлар биологик жиҳатдан стандарт намуналарини кўп сақлаб бўлмайди ва алмаштириб туришга тўғри келади. Бу эса баҳо беришдаги аниқликни пасайтиради. Маҳсулотга абсолют равишда баҳо берилганда еталон танлаб олиш ҳам таъсир қилади, чунки унга ўртача намуна сифатида турли вақтда олинган маҳсулот бир-биридан фарқ қилиши мумкин.

Балл кўрсаткичи билан баҳо бериш бу балл белгилари билан ифодаланди. Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини мунтазам равишда текшириб бориш ва баҳо бериш учун жуда кўп балл кўрсаткичлари бор. Маҳсулотларга балл билан баҳо беришда балларнинг умумий сони кўрсаткичлари бўйича бўлинади. Масалан: сариеғга бериладиган баҳо бешта кўрсаткич бўйича ўтказилади: таъми ва ҳиди бўйича, консистенцияси бўйича, қайта ишлангани ва ташқи кўриниши бўйича, ранги бўйича, тузилиши ва ўраб жойланиши бўйича. Бу кўрсаткичлар ишида энг муҳим аҳамиятга эга бўлганлари - ёғнинг таъми ва ҳидидир. Бу кўрсаткичларга одатда 50 балл ажратилади. Сўнгра ёғ консистенцияси, қайта ишланиши ва ўраб-жойланишига 25 балл, рангига 5 балл, тузланиш сифатига 10 балл ва ўраб-жойланишига 10 балл берилади.

Маҳсулотда йўл қўйилиши мумкин бўлган ҳар бир иллат ва камчилик тегишли балл билан баҳоланади ва шу кўрсаткич учун белгиланган умумий балл сонидан олиб ташланади. Шундай қилиб маҳсулотга баҳо бераётган эксперт аслида фақат шу товарда қандайдир нуқсон ва камчилик борлигини аниқлайди. Сўнгра у стандартдаги махсус жадвалдан қанча баллни олиб ташлаши кераклигини топади. Бу усул экспертлар ишини осонлаштиради ва маълум даражада баҳо беришдаги субъективликка йўл қўймайди.

Изчиллик билан баҳо бериш усули. Сифати баҳоланаётган маҳсулотлар бир қаторга қўйилади-да уларни бир-бирига таққослаб баҳо берилади. Ҳар бир маҳсулот намуналари сифатига қараб ё тобора яхшиланиб бориладиган ёки борган сари сифати пасайиб борадиган тартибда бир қаторга қўйилади. Бу усул ёрдамида маҳсулотларни сақлаш шароити уларнинг сифатига қандай таъсир этишини ҳам аниқлаш мумкин.

Суюқлаштириш усули билан текшириш мумкин бўлган модданинг минерал миқдори аниқланади. Бу усул бир таркибли маҳсулотларга нисбатан қўлланилади. Маҳсулотга мунтазам равишда нейтрал модда қўша бориб текширилаётган маҳсулотларнинг сезилиш чэгараси аниқланади ва шу билан ўша маҳсулотнинг дастлабки ҳолатда қанчалик қуюқликка эга эканлиги белгиланади.

Органалептик жиҳатдан текширилаётган маҳсулот махсус хоналарда ўтказилади. Хоналар етарли даражада ёруғ ва кенг, тоза ҳаволи алоҳида уй ажратилган бўлиб, барча шароитлар мукамал таъминланган бўлиши шарт. Текширишнинг физик усуллари. Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини текширишнинг физик усуллари маҳсулотнинг солиштирма оғирлигини,

ёпишқоқлигини , ериш, қотиш ва қайнаш температурасини, оптик хусусиятларини аниқлашдан бошланади.

Маҳсулот солиштрма оғирлиги шу суюқлик оғирлигининг бир хил температура ва ҳажмдаги сув оғирлигига бўлган нисбатини кўрсатади. Маҳсулотнинг солиштрма оғирлиги одатда ариометр билан ўлчанади. Озиқ-овқат маҳсулотларини зишлиги ва солиштрма оғирлигини гидростатистик тарози ва пикнометрлар билан ҳам аниқласа бўлади. Ёпишқоқлик ёки ёпишқоқлик бирлиги пуазлар ёки нисбий ёпишқоқлик сони билан ифодаланилади. Нисбий ёпишқоқлик аниқ бир вақт ичида тагида кичкина тешиги бор махсус асбобдан оқиб тушган сув миқдорининг шу асбобдан оқиб тушган суюқлик миқдориغا бўлган нисбатини кўрсатади.

16.2. Товарларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда норматив-техник ҳужжатларни роли.

Норматив техник ҳужжатларда ГОСТ маҳсулотлари сифат кўрсаткичларни бошқариш деб ишлаб чиқаришда техника технология билан таъмин этилиши. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари ишлаб чиқаришга киритишда ,ишлаб чиқариш даврида иш ускуналарини эксплуатация потенциали таъмин этишдаги истеъмолчилар талабини доимо қондиришда сифат кўрсаткичларини бошқариш маълум томонга йўналтириш учун қилинадиган барча ишлар ва ишлаб чиқариш учун таъсир этадиган барча факторлар маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини таъминлашда асосий омил ҳисобланади. Ишлаб чиқариш потенциалини бошқаришда сифатли маҳсулотларни яратишда 4 та фактор катта роль ўйнайди.

-Ишлаб чиқаришдан олдинги даврни проектлаш яъни лойиҳалаш даври дейилади;

-Маҳсулотларни ишлаб чиқариш даври;

-Маҳсулотларни етказиш даври;

-Маҳсулотлардан фойдаланиш яъни истеъмол даври.

1-даврд. Ишлаб чиқаришга керак бўлган маҳсулотларни режалаштириш даврида шунга ўхшаш маҳсулотларни ўрганиш орқали янги маҳсулотларни сарф кўрсаткичларини юқори даражага етказишни таъминловчи омилларни ўйлаб топиш лозим. Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни эса талаб ва таклиф бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчиларни қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор шароитида истеъмолчиларни талаби даврига нисбатан ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклиф берилади.Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлиги ва уларнинг бозор шароитида рақобатдошлиги ошиб боради.Шунинг учун халқ хожалигида янги турдаги сигментлар бунёд етилади. Ишлаб чиқарилаётган товарларнинг сифатлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқариш структураси билан

истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқаришдаги корхоналарга маҳсулотни ишлаб чиқариш даврида уларнинг сифатига қўйиладиган талаблар доимо ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотнинг сифатини ҳар томонлама таҳлил қилиб уларнинг иқтисодий барқарорлигини чиқарилаётган маҳсулотнинг миқдори, уларнинг потенциалига яъни корхона ускуналарига, қувватига, хом-ашё сифатига боғлиқ. Шунинг учун маҳсулотларнинг сифатини бошқариш янги ассартиментидаги маҳсулотларини яратиш ишлаб чиқаришни

ривожлантиришга технологияларни яратишга асосий омил бўлади.

Маҳсулот сифати унинг маълум эҳтиёжларини қондириш учун яроқлилигини белгилаб берадиган хусусиятлар йиғиндисидир. Маҳсулот сифати унинг барча хусусиятларини эмас, балки маҳсулотнинг маълум эҳтиёжларини қондира олиш имкониятлари билан боғлиқ хусусиятларни ўз ичига олади. Маҳсулот сифатини бошқариш деганда, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишда унинг сифатини зарур даражасини белгилаш тайинлаш ва сифатини мунтазам назорат қилиш ҳамда унга таъсир қилувчи шарт шароит ва омилларни собитлик билан таъсир эттириш орқали амалга оширилади.

Таянч сўзлар:

Товар, сифат, талаб, таклиф, корхона, ишлаб чиқариш, ахборот, инфраструктура, ассортимент, техника, технология, истеъмолчи, самарадорлик, унификация, автоматизация.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари нима сабабдан бошқарилади
2. Сифат кўрсаткичларини бошқаришда норматив техник ҳужжатларни аҳамияти
3. Сифат кўрсаткичлари таъсир етувчи асосий кўрсаткичлари

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов.-Т: Ўзбекистон, 2009.-56 б.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга

мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бақишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

4. Радкеевиш Я.М, Ширтладзе А.Г, Лактионов Б.И Метрология, стандартизация и сертификация. М,2006

5. Каримов. А. Хизматларни сертификатлаштириш муаммолари. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси 2.1998

6. Стандарт 180 9000, система менежмента качества.

7. Товарларни сифат кўрсаткишлари бошқариш.

17-МАВЗУ: Товарларни сертификациялаш жараёнида уларни рақобатбардошлилигини тaminлаш.

Режа:

17.1. Товарларнинг рақобатбардошлиги.

17.2. Товарларнинг рақобатдошлик меъзонлари.

17.1. Товарларнинг рақобатбардошлиги.

Стандартлаштиришнинг тармоқлараро тизими, меёрий ҳужжатларни қўллашда стандартлаштиришнинг мақсадлари, вазифалари, объектлари бўйича муҳим тизимларнинг қиёсий тафсияномаси. Сифат бўйича қабул ўтказиладиган меёрий ҳужжатлар. (Стандарт, техник талаблари, маънолари ва номланиши).

Метрология аниқлик берувчи фанлар бўлиб у халқ хўжалигининг барча тармоқларида ва соҳаларида жуда кенг қўлланилади. Метрология фани физика, химия, математика, механика, астрономия, геология ва бошқа фанларнинг ўлчов бирликларининг ташкил этади.

Ҳар бир соҳа қараладиган бўлса у ҳолда албатта ўзига хос ўлчов бирликлари бор ва шу ўлчов бирликлари асосида қиёсий таклифлар ўрганилади. Ҳар бир мустақил давлатларда шу ҳолат ҳудудида олиб бориладиган барча ишлаб чиқариш импорт экспорт товарлари уларни ўрганиш сифат кўрсаткичларига баҳо бериш уларни дунё бозорига чиқариш, яъни экспорт, бошқа давлатлардан ўз давлатига олиб келиш ва шу давлатнинг ички бозорини истеъмол моллари билан тўлдириш ҳар бир давлатнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади. Шундан келиб чиққан ҳолда мустақил Ўзбекистон Республикасида ҳам Ўзбекистон метрология ва стандартлаштириш ва сертификатлаштириш ҳақида қонун чиқарилди. Ҳозирги даврда дунё ишлаб чиқариш интеграциясида кўплаб замонавий техника технология хизматлар мавжуд. Ҳозирги даврда халқ хўжалигининг барча тармоқларида халқ истеъмол маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ҳозирги замон талабига молик техника технология ва ишлаб чиқариш асбоб ускуналаридан фойдаланиш жараёнида кўплаб ва ҳар турдаги ўлчов асбобларидан фойдаланилади. Замон талабларига мос товарларни ёки хизматларни амалга оширишда шу давлатларда тасдиқ этилган стандартларда ва ўлчов асбобларидан кенг фойдаланиш керак.

Агарда ишлаб чиқарилган маҳсулот дунё стандартига мос бўлса, у ҳолда бу товарларга ва хизматларга хорижий мамлакатлардан ҳам сотиб олиш учун ҳар хил талаблар тушади. Ҳар бир давлатнинг ривожланиши ва юксалиши шу давлатнинг дунё бозорига чиқараётган маҳсулотларнинг ассортиментида, миқдорига боғлиқ. Ҳозирги даврда дунё ҳамжамияти ишлаб чиқариш кунларнинг интеграциясида халқаро савдо ишларини ташкил етганки бу ишларда давлатлар қанчалик кенг иштирок еца уларнинг ривожланиши кенг доирада бўлади.

Стандартлаштириш кўмитаси барча ишлаб чиқариш ташкилотларини тасдиқ этилган стандартлар билан таминлаш, амалдаги ўлчагич асбобларини

назорат қилиш, маҳсулотларга сертификат бериш ишларини амалга оширади. Стандартлаштириш кўмитаси агар корхоналар ностандарт маҳсулот ишлаб чиқарган бўлса бу корхонани ишлашини тўхтатиш ҳукуқига эга. Корхоналарнинг барча ўлчов асбоблари маълум вақт давомида текширилиб талаб даражаларига мос бўлса уларга махсус белгилар қўйилади, ҳамда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни аккредитастия қилган лабораторияда сифат кўрсаткичини текшириб уларга сифат ҳужжатлари берилади.

Ишлаб чиқаришда маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларини таъмин этишда стандарт талабларининг замонавийлиги ўз вақтида тасдиқланиши ва ишлаб чиқарилган маҳсулотларни стандарт талабларига мослиги жуда катта аҳамиятга эга. Бир товарни бир қанча давлатлар ишлаб чиқариш бўйича шартнома тузиб бу шартномалар амалга ошганда ишлаб чиқарилган товарлар учун қўшилган давлатлар орасида халқаро стандарт ишлаб чиқарилади. Ҳозирги даврда кўпчилик давлатларда бундай амалий ишларни ташкил этилиши ўзларининг натижаларини бермоқда. Давлатлар орасидаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришда ва бу маҳсулотларни дунё бозорида олиб чиқишда жуда кўп стандартлаштириш халқаро ташкилотлар мавжуд:

1. Халқаро сифат маркази;
2. ИСО — халқаро стандартлаштириш ташкилоти;
3. МЕК — халқаро электроника комиссияси;
4. АСМО—стандартлаштириш ва метрология буйича Араб давлатларининг ташкилоти;
5. КОПАНТ — Жанубий Америка стандартлар кўмитаси.

Халқаро стандартларни бунёд этиш учун аввало давлатлар орасидаги келишув асосида маълум бир товар ишлаб чиқариш кўзда тутилади ва шу товарни ишлаб чиқаришда давлатлар ўзаро келишиб олиб шу маҳсулотни ишлаб чиқариш учун шу товарни бунёд этадиган давлатлараро мутахассислар халқаро стандартни яратадиган, халқаро стандартни шу давлат бошлиқлари тамонидан тасдиқ етилади.

Халқаро стандартлар ишлаб чиқарилган товарни ассортиментиға ва уларнинг сифат кўрсаткичларига жуда катта таъсир кўрсатади. Дунё бозоридаги талаб ва таклифларига биноан умумжаҳон ишлаб чиқаришга янги товар номенклатуралари ишлаб чиқарилади. Шунинг учун ҳар йили дунёнинг кўпчилик давлатларида товарларнинг ассотриментлари ва классификастияси бўйича кўпчилик давлатларда янги товарларни ҳамда дунё бозорларига чиқадиған товарларнинг воситалари бўлади.

Маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичларига бир қанча омиллар таъсир кўрсатиши мумкин. Айниқса озиқ-овқат маҳсулотларини тайёрлашда ишлатиладиган асосий ҳам ашёларни ва ярим хом-ашёларнинг сифат кўрсаткичлари, норматив техник ҳужжатларнинг замон талабларига жавоб

беришини технологияни замонавийлиги, ишлаб чиқариш корхоналарининг технологик қурилмалар билан таъминланиши, сифат кўрсаткичларни аниқлайдиган асбоб ускуналар, химикатлар билан таъминланиши ва шу корхонада ишлайдиган инженер-техник ходимларни юқори ишлаб чиқариш савиясига ва замон талабларига жавоб берадиган тартибдаги билимларнинг борлиги, шу корхона ишлаб чиқариш тамойилларини ташкил этилиши ва унинг назорати ҳар бир ишлаб чиқариш бўлимларидаги технологик жараёнларнинг юқори савияда бажаралиши ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сифат кўрсаткичларни таъминлашда энг асосий омиллар ҳисобланади.

Сифат кўрсаткичини ошириш билан тайёрланган маҳсулотлар норматив технологик ҳужжатларга мос келишида юқорида таъкидланган факторларга боғлиқ. Бунда норматив техник ҳужжатлар бунёд этиш керак. ГОСТ 1500-73 ишлаб чиқариш учун норматив ҳужжатларни тузиш асосий тамойиллари ҳисобланади.

17.2. Товарларни рақобатдошлик мезонлари.

Сифат кўрсаткичларига қўйилладиган асосий талаблар, маълумки ишлаб чиқаришда асосий ва қўшимча хом-ашёлар ишлатилади. Айниқса озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш асосий хам-ашё сифатида сеҳ хўжалиги маҳсулотлари ва бошқа маҳсулотлар ҳам ишлатилади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳам маълум бир норматив техник талабларига эга бўлишлари керак. Акс ҳолда улар тайёр маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Биз стандартлаштиришни Ўзбекистан Республикаси стандартдан "Санитария сопол буюмлари" мисолида қўшиб чиқамиз. Мазкур стандарт бинолар ва турли хил ехтиёжларга мўлжалланган иншоотларнинг орасталик тугунлари, маиший ва бошқа хоналарига ўрнатилладиган сополдан (чинни, ярим чинни ва шишадан) қилинган қўл ювгичлари, унитазлари, сув тушириб юбориш бачоклари, оқова тешикли жомлар ва бошқа буюмларга таалуқлидир.

Меъёрий ҳужжатларга ишоралар:

Бу стандартга қуйидаги стандартга қилинган ишоралардан фойдаланилади.

2991-85 ГОСТ "Вазни 500 кг юкка мўлжалланган бузиқ йиғилмайдиган тахта қутилар. Умумий техник шартлари".

ГОСТ 5244-79 "Ёғоч пайрахаси техник шартлари".

ГОСТ 10700-89 "Қоғоз ва қатлама қоғоз пайрахалари техник шартлар".

ГОСТ 12082-82 "Вазни 500 кг юкка мўлжалланган тахта панжаралар. Умумий техник шартлари".

ГОСТ 13449-82 "Орасталик сопол буюмлари. Синаб куриш услублари".

ГОСТ 14192-77 "Юкларнинг навланиши".

ГОСТ 15102-75 "Вазни юки билан камида 5,0 г маъдандан қилинган кўп қамровли ёпиқ контейнер. Техник шартлари".

ГОСТ 15846-79 "Узоқ шимол ва ташриф мураккаб ҳудудларга жўнатиладиган маҳсулот. Ўраб жойланиши, навланиши, нақл этилиши ва сақланиши".

ГОСТ 18242-72 "Мукобил белгилари бўйича статистик назорат".

ГОСТ 20435-75 "Вазни камида 3,0 г маъдандан қилинган кўп қамровли ёпиқ контейнер. Техник шартлари".

ГОСТ 21900-70 " Кўп қамровли авиастиа контейнерлари. Умумий техник шартлари".

Умумий техник талаблар:

1). Буюмлар мазкур стандарт ва буюмларнинг айнан турларига мўлжалланган техник стандартлар талабларига монанд ва маҳсулот тайёрловчи корхона тасдиқлаган ишчи чизмалари ва технологик ҳужжатлар бўйича тайёрланиши лозим. Буюмларнинг айнан турлари учун стандартлар ва техник ҳужжатларни чиқишда иловадаги сифат кўрсаткичларини ўйлаш зарур.

2). Тавсилоти (хусусиятлари):

а) Буюмлар ишга яроқли бўлиши лозим;

б) Буюмларнинг сув шимиш хоссаси: чиннилар учун 1%, ярим чинни учун 5%, шишалар учун эса 12% дан ошмаслиги шарт;

в) Буюмлар юзига сурилган кимёвий муҳитга чидамли бўлиши лозим;

г) Буюмлар механик жиҳатдан мустаҳкам бўлиши лозим;

д) Буюмлар оқ ёки рангли бўёқлар билан сирланган, ҳар хил усулида зеб берилган бўлиши лозим;

е) Буюмлар ранги ёки ранглариининг жилоси маҳсулот тайёрловчи корхона тасдиқлаган иборат намуналар ранги жилоси билан ҳамоҳанг бўлиши лозим;

ж) Юзаларининг кўринадиган ишлатиладиган, монтаж қилинадиган ва кўринмайдиган тоифаларга фарқланишини иловага мувофиқ ишчи чизмаларида кўрсатиб ўтиш зарур;

з) Буюм юзаларининг сирланмайдиган жойлари ишчи чизмаларида кўрсатиб кетилади;

и) Буюмларнинг кўринадиган ва кўринмайдиган тирқишсимон дарзи, сотувда ёрилган жойи ва чеки бўлмаслиги зарур;

й) Унитазларнинг қўштирсакларининг ички деворлари ахлат йиғиладиган бўлмаслиги шарт;

к) Буюмлар ташқи қиёфасига еътиборан урта: 1, 2 ва 3 - чи навларга ажратилади;

l) Буюмларнинг кўринадиган ва ишлатиладиган юзалари маълум талабларга жавоб бериши шарт.

- Бир буюм учун рухсат қилинган нуқсонлар сони:

1 - нав буюмларида — иккитадан;

2 - нав буюмларида — учтадан;

3 - нав буюмларида — 5 - тадан ошмаслиги шарт.

m) Тимдаланган, ериган, тикилган, нураган жойлари оқ стемент ёки мустаҳкамловчи бошқа материал билан жилвирлаш, жилолаш ёки маҳсулот тайёрловчи корхона томонидан белгиланган бошқа йўллар билан бутланиши лозим;

n) Навланиши ҳар бир буюмга маҳсулот тайёрловчи корхонанинг маҳсулот

нишонива унинг нави туширилиши шарт;

o) Нав белгилари буюмнинг кўринмайдиган томонига қўшилиши лозим. Нав белгисини тушириш сувбардош буёқ суриш ёки лавхача ёпиштириш йўли билан бажарилади;

p) Юкларнинг нақлиётбоп нав белгилари ГОСТ 14192 бўйичадир. Ҳар бир юк ўрнига “эҳтиёт қилинг”, “Нозик”, “Намланишдан сақланг” каби амалиёт белгилари туширилиши лозим;

q) Ураб жойлаш харидорга, шу жумладан савдо тармоғига ҳам жўнатишда буюмлар ГОСТ 12082га биноан 1-1, 1-2 ва № андозалардаги тахта панжараларга, ГОСТ 2991га биноан тахтадан қилинган қутиларга, амалдаги меъёрий техник ҳужжатларга биноан иссиқбардош пардаларга, ГОСТ 20435 ва ГОСТ 15102га биноан контейнерларга жойланади ва бу ҳолда буюмларни ўрамасдан, ГОСТ 5244га биноан ёғоч пайрахалари, ГОСТ 10700га биноан қоғоз ёки қатлама қоғоз пайрахалари ёки қипикларига кўмиб жойлашга рухсат қилинади;

r) Буюмлар контейнерларга маҳсулот тайёрловчи корхона томонидан ишлаб чиқилган чизма тархларга биноан жойлаштирилади;

s) Буюмлар жойлаштирилган қобирғали қатлама қоғоздан қилинган қутилардан супаларда пўлат симлар билан боғланган жойлар маҳкамланади.

Атамалари ва номлари:

1. Умумий атамалар:

Орасталик сопол буюмлари оқ лой ва маъданлар қоришмасидан тайёрланган, юқори ҳароратда куйдирилган, сув иштирокида ифлосликларни

шимиб ва ювиб юбориш йўли билан орасталик ва рўзгорий эҳтиёжларга мўлжалланган, сирланган буюм.

1. Буюм юзалари атамалари:

Кўринадиган юза - буюмнинг фойдаланишга ўрнатилган ҳолидаги олд ва ён томонлардан кўринадиган юзаси;

Монтажланадиган юза - буюмнинг йиғиш ва маҳкамлашга мўлжалланган юзаси;

Зебланиши - буюмнинг кўринадиган юзаларига бир ранг ёки бир неча рангдаги суратлар туширилиши;

Ишга яроқлилиги - буюмнинг фойдаланиш муддати давомида ўзига юклатилган вазифани бажара олиш қобилияти.

3. Орасталик сопол буюмлари нуқсон атамалари:

Совуқда ёрилиш буюмлар куйдирилганидан сўнг, совутиш чоғида, ташқи механик таъсирлардан ҳоли равишда кўриши сабобли сирлари ва тошига дарз кетиш ҳоллари;

Асосий ранг жилоси - буюм юзаси бўёғининг ранглик жиҳатдан ошиқ ва кам тўйинишига биноан фарқланиши;

Хираланиш - ялтирок сирнинг товланишидаги хиралик ёки умуман товланмаслиги;

Томчи - асосий рангдан фарқлануви кўлами 1 мм бошқа ранг майдони;

Оқма - оқим шаклидаги сирнинг бир жойларда қалинлашиши ҳоллари.

Сийқа - сир билан қопланмаган жой. Сирнинг қавариқланиши - сир юзасидаги силлиқланмайдиган бир тўп кўпикчалар.

Шохча - 1 мм ҳажмидаги ранглардаги хира. Қавариқ сирнинг ёки сопол моддасининг катта бўлмаган ҳажмдаги шиши.

Ёпиқ дарз - сир билан қопланган ёриқ.

Очиқ дарз - сир билан қопланмаган ёриқ.

Сирланмаган синиқ - сирланмаган буюмнинг механик шикасти.

Чиқиқлар - буюм юзаларидан ошиқча чиққан сирланган ёки сирланмаган бегона моддалар.

Ёрилган жой - буюм юзида бегона модданинг ёниб ёки ериб кетиши натижасида ҳосил бўладиган чуқурчалар.

Таянч сўзлар:

Сифат, товар, вазифа, мақсад, меъёрий, объект, тавсия, метрология, стандарт, унификация, рағбат, ИСО, АСМО, КОПАНТ, ГОСТ, андоза, сифат, миқдор, норма, техник товар, вазн, атама, чидамлилиқ.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Товарларнинг рақобатдошлигининг халқ хўжалигидаги аҳамияти?
2. Товарларнинг асосий рақобатдошлиқ мезонларини шарҳлаб беринг?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари И.А.Каримов. - Т:Ўзбекистон, 2009-56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. "Халқ сўзи", 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. 4. Миразамов. М.А "Маҳсулот сифатини бошқаришнинг комплекс системалари" Тошкент 2001 йил.
5. Цунц. Я "Економика и качество" Тошкент 2003 йил.
6. Постушенко. Л. Л "Стандартизация и качество продукции на промышленного предприятиях". Киев 1998 год.

18.19-МАВЗУ: Сертификациялаш талаблари бўйича товарларни ишлаб чиқаришда сифат кўрсаткичларига қўйиладиган талаблар.

Режа :

18.19.1. Товарларни ишлаб чиқаришда сифат кўрсаткичларини режалаштириш.

18.19.2. Товарларни сифатини стандарт усулларда аниқлаш.

18.19.1. Товарларни ишлаб чиқаришда сифат кўрсаткичларини режалаштириш.

Маҳсулотларни ишлаб чиқарилишини режалаштириш ва уни амалга ошириш ишлаб чиқаришдаги доимий ишлар ҳисобланади. Товарларни ишлаб чиқарилишини режалаштиришда доимо ишлаб чиқаришни ва истеъмолчиларни талабини ўрганиб боришни давлат миқёсида амалга ошириш керак. Ишлаб чиқариш товарларига истеъмолчиларнинг талаби бўлмаса бу товарларни яратиш, уларни ишлаб чиқаришга тадбиқ қилиш, янги товарларни сифат кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисидаги илмий, назорат ва ишлаб чиқариш тамойилларини бир вақтда амалга ошириш керак бўлади. Ҳозирда меҳнат тақсимоотида ресурслар танқислиги ва кўп ривожланган давлатларда ишлаб чиқариш корхоналари юқори сифат кўрсаткичларига эга бўлганлиги дунё юқори технологияни ривожига янги-янги ускуналарни яратилиши ишлаб чиқарилиши ишлаб чиқарилган товарларни рақобатдошлигини оширишга олиб келмоқда. Шу борада ривожланган мамлакатлар замонавий ускуналар билан ўзларининг ишлаб чиқариш корхоналарини янгидан таъмин этилишига, рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш потенциалини ошириб бормоқдалар. Ҳозирги даврда қўшма корхоналарни барпо қилиниши истеъмол товарларларига бўлган талабларни сифат кўрсаткичларини бошқаришга хизмат қилмоқда.

Норматив техник ҳужжатларда маҳсулотларини сифат кўрсаткичларни бошқариш деб ишлаб чиқаришда техника технология билан таъмин этилиши, маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари ишлаб чиқаришга киритишда, ишлаб чиқариш даврида иш ускуналарини эксплуатация потенциалини таъмин этилиши истеъмолчилар талабини доимо қондиришда юқори кўрсаткичларни бошқариш маълум тамойилларга асосланган. Шунинг учун қилинадиган барча ишлар ва ишлаб чиқаришга таъсир этадиган барча факторлар катта рол ўйнайди.

1. Маҳсулотларни ишлаб чиқаришни режалаштириш (проектлаш).
2. Маҳсулотларни ишлаб чиқариш даври.
3. Маҳсулотларни йетказиш яъни реализациялаш даври .
4. Маҳсулотлардан фойдаланиш яъни истеъмол даври.

Биринчи даврда ишлаб чиқаришга керак бўлган маҳсулотларни режалаштириш даврида шунга ўхшаш маҳсулотларни ўрганиш орқали янги маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини юқори даражага етказишни таъминловчи омилларни ўйлаб топиш лозим.

Бозор иқтисодиётининг асосий қонуни эса талаб ва таклиф бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчиларнинг қўйган талаби катта аҳамиятга эга. Шунинг учун бозор шароитида истеъмолчиларни талаби даврига нисбатан ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклиф берилади. Шу сабабли товарларнинг сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлиги ва уларнинг бозор шароитида рақобатдошлиги ошиб боради. Шунинг учун халқ хўжалигида янги турдаги сегментлар бунёд етилади. Ишлаб чиқарилаётган товарларнинг сифатлари яхшиланиб уларга бўлган талаб ортади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқариш структураси билан истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлади. Шунинг учун бозор шароитида ишлаб чиқаришдаги корхоналарга маҳсулотни ишлаб чиқариш даврида уларнинг сифатига қўйиладиган талаблар доимо ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотнинг сифатини ҳар томонлама таҳлил қилиб уларнинг иқтисодий барқарорлигини чиқарилаётган маҳсулотнинг миқдори, уларнинг потенстиалига яъни корхона ускуналарига, қувватига, хом-ашё сифатига боғлиқ. Шунинг учун маҳсулотларнинг сифатини бошқариш янги ассортиментдаги маҳсулотларни яратиш, ишлаб чиқаришни ривожлантиришга технологияларни яратишга асосий омил бўлади.

Маҳсулот сифати - унинг маълум еҳтиёжларини қондириш учун яроқлилигини белгилаб берадиган хусусиятлар йиғиндисидир.

Маҳсулот сифати - унинг барча хусусиятларини эмас балки маҳсулотнинг маълум эҳтиёжларини қондира олиш имкониятлари билан боғлиқ хусусиятларини ўз ичига олади.

Маҳсулот сифатини бошқариш деганда, маҳсулотни ишлаб чиқариш, ишлатиш ва истеъмол қилишда унинг сифатининг зарур даражасини белгилаш, таъминлаш ва сифатини мунтазам контрол қилиш ҳамда унга таъсир қилувчи шарт шароит ва омилларни собитлик билан таъсир эттириш орқали амалга оширилади.

Сифат масаласи – хўжалик фаолиятининг ҳамма жихатларини қамраб олади.

Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш провад натижасида эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ, янада тўлароқ қондириш демакдир. Биз сифат муаммосини жуда кенг маънода тушунамиз. Бу муаммо хўжалик фаолиятини ҳамма соҳаларини ўз ичига олади.

Юқори сифат деганда - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш экспорт имкониятларини ошириш провад натижасда эса жамият эҳтиёжларини яхшироқ, янада тўлароқ қондириш маъносини тушанамиз. Шу боисдан ҳам бошқариш бутун механизмини, модий ва номоддий рағбатлантиришнинг бутун системаси инженер ва конструкторларнинг куч ғайратларини, ишчиларнинг маҳорати, маҳсулот сифатини оширишга қаратиш зарур.

Чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун навбатдаги, бутунлай янги босқич учун шарт-шароитлар мавжудлигини еслатмоқда.

Маҳсулот сифати масаласини ҳал этиш яна шунинг учун мураккаб, комплекс яъни бир вақтнинг ўзида ҳам илмий ҳам техникавий, иқтисодий, социал муаммодир.

Маълумки, маҳсулот сифати, унинг яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида, илмий тадқиқот, лоиҳа - конструкторлик, технологик ва иқтисодий иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланишни оммавий жорий қилишда шаклланади.

Мамлакатимизда ҳамда чет елларда маҳсулот сифатини бошқаришнинг баъзи форма ва методлари тўғрисида гапиришдан олдин «Маҳсулот сифати» ва «Меҳнат сифати» тушунчаларини кўриб чиқайлик.

Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти жамият эҳтиёжларини сўндириш учун зарур бўлган моддий бойликларни яратишнинг узуликсиз жараёнидан иборатдир, маълум эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган халқ хўжалиги фаолиятининг буюмлашган натижаси сифатида қараладиган барча моддий бойликлар маҳсулот деб аталади. «Маҳсулот» тушунчаси умумлаштирувчи бўлиб, ҳам тайёр маҳсулотларни ўз ичига олади.

Сифат масаласи –хўжалик фаолиятининг ҳамма жиҳатларини қамраб олади. Юқори сифат - бу меҳнат ва моддий ресурсларни тежаш, экспорт имкониятларини ошириш пировард натижада эса жамият эҳтиёжларини янада яхшироқ, қондириш демакдир. Мамлакат олдида турган хилма-хил иқтисодий ва социал вазифаларни муваффақият билан ҳал этиш учун меҳнат унумдорлигини жадал кўтаришдан, бутун ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини кескин оширишдан бошқа йўл йўқ.

Сифат ва самарадорликни ошириш фақат техникавий ва иқтисодий вазифа бўлиб қолмай, балки социал идеалогик вазифа ҳамдир. Бу жамиятни янада ривожлантириш жараёнида ҳал қилиниб боради. Ҳар бир ишчи ишлаб чиқаришга қанчалик кўп куч сарф қилса меҳнат шунча самарадор, Ватанимиз шунча қудратли бўлади. Ҳар бир ходимнинг, ҳар бир оиланинг турмушини янада яхшилаш учун, бутун халқ фаровонлигини ошириш учун шунчалик кўп имкониятлари юзага келади.

Вазифа ишлаб чиқишнинг негизида фирмалар маҳсулдорлигини ошириш, барча сифат кўрсаткичларини яхшилашга еришишдан иборат.

Ўзбекистон бозорларига халқ истеъмол товарларини ишлаб чиқариш зарурлиги сабабли Ўзбекистонда қўшма корхоналар чет ел инвесторининг кириб келиши таъмин этилмоқда.

Сифат кўрсаткичларига мос равишда, товар ишлаб чиқариш ва Ўзбекистон товарларини дунё бозорига олиб чиқиш, Ўзбекистонга кўпроқ валюта тушириш ва шу билан Ўзбекистоннинг ривожини таъминлашга катта этибор қаратилмоқда.

Юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш билан ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларнинг тежамини таъминлайдиган янги техника, энг илғор технология жараёнларини ишлаб чиқаришга жорий этиш раҳбар ходимларга, инженерларга, конструкторларга, лойиҳачиларга, технология ва мутахассисларга боғлиқ.

Мамлакатимизда меҳнат, хом-ашё, ёқилғи, энергетик ресурслар жуда кўп. Асосий фондларимиз ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажми жуда катта. Шу сабабли ҳамма жойда ва ҳар ишда тежамкор бўлиш, жамоат мулкига омилкорлик билан ёндашиш, ихтиёримизда бўлган, инсоннинг қўли ва ақл-заковати билан бунёд этилган нарсаларнинг ҳаммасидан моҳирона тўла-тўқис ва оқилона фойдаланиш иқтисодий сиёсатнинг ўзаги бўлмоқда. Бутун ишимизнинг сифати ва самарадорлигини оширишни таъминлаш учун ҳам хўжаликнинг ҳамма тармоқларида фан ва техниканинг илғор даражасидан фойдаланиш зарур. Иш сифати ва ишлаб чиқариш самарадорлигидан ва иш сифатини ошириш, меҳнат интизомини мустаҳкамлаш, уларни меҳнатга инсонпарварлик муносабатида бўлиш руҳида тарбиялаш, техник жиҳатдан асослаб берилган. Меҳнат нормаларини бригада хўжалик ҳисобини тежамкорлик ва сифат режаларини жорий этиш, белгиланган иш ҳажмини кам сонли ишчилар билан бажариш соҳасидаги тартибларни амалга ошириш мақсадга мувофиқир.

Сифатсиз маҳсулот тайёрланганлик ва реализация учун шунингдек маҳсулотни лозим даражада сақланганлик стандартлари ҳақидаги талаблар ва техника шарт-шароитига риоя қилганлиги учун иқтисодий жазо чораларини қўллаш жорий этишни кенгайтириш зарур. Маълумки ҳар қандай саноат маҳсулоти маълум муддат фойдалангандан кейин сифат кўрсаткичларини турлича йўқотади.

Ўзбекистонга маҳсулотларни ишлаб чиқаришда ва бу маҳсулотларни дунё бозорига олиб чиқишда ёрдам берувчи жуда кўп халқаро ташкилотлар мавжуд :

ИСО - халқаро стандартлаш ташкилоти;

МЕК - халқаро техник корхонаси;

МИК - халқаро марказий банки;

АСМО стандартлаштириш ва метрология бўйича араб мамлакатларининг ташкилотлари;

КОПАНТ - Жанубий Америка стандартлаштириш кўмитаси.

Халқаро стандартларни бунёд этишда маълум бир товар ишлаб чиқариш кузда тутиб давлатлар келишиб шу маҳсулот ва товарга ишлаб чиқариш учун шу товарни бунёд этадиган мутахассислар халқаро стандартларни яратади. Маълумки маҳсулот сифати уни яратиш ва истеъмол қилишнинг барча босқичларида илмий тадқиқот, лойиҳа-конструкторлик технологик иш олиб бориш жараёнида ундан фойдаланишни оммавий жорий қилишда шаклланади.

Республикамизда маҳсулот сифатини ошириш учун кўпгина ишлар олиб борилмоқда. Чет ел инвестициялари жорий қилинмоқда. Жумладан АКДД Япония, Германия, Жанубий Корея, Чехия, Франция, Голландия, Туркия ва бошқа мамлакатлар билан қўшма корхоналар қурилган.

Ихтисослашув товарларни сифатли чиқариш ва арзонга тушириш шартидир. Шу сабабли универсал яъни ҳамма иш билан машғул фирмалар бўлмайди, улар бир ёки бир неча товарлар ишлаб чиқариш соҳасида ихтисослашади.

Ихтисослашувнинг икки афзал томони бор :

Биринчидан, меҳнат унумдорлигини оширади, харажатларни пасайтириб фойдани ошириш имконини беради.

Иккинчидан, сифатли товар ишлаб чиқаришни, бинобарин товарнинг бозорда яхши сотилишини таъминлайди.

Ресурслар сарфи техника-технология даражасига боғлиқ бўлади. Бу даража қанчалик юқори бўлса эҳтиёжларни қондириш шу қадар кам ресурс талаб қилади ёки аксинча. Масалан, янги технология шароитида 10 сўмлик маҳсулот олиш учун бир квт. электр энергияси сарф қилинса илғор технология шароитида 0,5 квт. сарфланади. Демак енергоресурс бирлиги евазига икки баробар кўп маҳсулот олинади.

Саноатдаги илғор тажриба ҳамда илмий маълумотларнинг кенгайиши чиқарилаётган маҳсулот сифатини ошириш учун курашнинг навбатдаги, бутунлай янги босқич учун шарт-шароитлар мавжудлигини кўрсатади.

18.19.2. Товарларни сифатини стандарт усулларда аниқлаш.

Товарларни сифати турли йўллار билан текширилади. Шу маҳсулотларга тегишли стандартлар ва уларни кўрсатмаларига кўра улар органалептик химиявий, физик биологик ва микробиологик текширишлар натижасида белгиланади. Маҳсулотларга органалептик жиҳатдан баҳо бериш. Агар майда асбобларни ётиборга олмаганда маҳсус бир асбоб-ускуна талаб қилмайди. Бошқа текширишларни эса лабораторияларда маҳсус асбоб-ускуналар ёрдамида, текширилаётган методик усулларга хос бўлган ишлар, тадбирлар ва химикатлар ёрдамида мутахассислар томонидан олиб борилади.

Текширишнинг органалептик усуллари. Маҳсулотларни сифатини органалептик жиҳатдан текшириш усули товарга сезги органлари ёрдамида баҳо беришдан иборатдир. Маҳсулотни кўриш, ҳидлаш, ушлаб кўриш, мазасини татиб кўриш, қулоқ солиб кўриш ва бошқалар. Органалептик усуллар маълум даражада субъектив усулдир. Органалептик усулда текширувчилардаги сезги органлари айрим шахсларда бир даражада бўлмайди. Шундай қилиб, бир маҳсулот сифатига турли кишилар ҳар хил баҳо беришлари мумкин. Бироқ маҳсулотга органалептик жиҳатдан баҳо берувчи экспертлар ўзларининг тажрибалари ва маҳоратлари туфайли маҳсулот сифатига берган баҳоларида иложи борица оз фарқ бўлишига еришадилар. Аммо экспертизанинг бу камчиликларига қарамасдан, шунинг назарда тутиш керакки, инсонни сезги органлари маҳсулотнинг бошқа текшириш усуллари билан аниқлаб бўлмайдиган ўзига хос хушбўй ва таъм хусусиятларини сеза олади. Одатда органалептик жиҳатдан баҳо беришда баъзи кўшимча физик-химиявий текширишлар ҳам ўтказилади. Маҳсулотларга органалептик жиҳатдан баҳо беришнинг бир неча усуллари бўлиб, улар таққослаб баҳо бериш, балл билан баҳолаш усули, изчиллик усули ва бошқа бир модда кўшиб суюқлаштириш усулидан иборат.

Маҳсулотларга таққослаб баҳо бериш усули. Текширилаётган маҳсулотни шу маҳсулот эталонларига (стандарт намуналарига) таққослашга асосланган. Бу усулнинг камчиликларидан бири шуки, бунда маҳсулотларнинг биологик жиҳатдан активлиги туфайли стандарт намуналарини кўп сақлаб бўлмайди ва алмаштириб туришга тўғри келади. Бу эса баҳо беришдаги аниқликни пасайтиради. Маҳсулотга абсолют равишда баҳо берилганда эталон танлаб олиш ҳам таъсир қилади, чунки унга ўртача намуна сифатида турли вақтда олинган маҳсулот бир-биридан фарқ қилиши мумкин.

Балл кўрсаткичи билан баҳо бериш. Бу балл белгилари билан ифодаланади. Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини мунтазам равишда текшириб бориш ва баҳо бериш учун жуда кўп балл кўрсаткичлари бор. Маҳсулотларга балл билан баҳо беришда балларнинг умумий сони кўрсаткичлари бўйича бўлинади. Масалан: сариёғга бериладиган баҳо 5 та кўрсаткич бўйича ўтказилади: таъми ва ҳиди бўйича, консистенцияси бўйича, қайта ишлангани ва ташқи кўриниши бўйича, ранги бўйича, тузилиши ва ўраб-жойланиши бўйича. Бу кўрсаткичлар ичида энг муҳим аҳамиятга эга бўлганлари – ёғнинг таъми ва ҳидидир. Бу кўрсаткичларга одатда 50 балл ажратилади. Сўнгга ёғ консистенцияси, қайта ишланиши ва ўраб-жойланишига 25 балл, рангига 5 балл, сифатига 10 балл ва ўраб-жойланишига 10 балл берилади.

Маҳсулотда йўл қўйилиши мумкин бўлган ҳар бир иллат ва камчилик тегишли балл билан баҳоланади ва шу кўрсаткич учун белгиланган умумий балл сонидан олиб ташланади. Шундай қилиб маҳсулотга баҳо бераётган эксперт аслида фақат шу товарда қандайдир нуқсон ва камчилик борлигини

аниқлайди. Сўнгра у стандартдаги махсус жадвалдан қанча баллни олиб ташлаши кераклигини топади. Бу усул экспертлар ишини осонлаштиради ва маълум даражада баҳо беришдаги субъективликка йўл қўймайди.

Изчиллик билан баҳо бериш усули. Сифати баҳоланаётган маҳсулотлар бир қаторга қўйиладиди уларни бир-бирига таққослаб баҳо берилади. Ҳар бир маҳсулот намуналари сифатига қараб ё тобора яхшиланиб бориладиган ёки борган сари сифати пасайиб борадиган тартибда бир қаторга қўйилади. Бу усул ёрдамида маҳсулотларни сақлаш шароити уларнинг сифатига қандай таъсир этишини ҳам аниқлаш мумкин.

Суюқлаштириш усули билан текшириш мумкин бўлган модданинг минерал миқдори аниқланади. Бу усул бир таркибли маҳсулотларга нисбатан қўлланилади. Маҳсулотга мунтазам равишда нейтрал модда қўша бориб текширилаётган маҳсулотларнинг сезилиш чегараси аниқланади ва шу билан ўша маҳсулотнинг дастлабки ҳолатда қанчалик суюқликка эга эканлиги белгиланади. Органалептик жиҳатдан текширилаётган маҳсулот махсус хоналарда ўтказилади. Хоналар етарли даражада ёруғ ва кенг, тоза хаволи алоҳида уй ажратилган бўлиб, барча шароитлар мукамал таъминланган бўлиши шарт.

Текширишнинг физик усуллари. Озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини текширишнинг физик усуллари маҳсулотнинг солиштирма оғирлигини, ёпишқоқлигини, ериш, қотиш ва қайнаш температурасини оптик хусусиятларини аниқлашдан бошланади.

Маҳсулот солиштирма оғирлиги шу суюқлик оғирлигининг бир хил температура ва ҳажмдаги сув оғирлигига бўлган нисбатини кўрсатади. Маҳсулотнинг солиштирма оғирлиги одатда ариометр билан ўлчанади. Озиқ-овқат маҳсулотларининг зичлиги ва солиштирма оғирлиги гидростатик тарози ва пикнометрлар билан ҳам аниқласа бўлади. Ёпишқоқлик ёки ёпишқоқлик бирлиги ёки нисбий ёпишқоқлик сони билан ифодаланилади. Нисбий ёпишқоқлик аниқ бир вақт ичида тагида кичкина тешиги бор махсус асбобдан ошиб тушган сув миқдорининг шу асбобдан ошиб тушган суюқлик миқдорига бўлган нисбатини кўрсатади. Ёғларнинг ериш ва қотиш температураси ёғнинг қаттиқ ҳолатидан суюқ ҳолатига, ёки суюқ ҳолатидан қаттиқ ҳолатига ўтиш пайтидаги температурасини аниқ бир термометр билан ўлчаш натижасида аниқланади.

Рефрактометр нурунинг бир муҳитдан иккинчи бир озми-кўпми зичроқ муҳитга ўтиши пайтида унинг йўналишини ўзгаришига ёки нурунинг синиш коэффициентларини аниқлашга асосланган.

Поляриметрия методи баъзи моддаларнинг нуру тебратишлари методини ўзгартириш қобилятига асосланган. Колориметрия модданинг нуруни ўзига танлаб синдириш қобилятига асосланган текширилаётган ва стандарт еритма

рангининг интенсивлигини бир-бирига таққослашга асосланган анализ *колориметрик анализ* деб аталади.

Люминисцент усули эса кўпчилик моддалар ултрабинафша нурлари билан ёритилганда ўзларидан қоронғуда кўринадиган ва ҳар хил рангдор тусга эга бўлган нур чиқаришига асосланган. Модда таркибининг ўзгариши унинг нур сочиш хусусиятига таъсир қилади ва шундай қилиб айрим ҳолларда маҳсулот бузилганини аниқлаш мумкин.

Текширишнинг химиявий усуллари озиқ-овқат маҳсулотлари сифатида химиявий усуллари билан текшириш асосан шу маҳсулотларнинг таркибий қисмлари ва хусусиятлари стандартлар ҳамда ВТУ (вакцинчалик техник шартлари - временное техническое условия) талабларига тўғри келиш-келмаслигини аниқлаш учун ўтказилади. Одатда химиявий текшириш усуллари стандартларда кўрсатилган бўлади.

Маҳсулот таркибидаги қуруқ моддаларни ёғ билан сувнинг процент миқдорини кўрсатувчи сон ўртасидаги фарқни ҳисоблаш орқали аниқланади. Айрим ҳолларда қуруқ модда эмас, ёғсизланган қуруқ модда миқдори аниқланади. Бунда қуруқ модда миқдорини кўрсатадиган сондан ёғнинг процент миқдори олинади.

Маҳсулот таркибидаги ёғ миқдорини **Сокслет усули** билан текширишда моддани махсус аппаратда олтингугурт ефири билан ишлаш натижасида аниқланади. Ҳосил бўлган ефир ёғ еритмасдан ҳайдаб чиқарилади ва ёғнинг оғирлиги тарзида тортиш ёки модданинг олтингугурт ефири билан ишлашгача бўлган оғирлигидан ишлаб чиқилгандан кейинги оғирлигини айириш йўли билан аниқланади.

Маҳсулот таркибидаги шакарларни **ёдометрик усул** билан аниқлаш. Иодни қанднинг ишқорли муҳитида ундаги алдегид группасини (глюкоза, малтоза, сут қанди) миқдорини оксидлаш хусусиятига асосланган.

Еритмадаги қанд миқдорини аниқлашда **Бертраннинг сулфит кислотали мисни оксидига тиклаш усули** энг аниқ усул ҳисобланади. Сулфит кислотали миснинг ишқорли еритмаси (фелинг суюқлиги) алдегид ёки кетой группасига эга бўлган қанд билан бирга қиздирилганда сулфит кислотаси мисни мис оксидига тиклайди ва еритма остига чўкади. Қуйқум сифатида чўккан мис миқдори аниқланади. Еритмадаги ош тузи миқдорини озиқ-овқат маҳсулотидан чиқариб олинган сувни азот кислотали кумуш билан титирлаш натижасида аниқланади. Бунда сувда ерийдиган хлорли кумуш еритма остига чўкади. Азот кислотали кумуш еритмаси миқдorigа қараб маҳсулот таркибидаги туз миқдори аниқланади. Маҳсулот таркибидаги қул миқдорини аниқлаш учун маҳсулотнинг аниқ бир миқдори муфел печларида қуйдирилади. Маҳсулот таркибидаги кислота миқдорини аниқлаш учун озиқ-овқат маҳсулотлари еритмаси ёки улардан ажратиб олинган сувни ишқор билан титирлаш усули қўлланилади. Титирлаш учун зарур бўлган 0,1 н ишқорнинг миллиметр миқдори 100 г ёки 100

мл маҳсулотга кўпайтирилади ва у Тернер кислота миқдори градуси сифатида ифодаланилади.

Текширишнинг микробиологик усуллари. Микробиологик текширишлар Озиқ-овқат маҳсулотларида киши организми учун зарарли ҳамда маҳсулотларни сақлаш пайтида уларни бузадиган микроблар борлигини аниқлаш учун ўтказилади. Озуқа моддаларида патогенли микрофлора бор-йўқлигини текшириш ишлари санитария муассасаларида олиб борилади. Озиқ-овқат лабораторияларида микробиологик текширишлардан бошқаларга нисбатан кўпроқ ичак таёкчаси ва желатинни суюқлаштирувчи микробларни умумий сонини, шунингдек ишлаб чиқаришнинг турли босқичларида ва тайёр маҳсулотларни сақлаш пайтида пайдо бўладиган пупанак ва ачиткиларни аниқлаш учун анализлар ўтказилади. Озиқ-овқат маҳсулотлари учун белгиланган кўпчилик стандартларда йўл қўйилиши мумкин бўлган микроблар миқдори ва титраколи миқдори кўрсатилган бўлади. Озиқ-овқат маҳсулотларининг микробиологик ҳолати унинг сифатига баҳо беришда катта аҳамиятга эга.

Таянч сўзлар:

Норматив техник ҳужжатлар, сифат кўрсаткичлари, сифат кўрсаткичини бошқариш, режалаштириш, ишлаб чиқариш, истеъмол, талаб, таклиф, ёдометрик маҳсулот таркиби, миқдор, сифат, ёғ.

Такрорлаш учун саволлар:

- 1.Товарларни сифат кўрсаткичларини режалаштиришнинг аҳамияти?
- 2.Нима сабабдан товарларни сифат кўрсаткичлари стандарт усулларда аникланади?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари И.А.Каримов. - Т:Ўзбекистон,2009-56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига

бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси “Халқ сўзи”, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Товарларни сифат кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисида”ги қарори. Т.:1997 й.

5. Николаева М. В. " Товарная экспертиза ". М.: 2002

20.21-МABЗУ: Товарларни ишлаб чиқаришда сертификациялаш тизимини бошқариш.

Режа:

20.21.1. Товарларни сифат кўрсаткичларини бошқариш.

20.21.2. Товарларни сифат кўрсаткичларини бошқаришдаги умумий талаблар.

20.21.1. Товарларни сифат кўрсаткичлари бошқариш.

Бозор иқтисоди шароитда маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини бошқариш умум иқтисодий қонуниятлар ҳамда бозор иқтисоди қонунлари асосида олиб борилади.

Маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари шу маҳсулотлар учун белгиланган норматив техник ҳужжатлар асосида уларга қўйиладиган асосий талаблар асосида бунёд этилиши керак. Бозор иқтисодининг асосий қонуни талаб ва таклифлар бўлгани учун ҳар бир ишлаб чиқарилган товарга истеъмолчиларнинг қўйган талаблари катта аҳамиятга эгадир. Шунинг учун бозор иқтисодиёти шароитда истеъмолчиларнинг талаби даврга нисбатан доимо ўзгарувчан бўлгани учун ишлаб чиқариш корхоналарига доимо янги таклифлар берилиб туради. Шу сабабли, товарларни сифат кўрсаткичлари доимо яхшиланиб боришлилиги ва уларни бозор иқтисоди шароитда рақобатдошлиги ошиб боради. Шу сабабли халқ хўжалигида янги турдаги ассотиментлар бунёд этилади, ишлаб чиқарилаётган товарларни сифатлари яхшиланиб, талаблар ортиб боради. Шунинг учун бозор иқтисоди шароитида ишлаб чиқариш структураси билан истеъмолчилар орасида доимо рақобат содир бўлиши кузатилади. Шунинг учун бозор иқтисоди шароитида товарлар ишлаб чиқариш корхоналарига кичик ва ўрта бизнес корхоналарига маҳсулотларни ишлаб чиқариш даврида уларни сифатларига бўлган талаблар доимо ўзгарувчан бўлади. Шунинг учун тайёрланган маҳсулотларни сифат кўрсаткичлари ҳар томонлама таҳлил қилиб, уларни иқтисодий барқарорлиги чиқарилаётган маҳсулотлар миқдори ишлаб чиқариш потенциалига, яъни корхонани юқори талабларга мойил бўлган ускуналарга, инженер техник ходимларга, келтириладиган хом-ашё сифатларига ва ишлаб чиқарилаётган товарлар сифатига кўп жихатдан боғлиқдир.

Корхоналарда сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун мамлакатимизда истеъмолчиларни ўрганиш, бозор инфраструктурасини, бозордаги товарлар ассортиментларини, бозор сегментларини ўрганиш ва таҳлил қилиш ва тўпланган ахборотларни замонавий техник электрон, информацион машиналарда таҳлил қилиниши ва ишлаб чиқарилаётган

товарларга баҳо берилиши бозор иқтисодини ривожига катта туртки бўлди. Шунинг учун маҳсулотларни сифатини бошқариш янги ассортиментдаги маҳсулотларни яратиш ишлаб чиқаришнинг ривожига янги техника технологияларини яратишга асосий омил бўлади. Шунинг учун ишлаб чиқариш билан истеъмолчиларни бирлиги доимо юқори кўрсаткичларга олиб келиб бозор муаммоларини ечишда асосий факторлар ҳисобланади. Шундай ҳолларда ҳам бўладик, ишлаб чиқарилган товарлар миқдор жиҳатдан юқори бўлиб, аҳоли талабини қондира олмайди. Бу ҳолларда маҳсулотлар сифати паст даражада бўлгани сабабли улар истеъмолчилар томонидан қабўл қилинмайди. Бундай ҳолларда биринчидан ишлаб чиқаришдаги рентабиллиги жуда паст бўлиб, иккинчидан ишлаб чиқариш унинг юқори меҳнат сарфи кузатилади, учинчидан маълум миқдордаги товар ишлаб чиқариш учун кўп миқдорда хом-ашё сарфланган бўлиши мумкин, тўртинчидан ишлаб чиқарилган товарлар баҳоси истеъмолчилар талабига мос келмайди.

Маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини назорат қилиш уларни техник назоратдан ўтказиш алоҳида назорат органлари томонидан бошқарилади. Бу органларда ходимлар маҳсулотни сифат кўрсаткичларини ўрганишда у (устидан ўрнатилган назоратни объектив маълумотлар) беришида ўзларини ўрнатилган вазифаларга садоқат билан қарашлари керак.

Назорат қилувчи органлар шу ишлаб чиқариш корхоналарида алоҳида ишлаб чиқариш структураси бўлиб, бу ташкилот юқори малакали инженер техник ходимлар билан таъминланган бўлиши керак.

Маҳсулотларни сифатини аниқлашдаги камчиликлар ишлаб чиқаришда технологик қилинган хатоларни ёки маҳсулотларни режалашдаги схемаларда ишлаб чиқариш технологик карталарида, норматив техник ҳужжатларда бўлган камчиликларни ёки етишмовчиликларни аниқлашда катта ёрдам беради.

Стандартлаштириш тармоқлараро тизимини унинг ишлаб чиқаришга қандай таъсир кўрсатишини ва унинг қиёсий тавсияномасини англаш учун авваламбор стандартлаштиришнинг вазифасини ва унинг фан сифатида бизга қанчалик таъсир қилишини билишимиз учун Стандартлаштириш ва метрология фани нима еканлигини билмоғимиз даркор.

Стандартлаштириш - ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган ташкилий, техник технология жараёнларни амалга оширишни кузатиб турувчи ҳатти-ҳаракатларни турғунлигини таъминловчи қоида ва қонунларни ўрганиш, уларни бажарилишини таъминлаш ва назорат қилиш масалалари ҳал этади.

Стандартлаштиришда қабўл қилинган кўрсаткичларига фан ва техникаси ютуқларига асосланган бўлиб, халқаро бозордаги маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларига мос бўлиши ва келажак таррақиётини кўзда тутиши зарур.

Стандартлаштиришда қабўл қилинган кўрсаткичлар ишлари планли равишда амалга оширилади. Стандартлаштиришда норма, қоида, улар маҳсулот сифатини таъминлашнинг оптимал жараёнларига асосланади. Ишлаб

чиқарилган тасдиқланган стандартларда маҳсулот ва унинг қисмларини бир типга ва бир хил кўринишга келтириш масалалари бир ёқлама хал этилиши керак.

Технология жараёнилари мосламалар чизмаси, материаллар заготовкalar, асбоб-ускуналар, технологик воситалар, метрология ва назорат

методлари, шунингдек термин белги ва бошқа группаларга бўлиниб унификация қилиниши мақсадга мувофиқдир.

Маҳсулот конструкцияларини ва ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган мосламаларни шундай группалаш, лойиҳалашда стандартлашдан фойдаланиш ишлаб чиқариш самарадорлиги оширишга олиб келади.

Ўзбекистонда ишлаб чиқаришда конструкцион ва технология жараёнлари лойиҳалаш ишларини автоматлаштириш, группалаш ва унификация қилишда кўпгина ишлар амалга оширилмоқда. Тармоқларни сифатини бошқаришдаги комплекс системасини жорий этишида корхона стандартлари акс қилиб олинади. Корхона стандартлари давлат ва савдолараро стандартларга асосланади.

Стандартларни лойиҳалашда ва жорий этишда қуйидаги ишлар амалга оширилади:

- техник топшириқ вазифа ва талабларни аниқлаш ҳамда тузиш;
- стандартнинг илк реакцион лойиҳасини яратиш уни тақризга юбориш ва экспертиза қилиш;
- тақриزلарни йиғиш, анализ қилиш ва хулосага асосланиб лойиҳанинг иккинчи реакциясини тайёрлаш;
- стандартни босмадан чиқариш ва тарқатиш.

Тармоқнинг биринчи босқичи норма стандартлари қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

- Нима стандартлаштирилади?
- Нимага асосланади (ГОСТ, ОСТ...)?
- Ким бажаради ёки ким тaминлайди?
- Қачондан қачонгача бажарилади?

Технологик жараёнлар, дастгоҳлар текшириш методларини ва асбобларини, айрим бўлимлар ва шахсларнинг функционал ишлари кабилар стандартлаштирилган объект сифатида қабул қилинади. Корхона стандарта фан-техника тараққиётида еришилган ютуқларга, яъни станок машина ва дастгоҳларга, кенг қўлланилайўтган технологик жараёнларга ҳозирги замон электрон технологиясидан фойдаланишга асосланган ҳолда яратилади.

Економиканинг кўламининг ўсиши ишлаб чиқарувчи кучларни жойлаштиришдаги ўзгаришлари териториал, Тармоқдараро ва ички Тармоқ алоқаларнинг мураккаблашуви хўжалик юритишнинг ҳамма босқичларида ишлаб чиқариш ва маҳсулот тақсимооти планлаштириш сифатини жиддий талаблар қўймоқда. Бу проблемани ҳужжатлараро мақсадларга мўлжалланган маҳсулотга нисбатан ҳал этиш санъатининг бу энг ёш тармоғидаги ишлаб чиқариш шароитлари ҳисобга олинадиган бўлса, янада мураккаброкдир.

Тармоқлараро мақсадлардаги маҳсулотни саноатнинг кўпгина тармоқлари истеъмол қиладики, уларнинг ривожланиши тармоқлари ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиш суратини белгилаб беради.

Тармоқлараро ишлаб чиқариш саноати (ТИС) бир тармоқ сифатини икки кичик тармоқ - алмаштириш қисмлари ишлаб чиқариш ва умуммашинсозликда қўлланадиган деталлар ва узеллар ишлаб чиқариш тармоқларидан иборат. Булардан ташқари тармоқлараро қўлланиладиган маҳсулотлар, ҳамма турдаги заготовклар машинасозлик корхоналари сеҳларида шунингдек металлургия ва қурилиш индустрияси корхоналари сеҳларида тайёрланади.

Планлаштиришнинг таркиб топган амалиётини таҳлил қилиш учун унинг методик ва ташкилий жиҳатдан "тор" жойларини аниқлаш имконини беради. ТИС тармоғини ривожлантириш планлари билан машинасозлик саноати планлари ўртасидаги ўзаро алоқа етарли даражада аниқ белгиланган эмас. Тармоқлараро истеъмол қилинадиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг асосий йўналишларини белгилаш методикаси ҳам аниқлик киритишни талаб этади. Корхоналарни ихтисослаштириш уларнинг ишлаб чиқариш хўжалик фаолиятини техноллогик жиҳатдан бир-бирига ўхшаш ва такрорланадиган маҳсулотни тайёрлашга қаратиш демакдир. Шунинг ҳам ҳисобга олиш керакки, бундай маҳсулот ишлаб чиқариш программасида асосий ўрин тутмоғи керак.

20.21.2. Товарларни сифат кўрсаткичларини бошқаришдаги умумий талаблар.

Товарларни сифат кўрсаткичларини бошқаришдаги умумий талаблари технология ихтисослаштириш ишлаб чиқариш жараёнининг айрим операциялари ёки босқичларини ихтисослаштиришдан иборат бўлиб, ажралиб чиқиши ва ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг юксак даражада ихтисослашган нормага хос типи вужудга келиши билан бирга юз беради.

Тармоқлараро қўлланиладиган маҳсулот ишлаб чиқариш бир неча белгилар билан характерланадики, бу белгилар уларни мураккаб тармоқларга айлантириш имкониятлари ва мақсадга мувофиқлигини белгилаб беради. Маълумки, корхоналарнинг тармоқларини вужудга келтирувчи белгилар қуйидагилардан иборат:

- маҳсулотнинг иқтисодий вазифаси, жумладан функционал вазифасининг Умумийлиги;
- маълум истеъмолчилар доирасининг мавжудлиги;
- фойдаланиладиган материалларининг умумийлиги;
- технология ва ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг бир хиллиги;
- кадрларнинг ўзига хос профессионал салоҳияти.

Тармоқ вужудга келиши, мисол учун қуйи ишлаб чиқаришни вужудга келиши белгиларини таҳлил қилиш, планлаштириш практикасини яхшилаш ва мамлакатда ягона техника сиёсатини ўтказиш мақсадида уни мустақил тармоқларга айлантириш мумкинлиги ва бу мақсадга мувофиқлигини кўрсатади. Ихтисослаштиришни ривожлантириш планларига қуйидагилар киради:

- корхона ишлаб чиқариш профилини такомиллаштириш топшириқлари;
- ихтисослаштирилган ишлаб чиқаришнинг мавжудларини ривожлантиришнинг ва янги кувватларини барпо қилиши керак.

Тармоқлараро қўлланиладиган маҳсулот ишлаб чиқариш тез ривожлантиришнинг муҳим шарти планлаштириш ва бошқариш методларини такомиллаштиришдир. Мамлакатни комплекс ривожлантиришни планлаштиришга, турлича ишлаб чиқаришни, республика ва давлатлараро алоқаларни тўғри боғлаб олиб бориш имконини беради. Ривожлантиришнинг асосий йўналишларига ва конкрет мақсад программалари бирлашмаларига етказилади. Бунда планлаштиришнинг асосий принципларидан бири - жараёнида қуйидагилар бажарилиши зарур:

- халқ хўжалигини ривожлантиришнинг асосий йўналишларига мувофиқ равишда тармоқни ривожлантириш вазифалари асослаб берилиши керак.
- Тармоқни ривожлантиришни асосий йўналишлари узок муддатни кўзлаб ифодаланиши лозим.
- Тармоқнинг бош мақсадини ва планлаштирилайўтган даврда бу мақсадга еришиш даражасини аниқ ва тўла белгилаб берувчи мезонларини аниқлаш.

Ҳозирги вақтда ишлаб чиқариш тармоқлараро бирлашмасини қуйидаги ташкилий вазифалар қизиқтиради:

1. Бир турли Тармоқ ёки бир-бирига яқин тармоқ саноат корхоналари ишлаб чиқариш бирлашмаси бу бирлашмага технологик ёки, деталли технологик ёки деталли ихтисослашиш билан узаро боғлиқ саноат корхоналари;
2. Илмий-ишлаб чиқариш бирлашмалари. Бўлар составига саноат корхоналаридан ташқари илмий тадқиқот институтлари, конструкторлик лойиҳалаш технология ташкилотлари киради;
3. Саноат савдо бирлашмалари. Бундай бирлашмаларда корхоналар савдо ташкилотлари билан тўғридан тўғри боғланади, чунки улар ўз фирма магазинларига эга бўлади ёки уларга йирик магазинларда бутун бир

сексиялар ажратиб берилади. Бундай ҳолларда корхона харидорлар талаби ва эҳтиёжини тез ҳисобга олиш ўз товарларини ривожлантириш ва сифатини яхшилаш имконига эга бўлади;

4. Аграр-саноат бирлашмалари. Бундай бирлашмаларда консерва, вино ва бошқа саноат кохоналари бирлаштирилади. Уларда кишлок хўжалик маҳсулотини йиғиш, ташиб келтириш унинг нобуд бўлишини камайтириш имконини беради.

Таянч сўзлар:

Товар, сифат, талаб, таклиф, корхона, ишлаб чиқариш, ахборот, инфраструктура, ассортимент, техника, технология, истеъмолчи, самарадорлик, унификация, автоматизация.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Маҳсулотларнинг сифат кўрсаткичлари нима сабабдан бошқарилади?
2. Сифат кўрсаткичларини бошқаришда норматив техник ҳужжатларнинг аҳамияти.
3. Сифат кўрсаткичларига тасир етувчи асосий кўрсаткичлар?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари, - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.
2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.
4. Радкеевич Я. М, Схиртладзе А.Г, Лактионов Б.И, Метрология стандартизация и сертификация. М.,2006 год.
5. Каримов А. "Хизматларни сертификатлаштириш муаммолари" Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси № 2. 1998.

22.23-Мавзу: Товарларни ишлаб чиқаришда сифат кўрсаткичларни таъминлаш.

Режа:

22.23.1. Стандартларни ишлаб чиқувчи халқаро ташкилотлар.

22.23.2. Махсулот сифатини таъминлаш тизимларининг халқаро стандартлари.

22.23.3. Сифатни таъминловчи тизимни стандартлаштиришни такомиллаштириш.

22.23.1. Стандартларни ишлаб чиқувчи халқаро ташкилотлар.

Стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилот (ИСО) 25 та стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилотлар асосида 1946 йили ташкил этилган. Ушбу ташкилот ўз фаолиятини 1947 йили бошлаган. Унинг асосий таъсисчиларидан бири собиқ СССР бўлган. Ташкилотни ташкил этишда ва ном танлашда, уни ҳар қандай тилда бир хил янграшига етибор берилган. Шунинг учун латин сўзи “исос”- яъни тэнг деган сўзни танлаб, стандартлаш бўйича халқаро ташкилотга ИСО (ИСО) қисқартмаси берилган. ИСО электроника ва электротехника соҳасидан ташқари барча соҳада ўзининг стандартлаштириш фаолиятини олиб боради. Баъзи фаолиятларини бошқа халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликда олиб боради. Бундан ташқари ИСО сертификатлаштириш муаммолари билан ҳам шуғулланади. ИСО нинг стандартлаштириш объектларига машинасозлик, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, қадоклаш ва транспортировка, соғлиқни сақлаш ва бошқа техник соҳалар киради. Ҳозирги кунда ИСО га 120 дан ортиқ мамлакатлар ўзларининг стандартлаштириш бўйича ташкилотлари билан бирга кирган. ИСО нинг таркибий тузилиши бошқарув ва ижройи органлардан иборат (1-чизма).

Бошқарув органларига - Бош ассамблеяси, Кенгаш, Техник бошқарув бюроси киради. Ижройи органларга - Техник комитет (ТК), Техник консулат гуруҳлар киради (ТКГ). Бош ассамблея - бу комитетлар - аъзолар томонидан сайланган мансабдор шахслар ва делегатлар йигиндисидир. Кенгаш Бош ассамблея сессиялари орасида ИСОНинг ишларини бошқаради. Кенгаш Бош ассамблеяни чақирмасдан комитетлар - аъзоларга консултация учун масалаларни юбориши ёки уларни комитетлар -аъзоларга топшириш ҳуқуқига эга. Кенгаш томонидан қўйилган масалаларнинг ечимини Кенгаш йиғилишида иштирок етган комитетлар -аъзоларининг кўпчилик овози билан қабул қилинади. Йиғинлар орасидаги даврда қарор қабул қилишга тўғри келса, Кенгаш ёзишиш йўли билан буни амалга оширишади. ИСО нинг Кенгашига

еттита комитет бўйсунди: ПЛАКО (техник бюро); СТАКО (стандартлаштиришни илмий принципларини урганувши комитет); КАСКО (Мувофиқликни баҳоловчи комитет); ИНФКО (илмий-техник ахборотлар комитети); ДЕВКО (Ривожланаётган мамлакатларга ёрдам кўрсатиш бўйича комитети); КОПОЛКО (Истеъмолчиларни ҳуқуқини ҳимоялаш бўйича комитет); РЕМКО (Стандарт намуналар бўйича комитет); Дунёда кенг қўлланиладиган ИСО стандартлари 10 мингдан ортиқ бўлиб, улар ҳар йили қайтадан кўриб чиқилади ва янги 500-600 та стандарт қабул қилинади.

ИСО стандартлари - маҳсулотга (хизматга) бўлган техник талабларни ҳар томонлама ишлаб чиқилган вариантдир. Бу эса ўз йўлида бутун дунё қатнашадилар (Россиянинг ГОСТ стандарт РФ қатнашади). Баъзи бир мамлакатларда МЕК қатнашишига стандартлаштириш бўйича миллий ташкилотлар тузилмасига кирмайдиган махсус комитетлар ташкил қилинган. (Франсия, Германия, Италия, Белгия ва б.). Ташкилотнинг асосий мақсади унинг Низомида аниқ келтирилган бўлиб: халқаро стандартлар ва бошқа ҳужжатларни ишлаб чиқиш орқали, электротехника ва радио техника соҳасида стандартлаштириш ва у билан боғлиқ умумий муаммолар бўйича халқаро ҳамкорликка кўмаклашишдир.

Халқаро стандартлаштиришда қатнашувчи халқаро ташкилотлар. БМТ нинг Европа комиссияси - бу БМТ даги ЕКОСОС нинг органидир. (БМТ нинг иқтисодий, ижтимоий кенгаши). Бу ташкилот аввал 1947 урушдан зарар кўрган мамлакатларга ёрдам кўрсатувчи вақтинча ташкилот сифатида ташкил этилган. Кейинчалик 1951 йилда БМТ нинг ЕКОСОСи ЕИК ваколатларини белгиланмаган муддатга БМТ доирасида давлатлараро иқтисодий ҳамкорликни ривожлантиришда фаолият йўналишларини аниқлаган ҳолда узайтириш бўйича қарор қабул қилди. БМТ ЕИК нинг стандартлаштириш соҳасидаги асосий вазифасига ҳукумат даражасидаги стандартлаштириш сиёсатидаги асосий йўналишларини ишлаб чиқиш ва бу соҳадаги афзалликларни аниқлашдан иборатдир.

БМТ нинг озиқ – овқат ва қишлоқ хўжалик ташкилоти (ФАО). Бу ташкилот 1945 йилда БМТ нинг ҳукуматлараро ихтисослашган ташкилот сифатида ташкил топган. Унинг аъзолари тахминан 160 давлатдан иборат. Ташкилотнинг Низомга кўра мақсади - халқлар ҳаёти ва овқатланиш даражасини кўтариш бўйича индивидуал ва ҳамкорликдаги ҳаракатлар орқали умумий фаровонликни кўтаришга, ишлаб чиқариш унумдорлигини оширишга ҳамда озиқ – овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тақсимлашга, қишлоқ аҳолисининг яшаш шароитини яхшилашга кўмаклашишдир.

Соғлиқни сақлаш умумжаҳон ташкилоти (ССУТ). Бу ташкилот 1948 йилда БМТ нинг иқтисодий ва ижтимоий Кенгаши ташаббусига кўра ташкил этилган ва БМТ нинг ихтисослашган ташкилоти ҳисобланади. ССУТ нинг Низом билан аниқланган мақсади - барча халқлар соғлигини юқори даражага

кўтаришдир. (Соғлиқ - жисмоний, руҳий ва ижтимоий фаровонлик йиғиндиси сифатида талқин этилади). ССУТ 1977 йилда ўзининг стратегияси қилиб, умумий соғлиқка 2000 йилгача еришишни белгилаб олди. Бу ташкилотга 180 дан ортиқ давлатлар, жумладан Россия ҳам - аъзодир. ССУТ шуғулланадиган кенг доирадаги муаммолар ичида асосий еътибор соғлиқни сақлаш хизматини ривожлантиришга, касалликларни олдини олиш ва улар билан курашишга, кенг доирадаги соғлиқни сақлаш кадрларини таёрлашга, атроф муҳитни яхшилашга қаратилгандир. ССУТ ИСО да консултатив статусга эга ва 40 дан ортиқ кўмиталар ичида иштирок этади. Хусусан, ичимлик суви сифатига еътибор бериб ичимлик сувлари учун қувурларни стандартлаштириш бўйича, ишларда, шунингдек бунда фойдаланиладиган пластмассалар ва уларга талаблар қўйишда қатнашган.

22.23.2. Маҳсулот сифатини таъминлаш тизимларининг халқаро стандартлари.

Сифатни бошқариш жаҳон тажрибаси стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилот (ИСО) томонидан 1987 йил мартда қабул қилинган ва 1994 йилда янгиланган халқаро стандартлар ИСО 9000-9004 пакетига асосланган. ИСО 9000 стандарти фирма фаолиятидаги конкрет ҳолатга мувофиқ стандартларни танлаш ва фойдаланиш бўйича бошқарув кўрсатмаларига эга. ИСО 9004 стандарти - бу корхонада (фирмада) сифат устидан умумий бошқарув учун услубий қўлланмадир. ИСО 9001-9003 стандартлари эса ишлаб чиқариш жараёнларининг турли хил босқичларида сифатни таъминлаш тизимларининг моделларидир. ИСО 9000 стандартида фирма ёки корхона ичида сифатни таъминлаш – умумий бошқарув предмети эканлиги алоҳида ажратиб кўрсатилган. Лекин гап шартнома тузиш ҳақида кетаётганида, экспортёрда сифатни таъминлаш тизимининг ҳолати контрагент, ҳамкорнинг ишончлилигини тасдиқлашга хизмат қилади. Шунга боғлиқ равишда шартнома тузишдан олдин шартномада экспортёрда сифатни таъминлаш тизимини ИСО 9001-9003 стандартларидан бирортасига мувофиқ келишини баҳолаш шarti кўзда тутилган бўлиши мумкин. Баҳолашни импортёрнинг ўзи ёки бўлмаса томонлар келишувига асосан бирор нейтрал ташкилот амалга ошириши мумкин. Агар тизим сертификатлаштирилган ва контрагент бу мувофиқлик сертификатини тан олса баҳолашнинг кераги ҳам бўлмайди. Рақобатбардош хорижий фирмаларнинг тажрибаси шуни кўрсатдики, сифатли, харидорларнинг талабига жавоб берадиган товар бозорни ҳар томонлама ўрганган ҳолда ишлаб чиқарилиши мумкин ва бу тажриба қуйидаги стандартда ифода этилади. Сифатни таъминлаш тизими бутун сифат тармоғига тегишли бўлган чора - тадбирлар йиғиндисидан иборат. Сифат бошқаруви тизимининг ташкилий тузилишини фирма фаолиятининг умумий бошқарув жараёнига кушилиб кетади.

Сифат бошқаруви тизимида маркетинг вазифасининг моҳияти мақсадли бозор излаш ва танлашдан, маҳсулот сифатига бўлган талабларни ўрнатишдан, бу маҳсулотга (хизматга) бўлган талабни, бозор излаш ва танлашдан, маҳсулот сифатига бўлган талабларни ўрнатишдан, бу маҳсулотга (хизматга) бўлган талабни, бозор сифимини аниқлашдан, бу бозор сегменти мижозларнинг тўлиқ тавсифномасини тузишдан иборат. Бу ахборот, харидорларнинг товар сифати, нарҳи, етказиб бериши муддати бўйича бўлган талабига мувофиқ миқдорда товар ёки хизмат ишлаб чиқариш учун зарур. Фирма ишлаётган бозор сегментида ўз вақтида талабга бўлган ўзгаришларини аниқлаш ва маҳсулот сифатининг керакли даражасини таъминлаш учун зарур бўлган бошқарув ечимларини қабул қилиш бўйича иш олиб борилади.

Маркетинг вазифаси харидорлар билан қайтувчи алоқани таъминлаш асосида ўз вақтида сифат бошқаруви соҳасида керакли йечимлар қабул қилишга ёрдам беради. ИСО 9000 халқаро стандартлари раҳбариятнинг сифатга бўлган маъсулият даражасини белгилайди. Фирма раҳбарияти сифат соҳасидаги сиёсатни ишлаб чиқиш, сифат бошқаруви тизимини яратиш, жорий этиш ва фаолият кўрсатишга жавобгардир. Раҳбарият вазифаларига мутахассислар танлаш, ишлаб чиқариш, назорат ўлчов ва синов асбоб ускуналар, ЕХМ, ларни дастур билан таъминлаш учун керакли маблағ ажратишлар киради. Раҳбарият керакли малака даражасини ўрнатиб, ўз вақтида персонал малакасини ошириб туришни назорат қилиши керак. Фирма раҳбарияти зиммасига товар рақобатбардошлигини таъминлайдиган сифат кўрсаткичларини аниқлаш вазифаси юкланади. Шунингдек раҳбарият товар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш бўйича қарор қабул қилади.

Ҳозирги даврда сифат бошқарув тизими қуйидагилардан иборат:

- 1) Ички текширув;
- 2) самарадорликни баҳолаш ва таҳлил қилиш.

Ички текширувни фирма раҳбарияти томонидан тайинланган мутахассислар олиб борса, сифат бошқаруви тизимини самарадорлигини таҳлил қилиш ва баҳолаш учун компания раҳбарияти ташқаридан мустақил мутахассисларни таклиф этади. ИСО стандартлари муҳим хусусиятларидан бири - бу сифат учун керак бўлган ҳаражатларни аниқлаш ва баҳолаш шарт. Сифат ҳаражатларига тизим самарадорлигини иқтисодий баҳолаш деб қаралса бўлаверади, таҳлил натижалари сифатни таъминлаш тизимини такомиллаштириш учун асос қилиб олинади. Бунинг учун сифатни яхшилаш ҳаражатларини аниқ таснифлаш керак. Бу ҳаражатлар ишлаб чиқарувчининг ҳаражатлари ва бошқа ҳаражатлардан иборат. Ишлаб чиқарувчининг ҳаражатларини олдини олиш, баҳолаш, ички қайтариш орқасидаги ҳаражатлар, ташқи қайтариш евазига бўлган ҳаражатлардан иборат. Бошқа ҳаражатларга ишлаб чиқарувчи сифат тизими бошқарувида олиб бормайдиган ҳаражатлар

киради. Лекин улар фирманинг умумий ҳаражатларига таъсир этади. Бу - билвосита сифат ҳаражатлари; етказиб берувчининг сифат учун ҳаражатлари; кўзда тутилмаган ҳаражатлар; ахборот билан таъминлаш тизими бўйича аппаратура учун ҳаражатлар; маҳсулотдан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган ҳаражатлар.

Фирмалар сифат учун керак бўлган умумий ҳаражатларнинг режасини тузадилар. Бу тизимнинг яна бир принципаал хусусияти бу - сифатни лойиҳалаш ва техник шартларни ишлаб чиқариш даврида сифатни таъминлашга кучли еътибор кўрсатиш. Бу ишнинг натижасида шундай товарлар ишлаб чиқарилиши керакки, улар нафақат ҳаридорларнинг талабига жавоб бериб қолмай, олса бўладиган нарҳда сотилиб, ишлаб чиқарувчининг ҳаражатларини коплаб, фойда келтириши керак. Ундан ташқари маҳсулот экологик тоза ва зарарсиз бўлиши зарур.

Ишлаб чиқариш даврида брак чиқмаслиги учун вақти-вақти билан қуйидагиларни таҳлил қилиб туриш керак:

- Ҳаридорнинг талабларини;
- Маҳсулотга бўлган техник талаблар ва хизмат кўрсатишига талаблар;
- Ишлаб чиқариш ва техник хизмат кўрсатишга талаблар;
- Лойиҳалаш босқичида сифатни таъминлаш тизими ўз ичига янги ёки такомиллаштирилган маҳсулот чиқаришга ишлаб чиқарувчиларнинг тайёргарлигининг таҳлилини олиши керак.

Бунда йиғиш, техник хизмат кўрсатиш, таъмирлаш, маҳсулотни ишлатиш, истеъмолчига хизмат кўрсатишни ташкил этиш бўйича инструксиялар берилишини текширилади. Бунда персонални маҳсулотдан нусхаларни текшириб, ўраб (упаковка) ва етикеткалари назарда тутилади. Бундан ташқари истеъмолчи билан қайта алоқани кўзда тутиш керак, уни тажрибасини лойиҳада ҳисобга олиш керак. Яна сифатни таъминлашда ишлаб чиқарувчи ўзининг маҳсулот сифатини назорат қилиши кўзда тутган. Бу етказиб берувчиларни имкониятини беради. Узоқ муддатли алоқалар боғланган тақдирда олиб кириш назоратидан воз кечиш, ҳаражат ва вақтни тежаш мумкин. Иқтисодий ривожланган мамлакатларда етказиб берувчиларнинг конкурси мавжуд. Танлаб олинган етказиб берувчилар билан муносабатлар узоқ муддат асосида кўрилади. Бу эса маҳсулотнинг юқори сифатли чиқарилишини таъминлайди. Узоқ муддатли ҳамкорлик жараёнида ишонч муҳити пайдо бўлади, бу эса кириш назоратидан воз кечиш имконини туғдириб беради ва вақт ҳамда маблағ тежайди. АҚШ фирмалари етказиб берувчини баҳолаш усулини ҳам қўллайдилар. Бу жараёни - етказиб берувчини сертификатлаш деб аталади. Бунда истеъмолчи фирма мол етказиб берувчи фирма учун стандартлар тузади. Бундан ташқари бошқа усуллар ҳам қўлланилади – хом-ашё етказиб берувчини маҳсулот ишлаб чиқаришга жалб этиш, етказиб берувчининг технологик

жараёнларини назорат қилиш ва уларни такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқариш. Ундан ташқари хом-ашё ва бошланғич материалларнинг сифати ва етказиб бериш муддатини кузатиб, етказиб берувчиларга баҳолаш шкаласи тузилади ва рақобат асосида танлов ўтказилади.

ИСО 9004 стандартида кадрлар тайёрлаш бўйича ҳам низомлар кўзда тутилган. Персоналини тайёрлаш ўз ичига ҳамма табақаларни - раҳбариятдан то ишчиларга қадар олади. Раҳбарият аввало сифат тизимини таъминлаш принципларини тушуниши керак. Ўрта буғин (звено) кенгрок, тушунчаларга эга бўлиши керак. Маркетинг, моддий таъминот ва бошқа фанларни билиши керак. Ишчи ва назоратчилар асбоб-ускуна, механизмлардан фойдаланишни билишлари керак. Хужжатларни тушуниб, хавфсизлик техникасини билиб, статистик назорат усулларининг асосларини билишлари керак. Сифатли меҳнатни рағбатлантириш муҳим, айникса буни персонал тушунса. Истеъмолчининг талабларини персонал тушуниб, фирманинг иқтисодий аҳволини билиши керак.

Ҳозирги сифатни бошқариш тизимининг муҳим хусусиятларидан бири сифатни таъминлаш борасида юридик масъулият, рискин пасайтириш имконияти.

Бу мақсадда қуйидагилар кўзда тутилади:

- хавфсизлик стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш;
- наъмуна устида хавфсизлигини синаш учун тажриба ўтказиш ;
- ҳаридорлар учун тузиш, етикетлаш;
- маҳсулот сифатини текшириб туриш учун ўз вақтида назорат қилиш усулларини топиш;

Сифатни бошқариш жарёнида сифат илмоғининг барча погоналарида статистик усулларни қўллаш муваффақиятли иш олиб бориш шартидир. Статистик усуллардан тажрибани режалаштириш, дисперсион ва регресс таҳлили, танланма статистик назорат ва бошқалар.

Шундай қилиб кўриб чиқилган ИСО 9000 серияларида еътибор ҳаридор талабларини қондиришга, маъсулият ўрнатишга, пайдо бўлиши мумкин бўлган хавфлар ва устунликларга қаратилган. Юқорида қараб чиқилганларни корхонада маҳсулотнинг сифатини таъминлаш тизимини самарадорлигини оширади.

22.23.3. Сифатни таъминлаш тизимларини стандартлаштиришни такомиллаштириш.

Бугунги кунда 9000 серия ИСО стандартлари бутун дунё мамлакатларида тан олинган, миллий сифатида қабул қилинган ва кўпчилик фирмалар томонидан жорий этилган. Сифат тизимига сертификат йўқлиги ташқи бозорга чиқишга асосий тўсиқ бўлмоқда. Трансмиллий компанияларнинг асосий талаби

9000 серия халқаро ИСО стандартлари ишлаб чиқариш корхоналарига урнатилиши. Бу стандартларнинг дунёда тарқалишини куйидаги рақамлар ифодалайди: агар 1993 йилда дунё бўйича 500000 тизим сертификатланган бўлса, 1995 йилда - 1000000, 1997 йилнинг бошига келиб 2500000.

Сифат тизимини халқаро стандартларни жорий қилишда корхоналарни самарали рағбатлантириш керак. Бу борада Россия Федерациясида сифат учун премия урнатилган. Бу премия халқаро тажрибаларга асосланиб тузилган. Мутахассисларнинг фикрига қараганда, Россия сифатни баҳолаш мезонлари Европанинг сифат учун премия ҳақидаги низомига яқин экан.

Корхона унинг ишини баҳолаш мезонларини билиши керак. Бу борада АҚШ тажрибаси ётиборга сазовор. Ҳар йили АҚШ да 100 дан ортиқ корхоналар сифат учун бериладиган миллий премия конкурсида қатнашади, баҳолаш мезонлари ёритилган брошюралар эса 200 минг нусхадан ортиқ тираж билан тарқатилади.

Сифат тизимини стандартлаштириш расмийликка айланиб қолмаслиги керак. Шу ҳусусида, Европанинг сифат бўйича ташкилотининг 40- конгрессида Сифат бошқаруви - янгиликлар кирғизишга рағбати ғояси остида. 9000 серияли ИСО стандартларининг баъзи низомларини қайта кўриб чиқиш тўғрисида қарор қабул қилди. Тажрибалар 9000 серияли ИСО стандартларини конкретлаш ва баёнини соддалаштирув йўли билан янада такомиллаштириш мақсадга мувофиқлигини кўрсатади. Бунда 10000 серияли ИСО стандартларининг сифатни таъминловчи технологиялари ҳам кўзда тутилади. Ётибор қуйидаги масалаларга қаратилади:

- жараёни бошқариш (персоналини ҳисобга олиб, истеъмолчи билан алоқа, товарни сотиш);
- маъмурий ва эҳтиёт кўриладиган чора-тадбирлар;
- стандартларнинг янги таҳририга қуйидаги 8 сифат бошқарувининг тамойиллари киритиш кўзда тутилган;
- персоналнинг талабига мувофиқ бўлган ташкилий тизим ўрнатиш;
- персоналини бошқариш;
- персоналнинг иштироки;
- жараёни мослаштириш;
- бошқарувга тартибли (системали) ёндашув;
- доимий такомиллаштириш;
- қарорлар қабул қилишга ҳаққоний ёндашиш;
- етказиб берувчилар билан ўзаро фойдали муносабатлар.

Бу тамойиллар, сифат бошқарувида уни доимо такомиллаштирувини ҳисобга олиб, асосий қоида ҳисобланади. Бу жараёнда энг асосийси истеъмолчи ҳисобланади. Фирманинг муваффақияти қай даражада истеъмолчининг талабини қондиришига боғлиқ. Бу эса истеъмолчиларнинг талабларини топиб,

баҳолаб ва очиб тушуниб ўрганиш билан боғлиқ. Иккинчи ўринга товар яратувчи одамлар қўйилган, кўриб турганимизча технология эмас, шунинг учун персонални тайёрлашга, уни рағбатлантиришга ва истеъмолчиларнинг талабларини қондириш жараёнида фаол иштирок этишга жалб қилишга муҳим рол ажратилган.

Дунё товар бозорларида ўсиб бораётган рақобат кураши фирмаларни маҳсулот сифатини нафақат техник жиҳатдан, иқтисодий томонидан ҳам, сифат тизимларида эса сифат учун ҳаражатлари тушунчасини ҳам моҳияти катта. Сифат таъминловчи тизим корхонада раҳбарият томонидан шакллантирилиб ва расмийлаштирилгандан сўнг жорий етилади. Замонавий сифат бошқарув тизими ИСО 9000 дан келиб чиққан ҳолда, улар аниқ конкрет маҳсулот сифатини таъминлашга йўналтирилганликдан иборат. Бир неча хил маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхонада яна тизим бир неча фарқланувчи тизимларга бўлиниши керак. Масалан, Финляндиянинг Нокиа фирмаси бир неча автоном сифатни таъминловчи тизимлардан иборат (кабеллари, майиший электротехника ва бошқалар).

Сифатни таъминлаш тизими сифат илмоғини ҳамма поғонасида ишламоғи керак, шунини айтиш кераки, таъсир этиш бўйича тизимда учта йўналишни ажратиш мумкин:

- сифатни таҳминлаш;
- сифатни бошқариш;
- сифатни яхшилаш.

Буларнинг ҳар бирининг маъносининг ўзига хослиги бор. Режалаштирилаётган тадбирлар сифат тизимини таъминлаш дастурига киритилади. Дастур аниқ, бир маҳсулот учун тузилади ва ўз ичига маҳсулотнинг сифати ва техник даражасига тегишли сифат илмоғини керакли ресурслар билан таъминловчи тадбирларни олади. Бунда у ёки бу камчиликларни олдини олиш катта аҳамиятга эга. ИСО 9004 стандартларида таъкидланишича сифат фалсафаси шундан иборат: сифатни таъминлаш тизими шундай ишлаши керакки, муаммоларни олдини олиши керак, уларни пайдо бўлгандан сўнг аниқламасдан. Олдини олиш чоралари асбобларни янгилаш, дастгоҳларни режали таъмирлаш, иш жойларида лозим бўлган ҳужжатларни бўлишидан ва бошқалардан иборат.

Сифатни бошқариш - бу оператив характерга эга фаолият. Бу жараёнларга таъсир ўтказиш, сифат илмоғининг ҳар бир поғонасида камчиликларни топиш ва уларни бартараф қилиш ва сабабини аниқлаш.

Сифатни яхшилаш жараёни - бу техник даражани ошириш, маҳсулот ишлаб чиқариш сифатини, ишлаш шароитларини яхшилаш, сифатни таъминлаш тизимини такомиллаштириш бўйича доимий фаолият. Бу муаммони актуаллигини ва халқаро амалиётда тўпланган тажрибани ҳисобга олган ҳолда халқаро стандартлар ташкилоти (ИСО) ИСО 9004 стандартларига илова

сифатида қўшимча ҳужжат, сифатни яхшилаш умумий қўлланмани ишлаб чиқди. Сифатни яхшилаш фаолиятида ишлаб чиқаришни ҳам сифатни таъминлаш тизимини ҳам ҳар бир элементиға таъсир этиши мумкин. Товарни истеъмолчилар талаби даражасига имкон қадар мос келиши, янги бозор сегментиға мос товарларнинг янги модификациясини яратиш сифатни мунтазам яхшилаш мақсадига айланиши ва пировард натижада фирманинг рақобатбардош позицияларини мустаҳкамлашға олиб келиши керак. Мунтазам сифатни яхшилаш жараёни фирманинг сиёсатини сифат соҳасидаги қисмиға айланиб қолади. Юқорида қайд этилган замонавий халқаро ИСО 9000 стандартида намоён бўлган усулларни фирмалар сифат тизимини қўллашда ҳисобға олишлари керак. Айниқса ҳориж бозорларига ўз маҳсулотларини экспорт қилувчи фирмалар учун аҳамиятлидир. Демак, корхоналар олдида қийин масала турибди - ИСО 9000 нинг кўрсатмаларини ҳаётға татбиқ этиш. Юқорида айтилганидек, унга нима қилиш ва ҳар бир конкрет вазиятда қандай қилиб ҳужжатни расмийлаштириш ва амалиётда сифатни таъминлаш тизимининг элементларини жорий этиш кўрсатилган. Корхонани сифат соҳасидаги тизими ҳужжат билан расмийлаштирилади ва алоҳида ҳужжат сифатида ёки корхонанинг сифатни бошқариш тизими асосий кўрсатмалари стандартида акс эттирилади. Бошқа турлари ҳам руҳсат етилади. Корхонада лавозимлар бўйича инструкциялар тузилиб, унда ҳар бир ишчи учун вазифалари, жавобгарлик даражаси, сифат таъминоти соҳасидаги вазифалари кўрсатилган. Ҳар бир хизматчининг аниқ маъсулияти, хизмат доираси, ҳамкорлик даражаси, қайси бўлим ёки алоҳида хизматчилар ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатиға таъсир этиши лойиҳалаш давридаёқ белгиланади. Сифат билан боғлиқ бўлган ишчиларнинг масъулият даражаси кўрсатилган ҳужжат тайёрлаш персонални сифатни яхшилашға рағбатлантирувчи тизим тузиш учун керак. ИСО 9000 стандартларида сифат тизимини мажбурий ички текширув кўзда тутилган. Бу билан махсус тайёрловдан ўтган ходимлар шуғулланишади. Бу кўрсатма ташкилий аспектнинг муҳим томонидир. Текширувлар даврий режалаштирилган ёки режадан ташқари бўлади (корхонада ташкилий ўзгаришлар бўлганда). Текширувлар тартиби ва ташкил этилиши корхона стандартлари кўринишида ҳужжатлаштирилади. Унда текшириш усули, объекти, объектларни баҳолаш критериялари, ишчиларға талаблар, текширув ўтказиш тартиби ва ҳоказолар кўрсатилади. Текширув натижалари бўйича ҳисобот тузилади. Унда топилган дефектлар ва сабаблари, сифат тизимининг алоҳида элементларини қониқарсиз даражадалиги ва ҳоказолар кўрсатилади. Ҳисоботда олдинги текширув натижасида таклиф этилган чора -тадбирларнинг таҳлили ва камчиликларни бартараф этиш бўйича таклифлар акс этиш лозим. Текширув натижалари корхона раҳбариятиға тегишли ҳулоса ва қарор қабул қилиш учун тақдим етилади. ИСО 9000 стандартлари бўйича раҳбарият вакили етказиб берувчи

томонидан доимо сифат тизимига бўлган талабларни бажарилиши учун масъулдир. Текширувлардан ташқари стандартлар вақт - вақти билан жорий сифат тизимини самарадорлигини таҳлил қилиб туришни тавсия этади. Таҳлилнинг зарурияти ўзгарувчан ташқи фаолият шароитларда келиб чиқади. Одатда таҳлилни ички ёки мустақил мутахассислар олиб боради. Ўзгаришларни сифатни яхшилаш бўйича мақсадли илмий - техник дастурга киритиш мумкин.

Таянч сўзлар:

Товар, ИСО 9000 стандарти, сифат, сифатни яхшилаш жараёни, талаб, таклиф, корхона, ишлаб чиқариш, ахборот, инфраструктура, ассортимент, техника, технология.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Сифатни бошқариш жараёни нима?
2. Маҳсулот сифатини таъминлаш учун нималарга эътибор бериш лозим?
3. Сифатни бошқарув тизими нималардан иборат?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

24-МАВЗУ: Товарларни ўраш, жойлаш, сақлаш ва ташишни сертификациялаш.

Режа:

24.1. Товарларни ўраш, жойлаш, сақлаш ва ташишнинг аҳамияти.

24.2. Товарларни ўраш, жойлаш, ва сақлашда ишлатиладиган материаллар ва уларнинг хиллари.

24.1.Товарларни ўраш, жойлаш, сақлаш ва ташишнинг аҳамияти.

Товарларни ўраш сақлаш, ташишни сертификатлаш ва савдо қилишда қулайлик яратиш учун хизмат қилади. Идишлар, маҳсулотлар исроф бўлишидан, ифлосланишдан сақлайди, уларга аниқ бир шакл беради, товарларни ўтказишда қулайлик туғдиради. Кўп ҳолларда идишлар товар оғирлиги ва ҳажмига ўлчов бирлиги сифатида ҳам хизмат қилади ва бу билан товарлар қабул қилиб олиш ёки сотиш ишини энгиллаштиради (қопланган ун, яшикли мева, шишали вино, бир кути гугурт ва ҳоказо).

Идишлар қандай материалдан ясалиши ва меҳаник таъсирларга чидамлилиги билан ниҳоят даражада турли – туман бўлади. Идишлар турли материаллардан тайёрланади. Масалан, қоплар ва ўраш матолари – тўқимачилик материалларидан; яшиқлар ва саватлар – ёғочдан; тетра пакетлар, полиетилен ва ҳлорвинил пакетлари – пластмассадан таёрланган яшиқлар ва контейнерлар ва ҳ.к. Идишлар меҳаник таъсирларга чидамлилиги, яъни ўзининг дастлабки шаклини сақлаб қолиш қобилятига қараб бир қанча турларга бўлинади, ичида маҳсулот бўлса ҳам, бўлмаса ҳам ўзгармайдиган идишлар, яшиқлар, битонлар, флягалар; ташқи ва меҳаник зарбларга чидамли бўлган ярим қаттиқ идишлар - қоғоз ва картондан ҳамда новдалардан тўқилган, ичидаги нарсани ташқи меҳаник зарблардан сақлай олдиган юмшоқ идишлар - қоплар, ҳалталар, чипта қоплар, товар ўрайдиган матолар ва ҳоказолар киради. Ишлатилишига қараб идишлар ички ва ташқи идишларга бўлинади. Ички идишлар (конфет каробкалари, мураббо солинадиган банкалар, вино ҳамда пиво шишалар ва бошқалар) асосан айрим маҳсулотларни солиш учун ишлатилади ва ҳаридорга товар билан бирга сотилади. Ташқи идишлар (яшиқлар, қоплар) ички идишларга солинган товарларни ташиш ва сақлаш учун хизмат қилади. Ташқи идишлар товар сотувчида ёки шу товар ишлаб чиқарган корхонада қолади, яъни товар айланишида қатнашади. Идишлар бир марта ва кўп марта фойдаланиши мумкин. Кўп марта ишлатиладиган ва товар етказиб берувчининг мулки бўлган идишлар - махсус яшиқлар ва контейнерлар ***инвентар*** идишлар деб аталади. Одатда идишлар мустаҳам, арзон ва энгил бўлиши керак. Шу билан бирга уларнинг шакли ҳам омборларда кам жой оладиган бўлиши зарур.

Идишлар ва ўраш жойлаш материаллари озиқ-овқат маҳсулотларининг сифатига ва сақлаш муддатига ҳам таъсир қилади. Бу идишларнинг хусусиятига, яъни уларнинг сув, буғ ва газ ўтказмаслик қобилиятига, сувда бўқиши, ўзига нам тортишига, ёғ ва мойларни шимиб олишига ёки ўтказиши ҳамда ўзига хос ҳиди бор-йўқлигига боғлиқ бўлади. Идиш ўзидаги маҳсулотга қандайдир бир бегона таъм ва ҳид бермаслиги зарур. Идишда маҳсулотни ёруғлик нуридан сақлаши ва унда микробларнинг кўпайишига ёрдам берувчи модда бўлмаслиги керак.

24.2.Товарни ўраш, жойлаш ва сақлашда ишлатиладиган материаллар ва уларнинг хиллари.

Ёғоч бочка идишларини турли ёғочлардан, чунончи: еман, қора қайин, қайин, қарақай, олча, осина, арча ва липа ёғочларидан ясалади. Бундай идишлар мустаҳкам ҳамда анча йэнгил бўлади. Бу идишларнинг хусусиятлари шу идишлар ясалган ёғочларнинг кимёвий таркиби ва солиштирма оғирлигига боғлиқ, чунки бу ёғочлар бир-биридан физик кимёвий кўрсаткичлари билан фарқ қилади. Масалан, еман дарахтининг солиштирма оғирлиги энг юқори бўлиб 0,783 бирликни ташкил этади. Ўзининг салмоғи билан қорақайин дарахти унга яқин туради (0,720), қарақайн дарахтиники анча паст бўлиб 0,520, липаники эса 0,455 бирликни ташкил этади. Бир хил ёғоч идишларнинг турли оғирликда бўлиши ҳам шу сабабдир. Идиш ясаш учун ишлатиладиган ёғочнинг муҳим хусусиятлардан бири унинг - намлигидир. Идиш жуда ҳўл ёғочдан ишланган бўлса, уни кўпинча пупанак босади ёки у чирий бошлайди, бу эса маҳсулотни бузади. Агар ёғоч жуда қуруқ бўлса, ўзининг гигроскопклиги туфайли нам тортади. Аниқ бир температура ва намликда турли хил ёғочларнинг ўзига нам тортиш қобилияти амалда деярли бир хил бўлади. Ёғоч идишлар яшик, контейнер ва бошқалар шаклида бўлади. Яшиклар юпқа тахтачалардан ёки фанерлардан ясалади. Одатда яшикнинг иккита юзаси, икки ён сирти, таг ва юқори қисми бўлади. Бундай яшик икки сиртли дейилади. Яшик ичидан яна бир тахта билан тўсилган бўлиши мумкин. Унда уч сиртли яшик ҳосил бўлади. Нина баргли дарахтлардан олинган ёғочда мум моддалар бўлиб, у ёғочларни анча чидамли қилади, аммо шу билан бирга ўзига хос ҳиди ҳам бўлади. Бундан ташқари бу хил ёғочлар тез қуриydi, ёрилиб кетади ва ўзига анча нам тортадиган бўлади. Шундай қилиб, нина баргли дарахт ёғочларини ҳамма жойда ҳам ишлатиб бўлмайди. Асосан бу ёғочлардан қуруқ маҳсулотлар учун яшиклар ясалади. Янги ҳўл мевалар учун яшик ясалган тахтачалар орасида 15 мм гача очик қолдириб қоқилади. Бунда тахтачаларни рандаланмаса ҳам бўлади. Сабзавот учун оддий яшиклар, катак яшиклар (карам солиш учун), тахтачалар ораси бир-биридан 10-90 мм очик қолдириб қоқилган, нина баргли ёки япроқли, дарахт ёғочидан ясалган тахта яшиклар, оёқли лотоклар, шаҳар атрофидаги ҳўжаликлардан келтириладиган маҳсулотлар учун ости ёғочдан ёки

алюминийдан ишланган тагликлар ишлатилади. Кондитер ва макарон маҳсулотлари қайин, қарағай ёки олча ёғочларидан ясалган яшикларга солинади. Сариёғ еман ва қора қайин ёғочидан ясалган яшикларга солинади. Сариёғ учун шунингдек, юмшоқ ёғочлар - арча ва пихта ёғочидан ясалган яшиклар ҳам ишлатилади. Сариёғ яшикларига чирик жойи бор, пупанак босган, қурт эган, кўкара бошлаган, панжасимон кўзли, чириган ва тушиб қоладиган кўзли тахталарни ишлатиш мумкин эмас. Фақат айрим тахталарда юзаки ёриқлар бўлишига йўл қўйилади. Банкаларга солинган консервалар учун яшикларни тегишли катталиқда ностандарт ёғочлардан таёрласа ҳам бўлади, чунки бу маҳсулот бевосита яшикка тегиб турмайди. Аммо чириган ёғоч ишлатиш мумкин эмас. Сўнгги йилларда мева сабзавотни контейнерларда ташиш кенг йўлга қўйилади. Яшиклар яшаш учун ишлатиладиган тахталар намлиги 20 % дан (ёғ соладиган яшиклар учун эса 18 % дан) ошмаслиги керак. Ёғоч бочкаларни еман, липа ва бошқа япроқли дарахт ёғочларидан таёрланади. Таркибида овловчи моддалар бор еман ёғочидан вино бочкалари, олча ёғочларидан эса тузланган маҳсулотлар солинадиган бочкалар ясалади.

Бочка ўзининг ён сатҳини ташкил етувчи тахталардан ва икки тагдан иборатдир. Бочканинг ташқи томони темир ёки ёғочдан ясалган ҳалқалар билан маҳкамланади. Кўпгина суюқ маҳсулотларни нина баргли ёғочлардан ясалган бочкаларда сақлаб бўлмайди. Бундай бочкаларнинг мумли қарағай ҳидини йўқотиш учун уларни сувга ташлаб қўйилади, сода еритмаси билан ювилади ва яхшилаб буғланади. Агар бочка ўзига нам тортадиган бўлса, унинг ички томони сирланади, яъни иссиқ патока, казеиннинг юпқа қатлами билан қоплади, баъзи пайтларда парафин билан ҳам сирланади.

Қоғоз ва картондан ясалган идишлар маҳсулотни санитария жиҳатдан яхши сақлайди. Парафин ёки битум билан билан махсус ишланган, мумланган ёки пластмасса билан қопланган қоғоз ва картон идишлар эса маҳсулотларни қуришдан, нам ўтишдан, газлардан сақлайди ва ҳоказо. Қоғоз картон буткасидан, уни турли моддаларга намиқтиргандан сўнг қоғоз шишалар, коробкалар, яшиклар, стаканлар, банкалар ясалади. Сўнгги пайтларда қуритилган сут солиш учун қуйма қоғоз бочкалар ишлатилмоқда. Бундай идишлар тобора ёғоч, металл ва шишадан ясалган идишлар ўрнини эгалламоқда. Айниқса қоғоз ва картондан ясалган идишлар сир берадиган моддалар билан тегишли равишда ишлаб чиқилганда озиқ – овқат маҳсулотларига бу моддалар таъсир етмайди. Картон идишлар кўп ҳолларда ёғоч яшиклар ўрнини эгаллайди ва жуда кўп иморат ва бошқа нарсалар учун ишлатиладиган ёғочларни тежашга имкон беради.

Металл идишлар оқ тунука, темир прокат ва алюминийдан ясалади. Металллардан ясалган идишлар одатда ички идиш (консерва банкалари) ва ташқи идишлар (битонлар, систерналар) сифатида суюқ, маҳсулотларни сақлаш учун ишлатилади. Консерва банкалари тули катта – кичикликда бўлади.

Кўпинча ҳажми 353,4 мл (диаметри 100 мм, баландлиги 45 мм) № 7 банкалар ишлатилади. Бу банкалар икки томони соф қалай билан қопланган юпқа пўлат ҳалталардан ясалади. Тунука идишларда ҳар қандай маҳсулотни ҳам, айниқса ўткир тузланган маҳсулотларни сақлаб бўлмайди. Металл зангламаслиги учун консерва банкаларининг ички томонини Давлат санитария инспекцияси рухсат етган махсус эластик пластмассали лак билан қопланади. Аммо у маҳсулотга ўтмаслиги ва унга бегона ҳид бермаслиги лозим. Консервалар узоқ муддат сақланганда банкани мустаҳкамлашда ишлатиладиган қалай идишдан маҳсулотга ўтиши мумкин. Маҳсулоти таркибига ўтган қалай миқдори 1 кг маҳсулотга 200 мг дан ошмаслиги зарур. Металл банкалар ташқи ва ички томони лакланган ва лакланмаган бўлиши мумкин. Банкаларнинг ташқи томони силлиқ, текис бўлиши, ёрилган, букилган, тирналган ва занглаган жойи бўлмаслиги, устидаги лаки бузилмаган, бўлиши керак. Тунука банкалардаги консерваларни картон яшиқларга солинади. Бу яшиқлар уч қатлам қават-қават букланган картондан ясалган бўлиб, картон таркибида 10 % ли сульфат селлюлоза бўлади. Алюминийдан ясалган тубалар (ичига маҳсулот солинган алюминий гилофлар) нинг ички томони лак ёки полимер материаллари билан қопланади.

Шиша идишлар озиқ – овқат саноатининг кўпгина тармоқларида ишлатилади. Шиша идишлар шу жихатдан қимматлики, улардаги маҳсулот кўриниб туради, оксидланмайди, идиш эса маҳсулот билан реакцияга кирмайди. Бу идишлар турли ҳажмда ва шаклда бўлади. Шиша идишларни ювиш осон, улардан кўп марта такрор фойдаланиш мумкин. Шиша идишларнинг асосий камчилиги - уларнинг тезда синиши (бу эса шиша идишларни ишлатишда эҳтиёткорлик талаб қилади) ва маълум даражада салмоғининг оғирлигидир. Катта ҳажмдаги (25 л ва ундан ҳам катта) шиша идишларни ташқи томонидан бошқа идиш, масалан, тўқилган калава билан ҳимоя етилади. Шиша идишлар пўкак, полиетилен ва ёғочдан ясалган ва кейин мумланган пробкалар билан, шунингдек металл қопқоқчалар билан беркитилади. Шиша банкалар эса ҳалқасимон резина қатламли қопқоқга эга бўлади. Шиша идишлар тиниқ, тоза бўлиши, ички ва ташқи томонидан кавариқли, ғадир-будур ва учган жойи бўлмаслиги лозим. Шу билан бирга шиша идишларнинг бурчаклари ҳам текис, бутун корпуси ҳам текис, бутун корпуси ҳам бир текисда бўлиши, дўппайиб ёки ичкари кириб қолган жойлари бўлмаслиги, шиша ҳам бир текис қалинликда бўлиши керак.

Қоплар тўқимачилик идишлар қаторига киради. Қопларни ип, зиғирпоя, каноп, жун матоларидан ҳамда комбинациялаштирилган газмоллардан ишлатилади. Зиғирпоя ва ипдан, ҳамда комбинациялаштирилган матолардан қилинган қоплар ун, крупа, ғалла, дон солиш учун, жун ва канопдан ишланган қоплар эса шакар, қанд солишда ишлатилади.

Канопдан ишланган қоп энг пишиқ қоп ҳисобланади. Жундан қилинган қоплар анча майин, лекин каноп қопга нисбатан чидамсизроқ бўлади. Шу билан бирга заҳ жойларда турадиган маҳсулотни намдан яхши сақлайди. Ишлатилишига қараб қоплар турли қалинликда ва катта-кичикликда бўлади.

Қоплар - кўп марталаб ишлатиладиган идишлардан тўқилади ва қопларнинг ҳолатига қараб беш категорияга бўлинади. Бу категориялар қопларнинг ямоқлари ва ямалган жойларининг сонига қараб белгиланади. Аммо барча категориялардаги қоплар тоза, қуруқ ва чиримаган бўлиши керак.

1 - категорияли қопларга саноатдан энди олинган янги қоплар ёки биринчи марта ишлатилаётган чет елдан келтирилган қоплар, шунингдек ишлатиладиган. Лекин ямоғи йўқ қоплар киради;

2 - категорияга – ямоғи учтадан кўп бўлган қоплар;

3 - солишни талаб қилмайдиган қоплар;

4 - категорияга ямоғи еттитадан кўп бўлмаган ёки шундан кўп ямоқ, талаб қилмайдиган қоплар;

5 - категорияга кўп ишлатилиши натижасида иплари бўшашиб қолган, ямоғи 12 тадан кўп бўлмаган ёки шунчадан кўп ямоқ талаб қилмайдиган қоплар киради. 12 тадан кўп ямоғи бор қоплар ташланди ва бошқа қопларга ямоқ солиш учун ишлатилади.

И ва ИИ категориядаги қопларда сортли унларнинг барча турлари, крупа ва шакар қанд маҳсулоталари ташилади. ИИИ категорияли қоплар ун ва крупа (гуруч, сут, манная крупа ва дуккакли донлардан ташқари) ҳамда турли темир йўл билан олиб борилганда шакар ва қанд ташиш учун ишлатилади. ИВ категория қопларда шу жойни ўзида истеъмол етиладиган жавдари ун, саноатда қайта ишлаш учун жўнатиладиган шакар ҳамда кепак ташилади. В категория қопларда савдо-сотик корхоналарига товар бериш мумкин эмас. Арктика, узоқ шимол ва чет раёнларда пишиқ ишланган бир қаватли қоплар ёки икки қаватли қоплар ишлатилади. Тўқимачилик матоларидан қилинган қоплар маҳсулотни намликдан, чангдан ҳамда омбор заракунандаларидан сақлаёлмайди, бироқ уларнинг афзал томони шундаки, маҳсулотга ҳаво кириб туришини ва газ алмашувини таъминлайди.

Тўқимачилик матоларидан ясалган идишлардан ташқари чиптадан тўқилган идишлар ҳам қўлланилади. Бу хил идишларга липа дарахтининг сувда ивигилган пўстлоғидан тўқилган чипта қоп ва ҳалталар киради. Чипта идишлар тўқима қопларга қараганда пишиқ бўлади ва нам йэганда ҳам ўзининг пишиқлигини йўқотмайди. Шу сабабли сабзавот, балиқ ва бошқа маҳсулотларни ташишда чипта қоплар ишлатилади.

Тўқилган идишлар - калава, сават ва бошқа тўқилган идишлар тол новдаларидан, қамишдан ва резги тахтачалардан тўқилади. Бу идишлар ҳаво кирадиган бўлади, одатда ҳар хил мева ва сабзавот ташиш учун ишлатилади.

Сўнгги вақтларда синтетик материаллар (полимерлар) дан ясалган қаттиқ идишлар кенг қўлланилмоқда. Бу идишлар анча йэнгил, ишланиланиши осон ва синмайдиган бўлади. Полимерлардан ясалган қаттиқ идишлардан нам, газлар кўпинча ёғ ва мойлар ҳам ўтмайди, стерилизацияга чидамли бўлади, маҳсулотларни турли микроорганизмдан сақлайди, ташқи зарбларга ҳам чидамли бўлади. Полимер материалларидан ясалган идишлар ишлатилишига қараб турли шакл ва конструкцияда бўлиши мумкин.

Суюқ ва пастасимон маҳсулотлар солинадиган қаттиқ пакетлар парафинга намланган картон ёки полимер плёнкаси билан қопланган картондан ясалади. Парафинга намланган картоннинг камчилик томони шундаки, уни 40 - 45° дан юқори температурада қиздириб бўлмайди. Картон идиш полиетилен плёнкаси билан қопланганда эса у маҳсулотларга (мармелад ва тоmat маҳсулотларига) таъм беради. Бундан ташқари ёғ ва мойлар бу плёнкадан сингиб ўтади.

Парафинга сингдирилган ва полимер материаллари билан қопланган қаттиқ идишлар сут маҳсулотлари, мева шарбатлари солиш учун кенг равишда фойданилмоқда. Бу идишлар тўрт қиррали пирамида шаклида ишланган бўлиб, ёруғлик нурини ўтказмайди ва анча пишиқ бўлади.

Одатда маҳсулотга бевосита тегиб турадиган ўраш, жойлаш материалларига ташқи идишларга нисбатан анча кўп талаб қўйилади. Ўраш, жойлаш материалларига қуйидаги материаллар киради:

станиол - қалинлиги 0,008 - 0,012 мм бўлган қалай лента ёки қалай қоғоз тахтачалар;

алюминийдан ясалган фолга (зар қоғоз) - қалинлиги 0,012-0,004 мм бўлган ленталар;

пергамент (мой ва нам ўтказмайдиган юпқа қоғоз), подпергамент, селлофан ва полиетилен материаллар.

Селлофан тиниқ ва ёруғлик нури таъсирига чидамли бўлади. Унинг камчилиги шундаки, ўзига кўп намни тортади. Масалан, омборда селлофанга ўралган ва таркибида кўп сув бор маҳсулот сақланганда селлофанни пупанак босади. Шу сабабли селлофан одатда кўп вақт сақланмайдиган маҳсулотларни ўраш, жойлаш учун ишлатилади. Бироқ шуни ҳам айтиш керакки, анча қуруқ маҳсулотларни (масалан, қуруқ мевалар) селлофанга ўралганда узоқ вақт сақлаш мумкин. Селлофаннинг фойдали хусусиятлари - уларнинг пишиқлиги, газ ўтказмаслиги, кислота ва ишқорлар таъсирига чидамлилиги ҳамда унга керакли маълумот ёзиш (босиш) мумкинлигидир. Селлофан вискозани сульфат кислотаси маҳсус равишда ишлаш ва сўнгра уни глицерин билан ювиш ҳамда қайта ишлаш натижасида ҳосил бўлади. Селлофаннинг қалинлиги 20 мк дан 50 мк гача бўлади. Селлофандан колбасага пўст ҳам ишлатилади. Айрим пайтларда рангли селлофан ҳам чиқарилади. Селлюлоза ефири (айсетил - селлйўлоза) ўз хусусиятлари билан селлофанга ўхшаш материалдир, аммо унга нисбатан анча

оз нам ўтказди. қалинлиги λ - λ_5 мк бўлган ацетил целлюлоза механик пишиқлик жиҳатдан селлофандан қолишмайди.

Ўраш, материали сифатида ишлатиладиган полимерлардан энг кўп аҳамиятга эга бўлганлари полиетилен, поливинилхлорид ва полиамид материалларидир.

Полиетилен материаллари асосан ўраш, жойлаш материаллари сифатида қўлланилади. Бу материаллар юқори ҳамда паст босимларда ишлаб чиқарилади. Шу билан бирга юқори босимда ишланган полиетиленлар майин бўлади, аммо қиздирилганда 80° дан юқори температурага чидамайди. Паст босимда тайёрланган полиетилен эса қаттиқроқ бўлади, $130 - 180^\circ$ температурада юмшайди. Полиетилен плёнкалар иссиқ дазмол босганда осонгина бир-бирига ёпишади, оз нам ўтказди, пишиқ ва еластик бўлади, аммо корбонат кислотаси билан ҳавони ўтказди. Нон, мева, сабзавот, ёғсизроқ балиқ маҳсулотларини ўраш учун ишлатилади. Юқори босим полиетиленидан колбасага пўст ҳам тайёрланади. Ёғ, мой ва ёғли маҳсулотларни ўраш учун полиетилен плёнкалари ярамайди, чунки унга ёғ сингади, сўнгра ҳаводаги кислород билан оксидланиб тахир бўлиб қолади. Маҳсулотларни узоқ вақт сақлаш учун ҳам полиетилен ярамайди. Кўпинча полиетилен плёнкалар маҳсулотларга ёқимсиз қид беради. Турли шишалар, тублар ва флаконлар ясашда полиетилен кенг қўлланилмоқда.

Пропилен - тиниқ бир плёнка бўлиб, пишиқлиги, газ ва сув ўтказмаслиги жиҳатдан полиетилендан юқори туради ва озиқ-овқат маҳсулотларини узоқ муддат сақлаш учун яхши ўраш материали сифатида ишлатилади. Пропиленнинг яхши томонлари шундан иборатки, у еластик, совуққа чидамли (60 гача чидайди), етарли даражада пишиқ бўлади, $120 - 160$ гача қизитилганда ҳам бузилмайди, бу эса озиқ-овқат маҳсулотларини стерилизасия этишга имкон беради. Консерва банкалари ясашда металл ўрнига ишлатилади. Полипропилендан ясалган ҳалталарда бевосита маҳсулотни қайнатиш ва қиздириш мумкин.

Поливинхлорид - шоҳсимон полимер материалларинг энг арзони бўлиб, овқат маҳсулотларини қуришидан ва нам тортишидан сақлайди. Бу материал мўзлатилган маҳсулотлар, турли ишимликлар ва зиравор қўшиб сиркаланган сабзавотни ўраш учун ишлатилади. Совет Иттифоқида поливинилхлорид плёнкалар балиқ саноатида сеълд балиқларини ўраш учун кенг равишта қўлланилмоқда.

Виниленихлорид ва ҳлорли винилдан таёрланган плёнкалар саран деб аталади. Саран билан маҳсулотни ҳаво кирмайдиган қилиб ўралса, ҳавони упаковка ичидан тортиб олса бўлади. Иссиқ ҳаво таъсири билан саран қисқаради. Маҳсулотлар солинган ҳалтани бир неча секунд қайнаб турган сувга солинади, натижада плёнка торайиб маҳсулотга жипс ёпишади (масалан, пишлок, музлатилган, сўйилган парранда). Айниқса сарандан ясалган ва герметик равишда ёпиладиган қоплар фойдаланиш учун яхшидир. Саран

қоплардан ҳавони тортиб олиш мумкинлиги сабабли маҳсулотни сақлаш муддати 3-4 марта ошади.

Полиефирлар асосида ишланган плёнкалар озиқ-овқат маҳсулотлари, айниқса гўшт маҳсулотлари ўраш учун ишлатишда диққатга сазовордир. Бу полиефирлар икки атомга эга спиртли ва икки асосли кислоталарни конденсация этиш натижасида ҳосил бўлади. Бу плёнкалар лавсан номи билан юритилади ва чет елда кенг қўлланилади. Полиефир плёнкалари бошқа плёнкаларга қараганда анча пишиқ, ташқи зарбаларга чидамли, химиявий жиҳатдан турғун, шунингдек, бактерия ва пупанакка нисбатан ҳам чидамли бўлади. Лавсан таркиби бузилмаган ҳолда 150° гача қиздирилганда ҳам иссиққа чидайди, демак, унга ўралган маҳсулотни стерилизасия этиш мумкин бўлади. Физиологик жиҳатдан лавсан плёнкалари зарарсиз, ҳушбўй ҳидларни ўтказмайдиган бўлади, сув буғлари ва газни эса жуда оз миқдорда ўтказилади. АҚШ да лавсанни полиэтилен ва қоғоз билан аралаштириб бўтқа тайёрланади, ундан сут олиш учун шишалар ясалади.

Нейлондан ишланган полиамид плёнкалар айниқса ўзларининг пишиқлиги билан бошқа полимер материалларидан ажралиб туради. Ёғ ва мойлар таъсирага чидамли бўлганлиги туфайли озиқ-овқат саноатида шу маҳсулотларни ўраш учун ишлатилади. қуруқ маҳсулотларни полиамид плёнкаларига ўраш мақсадга

мувофиқ эмас, чунки улардан сув буғлари ўтади ва маҳсулотни намликдан сақлай олмайди.

Комбинациялаштирилган ўраш, жойлаш материаллари - сув буғлари ўтмайдиган моддалар - лак, парафин, битум ва мум билан ишланган материаллардир. Материалларни бу моддалар билан ишлаш қоғоз, картон, юпка металл плёнкаларидан кенг фойдаланишга имкон беради. Бу моддалар металлни зангламайдиган, қоғозни ивимайдиган қилади. Ўраш, жойлаш материалларига лак беришда кўпинча поливинилацетат ва саран еритмаларидан фойданилади.

Қоғоз ва картонни нам ўтмайдиган қилиш учун уларнинг бир ёки икки томониغا парафин ёки мум суркалади. Битум билан ишланган қоғозга маҳсулот бевосита тегмайдиган қилиб ўралади. Бу қоғоздан нам ўтмайди.

Парафин билан ишланган қоғоз турли кондитер маҳсулотларини ўрашда кенг қўлланилади. Парафин суркалган қоғоз маълум даражада нам ўтказмайди, аммо қоғоз мўртлашиб синадиган бўлиб қолади. Баъзи пайтларда парафин ўрнига парафиннинг полизобутилен ва бошқа моддалар билан қотишмаси ишлатилади. Натижада парафинга қараганда еластик гупка ҳосил бўлади ва у қоғоз ҳамда металлдан ишланган ўраш, жойлаш материаллари сифатини яхшилайди. Парафинполимер аралашмаси билан ишланган ҳалталарга солинган нон ва калбаса маҳсулотлари тезда қуримайди. Нам ўтмаслик хусусиятига эга бўлган баъзи аралашмалар масалан парафин, петролеум ва полизобутилен

қотишмасини бевосита маҳсулотга (масалан пишлокқа) суркаб, унинг атрофида анча плёнкалар ҳосил хилса бўлади.

Таянч сўзлар:

Товар, меҳаник таъсир, чидамлилиқ, сақлаш, ташқи, идиш, ички ва ташқи, банка, шиша, тўқилган, зарба, муддат, қоғоз, металл, полимер, яшиқлар, саватлар, тетра пакет, металл банкалар, пластмасса, контейнерлар, конлар, ҳалталар, металллар, каробка, бирлик, сув, буғ, иссиқлик, совуқлик, нам тортиш.

Такрорлаш учун саволлар:

1. Товарларни ўраш, жойлаш, сақлаш ва ташишнинг назарий ва амалий аҳамиятлари.
2. Ўраш ва сақлаш идишларни классификасияси.
3. Ўраш ва сақлаш мақсадлари учун фойдаланиладиган материаллар.

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. - Т: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

4. Акимов И.У “Саноат ҳом ашёси ва материаллари товаршунослиги”, Т. 1998 йил.

5. Николаева В.М. “Товароведение потребителских товаров” Москва 2001.

25.26-МABЗУ: Товарлар ва хизматлар рекламасини сертификациялаш.

Режа:

25.26.1.Ўзбекистонда реклама фаолиятини тартибга солувши меъёрий ҳужжатлар.

25.26.2. Рекламанинг мақсади ва вазифалари.

25.26.3. Рекламага қўйиладиган асосий талаблар.

25.26.4 Реклама берувчи, тайёрловчи ва тарқатувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.

25.26.5. Рекламанинг турлари.

25.26.6. Реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.

25.26.1. Ўзбекистонда реклама фаолиятини тартибга солувши меъёрий ҳужжатлар.

Монополияга қарши қонун ҳужжатларини, табиий монополиялар, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тадбиркорлик фаолияти еркинлигининг кафолатлари ва реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун иш қўзғатиш ва уларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида (ЎзР ВМ 12.10.2005 й. 225-сон Қарори).

Монополияга қарши қонун ҳужжатларини, табиий монополиялар, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тадбиркорлик фаолияти еркинлигининг кафолатлари ва реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун иш қўзғатиш ва уларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисида Низом (ЎзР ВМ 12.10.2005 й. 225-сон Қарорига илова).

Рекламани жойлаштириш тўғрисидаги Низомга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида (ЎзР монополиядан чиқариш ва рақобатни ривожлантириш давлат қўмитасининг 14.02.2003 й. 1-сон қарори, ЎзР АВ томонидан 10.03.2003 й. 1024-1-сон билан рўйхатга олинган).

Реклама тўғрисидаги ЎзР Қонунига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида (ЎзР 30.08.2002 й. 404-Н-сон Қонуни).

Рекламани жойлаштириш тўғрисида Низом (ЎзРАВ 06.04.2001 й. 1024-сон билан рўйхатга олинган ЎзРМШПРДК 26.03.2001 й. 4-сон Қарори билан тасдиқланган).

Рекламани жойлаштириш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида (ЎзРАВ 06.04.2001 й. 1024-сон билан рўйхатга олинган ЎзРМШРРДК 26.03.2001 й. 4-сон Қарори).

25.26.2. Рекламанинг мақсади ва вазифалари.

Рекламанинг мақсади ва вазифалари қуйидагилардан иборат:

- юридик ва жисмоний шахслар ёки маҳсулотлар тўғрисида ахборот оқимини шакллантириш;
- тадбиркорлик ва истеъмол маданиятини такомиллаштириш;
- рекламанинг давлат ва жамоат манфаатларига, ахлоқ ва маънавиятнинг умум еътироф этилган нормаларига, юридик ва жисмоний шахсларнинг ишшанлик обрусига, атроф муҳит ҳолатига тажовўзидан ҳимояланиш чораларини таъминлаш;
- маҳсулотнинг характери, тайёрланиш усули ва жойи, истеъмол хусусиятлари, сифати ва бошқа тавсифлари, уни реализация қилиш шартларига кўра истеъмолчиларни шалгитадиган ёлгон ёки ноаниқ маълумотлар реклама воситасида тарқатилишининг олдини олиш.

25.26.3. Рекламага қўйиладиган асосий талаблар.

Қонунийлик, аниқлик, ишончлилик, рекламадан фойдаланувчига зарар, шунингдек маънавий зарар етказмайдиган шакллар ва воситалардан фойдаланиш рекламага доир асосий талаблардир. Рекламада қуйидагилар тақиқланади:

- ишлаб чиқарилиши ёки реализация қилиниши қонун ҳужжатлари билан тақиқланган маҳсулот тўғрисида ахборот тарқатиш;
- жинси, irqи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, еътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеига қараб, бошқа ҳолатларга кўра камситиш ёки ўзга шахсларнинг маҳсулотини бадном этиш;
- қонун ҳужжатларининг бузилишига олиб келиши мумкин бўлган, фуқароларнинг соғлиги ёки ҳаётига ва атроф муҳитга зарар етказувчи ёхуд зарар етказиши мумкин бўлган, шунингдек хавфсизлик воситаларига еътиборсизлик туйғусини уйғотувчи ҳаракатларга даъват қилиш;
- мажбурий сертификатлаштирилиши зарур бўлган ёки ишлаб чиқарилиши ёхуд реализация қилиниши учун махсус руҳсатнома (лисензия) бўлиши талаб этиладиган маҳсулотни тегишли сертификата, лицензияси булмай туриб реклама қилиш;
- агар муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларида бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, бошқа маҳсулот рекламасида қўлланиладиган умумий ечим, матн, тасвир, мусикали ёки овозли оҳанглари айнан такрорлаш, тақлид ёки ўхшатма қилиш;
- жисмоний шахснинг номи ёки тасвиридан унинг розилигисиз фойдаланиш;

- порнографияни тарқатиш мумкин эмас.

25.26.4. Реклама берувчи, тайёрловчи ва тарқатувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.

Реклама берувчи қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- реклама ҳусусида шартнома тузиш тўғрисида ошкора тақлиф (оммавий оферта) киритиш;
- реклама тайёрловчи ва тарқатувчи шартномани асоссиз равишда бекор қилган ҳолларда, етказилган зарарнинг ўрнини ва маънавий зарарни қоплаш тўғрисида даъво билан судга мурожаат қилиш.

Реклама берувчи:

- реклама тайёрловчи ва (ёки) тарқатувчининг талабига биноан реклама ахборотининг ишончлилигини тасдиқловчи ҳужжатларни тақдим этиши;
- агар реклама берувчининг фаолияти лисензияланиши зарур бўлса, махсулотни ёки реклама берувчининг ўзини реклама қилаётганда тегишли лисензияни тақдим этиши шарт;
- Реклама берувчи қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга эга бўлиши ва ўзга мажбуриятларни бажариши мумкин.

Реклама тайёрловчи ва тарқатувчи қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- оммавий оферта йўлланган шахсдан белгиланган тартибда аксепт олганидан сўнг реклама берувчи шартнома тузишдан бош тортган ҳолларда, бу шахсни шартнома тузишга мажбурлаш тўғрисидаги ҳамда реклама берувчининг шартнома тузишни асоссиз равишда рад етганлиги туфайли етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш тўғрисидаги талаб билан судга мурожаат қилиш;
- қонун ҳужжатларида белгиланган ҳолларда реклама берувчидан тегишли лисензияни талаб қилиш.

Реклама тайёрловчи ва тарқатувчи:

- ушбу Қонунда белгиланган реклама фаолияти ва хомийлик қоидаларини бажариши;
- ахборот ёки бошқа материалларни берган шахс тўғрисидаги маълумотларни унинг розилигисиз ошкор қилмаслиги;
- реклама берувчи қонун ҳужжатларининг бузилишига олиб келиши мумкин бўлган ахборот берган тақдирда реклама берувчини бу ҳақда вақтида хабардор этиши шарт;
- Реклама тайёрловчи ва тарқатувчи қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга эга бўлиши ва ўзга мажбуриятларни бажариши мумкин.

25.26.5. Рекламанинг турлари.

- Нотўғри реклама;
- Яширин реклама;
- Қиёсий реклама;
- Ижтимоий рекламали ахборот;
- Телевидение ва радиодаги реклама;
- Босма оммавий ахборот воситаларидаги реклама;
- Телефон ва ҳужжатли электрон алоқадан фойдаланиладиган тарздаги реклама;
- Ташқи реклама;
- Транспортдаги ва пошта жунатмаларидаги реклама;
- Дори воситалари, тиббий буюмлар, косметика ва маиший кимё воситалари рекламаси;
- Тамаки, тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликлар рекламаси;
- Қурол-яроғ рекламаси;
- Қимматли коғозлар ва аҳолининг маблағларини жалб этиш билан боғлиқ хизматлар рекламаси;
- Аксилреклама.

Ноаниқлиги, икки хил маънони англатиши, бўрттириб юбориши, яшириб кетиши оқибатида, рекламани тарқатиш вақти, жойи ва усулига нисбатан қўйилган талабларни ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа талабларни бузиши натижасида рекламадан фойдаланувчиларни чалғитувши ёки чалғитиши мумкин бўлган, шахсларга, шунингдек давлатга зарар ва маънавий зарар етказиши мумкин бўлган реклама нотўғри (инсофсиз, билатуриб ёлгон) реклама ҳисобланади. Нотўғри реклама тақиқланади.

Рекламани нотўғри деб топиш тўғрисидаги қарорни Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси ёки унинг ҳудудий органлари (бундан буён матнда ваколатли давлат органи деб юритилади) қабул қилади. (ЎЗР 19.12.2005 й. УРК-14-сон Қонуни таҳририда).

Яширин реклама истеъмолчининг идрокига унинг ўзи англамаган ҳолда таъсир ўтказадиган, шу жумладан махсус видеоиловалардан (куч овозли ёзувдан) фойдаланиш йўли билан ҳамда бошқа усуллар билан таъсир ўтказадиган рекламалар. Яширин рекламадан радио, теле, видео, аудио ва кино маҳсулотда, шунингдек бошқа маҳсулотда фойдаланишга ва уни ўзга усуллар билан тарқатишга йўл қўйилмайди.

Қиёсий реклама-рақобатчига ёки унинг томонидан тақдим етилаётган муайян бир турдаги маҳсулотга бевосита ёки билвосита айнанлаштириладиган рекламалар. Агар рекламада маҳсулотнинг моддий, муҳим, ишончли хоссалари холисона ва инсофли таққосланса, агар бунда реклама ундан фойдаланувчини чалғитиб қўймас ва чалғитиб қўйиши ҳам мумкин бўлмаса, реклама берувчи

билан рақобатчининг шахси ёки реклама берувчининг ва рақобатчининг товар белгилари (хизмат кўрсатиш белгилари), фирма номи, маҳсулоти аралашиб кетмаса ҳамда рақобатчининг ишончлилик обрўсини ёки унинг товар белгисини (хизмат кўрсатиш белгисини), фирма номини, маҳсулоти ёки фаолиятини бадном етмаса, қиёсий рекламага йўл қўйилади.

Ижтимоий рекламали ахборот соғлиқни сақлаш, атроф муҳитни муҳофаза қилиш, энергия ресурсларини сақлаб қолиш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва хавфсизлигини таъминлаш, маънавият ва маърифат масалаларига доир ахборот, шунингдек нотижорат йўсиндаги бошқа ахборотдир. Шахсларнинг ижтимоий рекламали ахборотни текинга тайёрлаш ва тарқатишга доир фаолияти, ўз мол-мулкни (шу жумладан пул маблағларини) ижтимоий рекламали ахборот тайёрлаш ва тарқатиш учун бошқа шахсларга бериши хайрия фаолияти деб еътироф етилади. Бундай шахслар қонун ҳужжатларида назарда тутилган имтиёзлардан фойдаланадилар. Фаолияти давлат бюджети ҳисобидан тулиқ ёки қисман молиялаштириладиган реклама тарқатувчилар реклама учун ажратилган ефир вақтининг (нашр майдонининг) камида 5 фоизи ҳажмида ижтимоий рекламали ахборотни бепул жойлаштириши зарур. Телерадиоташкилотлар учун рекламага ажратилган кўрсатув (ешиттириш) вақти кўрсатувнинг (ешиттиришнинг) ҳар бир соатига 10 фоиздан ошиб кетмаслиги керак. Бу талаб кўрсатувнинг (ешиттиришнинг) ихтисослаштирилган рекламавий каналларига татбиқ етилмайди. 45 минутдан ортиқ давом этадиган концерт-томоша ва спорт дастурлари, кино- ва телефилмлар реклама учун тулиқ 45 минутлик вақт оралиғида кўпи билан бир марта узиб қўйилиши мумкин. Реклама бу кўрсатувларнинг (ешиттиришларнинг) бошланиши олдидан ва (ёки) улар тугаганидан сўнг жойлаштирилиши ҳам мумкин. 10 минутдан кам давом этадиган

телекўрсатувларга (радиоешиттиришларга) умуман, 10 минутдан ортиқ давом этадиган телекўрсатувларга (радиоешиттиришларга) эса бу телекўрсатувларнинг (радиоешиттиришларнинг) муаллифлик ҳуқуқи эгаси билан келишмасдан туриб реклама жойлаштирилиши мумкин эмас.

Давлат анжуманлари ва маросимлари олиб кўрсатилаётган (ешиттирилаётган) пайтда уни узиб туриб рекламани кўрсатиш (ешиттириш) тақиқланади. Болалар даврасига (ун тўрт ёшгача бўлганларга) мўлжалланган кўрсатувларда (ешиттиришларда) реклама тақиқланади. Бу тақиқ ижтимоий рекламали ахборотга татбиқ етилмайди. Дастурларнинг реклама қисмлари товушини телерадиодастурнинг товушига нисбатан баландроқ қилиш тақиқланади. ЎзР 30.08.2002 й. Қонунига мувофиқ бешинчи ва олтинчи қисмлари тегишлича еттинчи ва саккизинчи қисмлар деб ҳисоблансин.

Телекўрсатувларнинг бошловчилари, дикторлари ва бошқа қатнашчилари реклама учун ажратилган вақтдан ташқари пайтда маҳсулотни билатуриб намоиш қилиш ёки унинг истеъмол хусусиятларини бевосита ёки билвосита

тавсифлаш ҳуқуқига эга эмас. Телевидение ва радио ходимларига ахборот ниқоби остида реклама билан шугулланиш, яъни маҳсулот ишлаб чиқарувчининг реквизитларини, жойлашган манзилини, телефон рақамини, маҳсулотнинг тижорат белгиларини кўрсатиш тақиқланади.

Босма оммавий ахборот воситаларидаги рекламанинг ҳажми, МАВЗУсини шу оммавий ахборот воситаларининг ўзлари мустақил белгилайди. Обуна бўйича тарқатиладиган босма воситалар обуна шартларида нашрнинг умумий ҳажмидаги реклама миқдорини кўрсатишлари шарт.

Реклама йўсинидаги хабарлар ва материалларни бериб боришга ихтисослашмаган даврий босма нашрларда реклама даврий нашр бир сони ҳажмининг 40 фоизидан ошиб кетмаслиги шарт, қолган реклама бепул илова тарзида берилиши керак.

Телекс ва факсимал алоқа ёрдамида реклама қилишга, агар олувчининг махсус сўрови бўлмаса, бир манзилга бир варақдан ортиқ бўлмаган ҳажмда бир марта жўнатишга йўл қўйилади. Мазкур шахснинг маҳсулоти ҳақида шу бино витринасидаги ахборот (пешлавҳа) реклама деб ҳисобланмайди ва бунинг учун маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг руҳсатини олиш талаб еталмайди.

Ташқи рекламани куча ёриткичларининг таянчларида ҳамда кўча ва йўллар қатнов қисми узра жойлаштириш хавфсизлик техникаси талабларига риоя қилган ҳолда ва йўл белгилари, светофорлар, чорраҳалар, пиёдаларнинг ўтиш жойлари, умум фойдаланишдаги транспорт воситалари бекатларини тўсиб қўймаган ҳолда, шунингдек бундай реклама йўл белгилари ва тасвирини такрорламаган (ёки айнан тақлид қилмаган) тақдирда амалга оширилади. (ЎЗР 30.08.2002 й. Қонуни таҳриридан кейин)

Табиатни муҳофаза қилиш объектлари доирасида ташқи рекламани жойлаштиришга маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ёки тегишли давлат бошқарув органларининг ваколат доирасида улар билан келишилган ҳолда руҳсат берилади.

Ташқи рекламани маданий мерос объектларида, йўл белгиларида ва светофорларда, уларнинг тиргакларида ёки ҳаракатни тартибга солиб турувчи бошқа ҳар қандай қурилмаларда, шунингдек дов-дарахтларни пайҳон қилиш ва туташ ҳудуддаги ободонлаштириш воситаларини бузиш йўли билан жойлаштириш тақиқланади.

Реклама транспорт воситаларида, шу жумладан метрополитенда фақат уларнинг эгалари ёки мулкдорлари билан келисхилган ҳолда ҳамда хавфсизлик талаблари ва йўл ҳаракати қоидаларига мувофиқ жойлаштирилиши мумкин.

Рекламани умум фойдаланишдаги транспорт воситаларида, метрополитен бекатларида, вокзалларда, портлар ва аэропортларда йўловчиларга хабар берувчи овоздитармоқлар орқали тарқатиш тақиқланади, ижтимоий рекламали ахборот бундан мустасно.

Дори воситалари рекламасида қуйидагилар бўлиши шарт:

- дори воситасининг тўлиқ номи (шу жумладан халқаро фармакологик номи) ва ишлаб чиқарувчисининг номи;
- дори воситасидан фойдаланиш ёки уни қўллаш ҳақидаги ахборот.

Қуйидагиларни реклама қилиш тақиқланади:

- фақат шифокорнинг кўрсатмаси (ресепти) бўйича бериладиган дори воситалари;
- таркибида гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалари бўлган дори воситалари;
- Ўзбекистон Республикасида тиббиётда қўлланишга рухсат берилмаган дори воситалари.

Ўзбекистон Республикаси Сogлиқни сақлаш вазирлигининг рухсатисиз қуйидагиларни реклама қилиш тақиқланади:

- вояга етмаганларга мўлжалланган дори воситалари;
- даволаш сеанслари, гипноздан ва руҳий ёки биоэнергетик таъсирнинг бошқа усулларида фойдаланиб амалга ошириладиган шунга ўхшаш тадбирлар;
- тиббий йўсиндаги буюмлар, тиббий техника, гигиена воситалари, дезинфексия, дезинсекция ва дератизация воситалари;
- даволаб бўлмайдиган ёки даволаш қийин бўлган касалликларга нисбатан самарали терапевтик усул.

Қўлланиши ва реализация қилиниши юзасидан тегишли давлат органлари махсус рухсатнома бермай туриб косметика воситалари, маиший кимё, озиқ-овқат маҳсулотлари, витаминли ва биологик жиҳатдан таъсирчан озиқ-овқат қўшимчаларини реклама қилиш тақиқланади. Ушбу модданинг қоидалари тиббий муассасалар ва тиббиёт ходимлари учун мўлжалланган рекламага татбиқ тармоқлар орқали тарқатиш тақиқланади, ижтимоий рекламали ахборот бундан мустасно.

Қимматли қоғозлар ва аҳолининг маблағларини жалб этиш билан боғлиқ хизматлар рекламасига тааллуқли муносабатларни тартибга солиш қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда амалга оширилади. Ушбу Қонун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида реклама тайёрлаш ва тарқатиш билан боғлиқ муносабатларга татбиқ етилади. Ушбу Қонун ижтимоий воқеаларни, сиёсий партияларнинг, диний ташкилотлар ва жамоат бирлашмаларининг манфаатларини акс эттируви ва (ёки) уларни қўллаб-қувватлашга мўлжалланган ахборот билан боғлиқ муносабатларга татбиқ етилмайди.

25.26.6. Реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида реклама Ўзбекистон Республикасининг давлат тилида ёки реклама берувчининг хоҳишига кўра бошқа тилларда тарқатилади. Белгиланган тартибда рўйхатга олинган товар белгилари (хизмат кўрсатиш белгилари), босма усулда терилган боғинли белгилар (логотиплар) асли қайси тилда бўлса, шу тилда келтирилиши мумкин. Реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар. Хизматлар ёки шундай хизмат кўрсатувчи шахслар рекламасида кутилаётган даромадлар миқдорини, шунингдек бўлажак фойда (даромад) тўғрисидаги бошқа ахборотни маълум қилиш тақиқланади, камида бир йиллик якунларга кўра амалда тўланган фойда (даромад) бундан мустасно. Рекламага бўлган муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни тартибга солиш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Реклама, уни тарқатиш шакллари ёки воситаларидан қатъи назар, бошқа ахборотдан реклама деб ҳисоблаш мумкин бўладиган даражада ажратилган бўлиши керак. Телевидение ва радиодаги реклама бошқа дастурларда унинг бошланиши ва охирида аудио, видео, аралаш воситалар ёки бошловчиларнинг шарҳлари ёрдамида ажратиб қўйилиши лозим.

Маҳсулотга қизиқишни шакллантириш ва маҳсулот реализациясига кўмаклашиш учун маҳсулотнинг муайян маркасига (моделига, артикулига) ёки унинг ишлаб чиқарувчисига истеъмолчининг еътиборини атайин жалб етувчи, шунингдек мазкур маҳсулотни ишлаб чиқарувчи ёки тарқатувчи шахсга тааллуқли маълумотлардан (реквизитлардан) иборат ахборот материали, муаллиф ва таҳририят материали-реклама ҳисобланади ҳамда у рекламаи ёки реклама ўрнидаги рукни остида жойлаштирилмоғи лозим.

Таянч иборалар:

Стандартлаштириш, метерология, реклама, сертитфикасия, меъерий ҳужжатлар, монополия, низом, реклама вазифаси ва мақсади, асосий талаблар, мажбуриятлар, оферта, рекламанинг турлари, аксилреклама, жавобгарлик, низолар...

Такрорлаш учун саволлар:

1. Ўзбекистонда қайси меъерий ҳужжатлар реклама фаолиятини тартибга солади?
2. Рекламанинг мақсади ва вазифалари?
3. Рекламага қўйиладиган асосий талаблар қайси?

4. Реклама берувчи, тайёрловчи ва тарқатувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари?
5. Рекламанинг турлари?
6. Реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик?

Тавсия этилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари // И.А.Каримов. - Т.: Ўзбекистон, 2009. - 56 б.

2. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.

3. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: Ўзбекистон, 2009. - 24 б.

4. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини, табиий монополиялар, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тадбиркорлик фаолияти еркинлигининг кафолатлари ва реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун иш қўзғатиш ва уларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида (ЎЗР ВМ 12.10.2005 й. 225-сон Қарори).

5. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини, табиий монополиялар, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тадбиркорлик фаолияти еркинлигининг кафолатлари ва реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун иш қўзғатиш ва уларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисида Низом (ЎЗР ВМ 12.10.2005 и. 225-сон Қарорига илова).

6. Рекламани жойлаштириш тўғрисидаги Низомга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида (ЎЗР монополиядан чиқариш ва рақобатни ривожлантириш давлат қўмитасининг 14.02.2003 й. 1-сон қарори, ЎЗР АВ томонидан 10.03.2003 и. 1024-1-сон билан рўйхатга олинган).

7. Реклама тўғрисидаги ЎЗР Қонунига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида (ЎЗР 30.08.2002 й. 404-П-сон Қонуни).

8. Рекламани жойлаштириш тўғрисида Низом (ЎЗРАВ 06.2-чизма. Сифат илмоғи модели. Маркетинг. Бозорни излаш ва ўрганиш. Маҳсулотга техник талабларни лойиҳалаш ва ишлаб чиқиш. Моддий - техник таъминот. Ишлаб чиқариш жараёнларини тайёрлаш. Маҳсулотни ишлаб чиқариш. Назорат ва синовлар. Ўраш ва сақлаш. Реализация қилиш ва тақсимлаш. Йиғиш (монтаж) ва эксплуатация.